

ילקוט מדרשים וענינים

על חורבן בית מקדשינו ועל תשעה באב

מבוא

אם אשכח ירושלים

לפני אלפיים ארבע מאות עשרים ושבע שנים, חרב בית המקדש הראשון, ועם ישראל הוגלה על ידי המלך נבוכדנצר לבבל. בהיותנו בדרך על יד נהרות בבל, שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון. או אז נשבעה כנסת ישראל ואמרה (תהלים קלז): "אִם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי, תִדְבַק לְשׁוֹנֵי לְחִפֵי אִם לֹא אֶזְכְּרֶי אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׁמֹחֲתִי". ומני אז ועד היום, במשך 2427 שנים, כנסת ישראל נאמנה לשבועתה זו, ולא עבר יום שלא העלתה את זכרה של ירושלים.

מנהגים שונים הנהיגו חכמינו ז"ל כדי שלא נשכח את ירושלים: אדם בונה בית חדש - שמחתו איננה שלימה, שהרי ביתו של הקב"ה חרב ושמו. כדי לזכור זאת הוא מותיר על קיר ביתו שטח של אמה על אמה (כחצי מטר על חצי מטר) בלתי מטוית. אדם נושא אשה - גם אז הוא מעלה את ירושלים על ראש שמחתו, ושובר כוס "זכר לחורבן". וכן אמרו רבותינו: אשה העונדת תכשיטים - תשייר תכשיט אחד שלא תלבשנו זכר לחורבן. ועוד כיוצא בזה כמה גזרות.

אפלטון וירמיהו

ואמנם שאלה גדולה עומדת לפנינו: מדוע אנו עם ישראל, כעם נבון וחכם, רואה לנוכח לשקוע ביוגון כה עמוק על צרות העבר?! מה יעזור הבכי והאבל על מה שהיה וחלף?! האם לא טוב יותר שננסה לשכוח את העבר הכואב, ולהיות עם הפנים לקראת העתיד?!

שאלה גדולה זו שאל אף הוגה הדעות המפורסם - אפלטון, שחי בתקופת חורבן בית המקדש הראשון. בעוברו ליד "הר הבית", על חורבות בית המקדש וירושלים, ראה את ירמיהו הנביא יושב ובוכה מרה. "על מה אתה בוכה?! שאל אפלטון את ירמיהו. "על הבית הקדוש אשר היה לשריפת אש" - השיב ירמיהו. "תמה אני עליך", אמר אפלטון, "כיצד נאה לחכם כמוך לבכות על עצים ואבנים?! ויותר מכך - כיצד נאה לחכם כמוך לבכות על העבר?!". השיב וענה

לו ירמיהו: "אמור נא לי בבקשה, כהוגה דעות, האם יש לך שאלות וחקירות בפילוסופיה, שטרם הצלחת לפתור אותם?". "ודאי", ענה לו אפלטון ושטח לפני ירמיהו כמה וכמה מתהיותיו וספקותיו. במקום ענה לו ירמיהו תשובות מקיפות על כל אותן בעיות סבוכות, שאפלטון התחבט בהן כבר שנים רבות. נדהם אפלטון מעומק הבנתו וידיעותיו של ירמיהו הנביא, והוא פנה אליו בהשתאות: "מהיכן שאבת את החכמה המופלאה הזאת?! ענה לו ירמיהו: את החכמה הזאת, ועוד הרבה יותר מכך, שאבתי מן העצים והאבנים שעל חורבנם אני מקונן. לא עצים ואבנים אבדו לנו, כי אם מקור חכמה וקרבת אלוקים מופלאה. אולם לשאלתך השניה - מדוע בוכה אני על העבר, לא אענה לך, כי רק יהודי יכול להבין את עומק הבכיה על העבר.

מה באמת הפסדנו?

בית המקדש הוא מקור השראת השכינה לעולם, וממנו ירד לעולם כולו שפע רוחני המלווה בשפע גשמי. גם הגויים נהנו מן השפע הזה, כפי שאמר רבי יהושע בן לוי: אילו אומות העולם היו יודעים מה בית המקדש נותן להם, היו מקיפים אותו שומרים כדי לשומרו! ועם ישראל - על אחת כמה וכמה. בית המקדש היה מהווה חיבור ישיר בין עם ישראל לקב"ה, ובחורבנו בטלה מאתנו קרבת אלוקים זו. מצבנו ללא בית המקדש הינו ירוד מאוד ביחס למצבנו בבנינו, כפי שאמרו חז"ל: "מיום שנחרב בית המקדש, נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים" (ברכות לב). "מיום שנחרב בית המקדש וגלינו מארצנו, ניטלה עצה ממנו" (מגילה יב). "מיום שנחרב בית המקדש נגדעו אלופי עצה, והדעות משובשות, והלב אינו קיים על בוריו, והולך אחר מראית העין" (זהר רות פח).

על ידי חורבן בית המקדש הפסדנו אף חוויות ותחושות רוחניות, שאין להם תחליף. על זה היה דווה ליבנו, על אלה חשכו עיננו: איפה היא אותה שמחת הלב שהרגשנו ב"שמחת בית השואבה" שנחוגה בחג הסוכות, עת רקדנו שבעה ימים ושבעה לילות ללא הפסקה, ושאבנו משם רוח הקודש?! איפה היא אותה תחושה מטוהרת של חיים ללא חטא, כאשר קורבן התמיד של הבוקר מכפר על העבירות

את ה' והתחיל להימשך ולהתפתות אחר עבודה זרה. המלך הראשון שהתחיל להחטיא את העם בעבודה זרה היה ירבעם בן נבט. הוא העמיד שני עגלים מזהב, אחד בבית אל ואחד בדרן, ומנע את ישראל מלעלות לירושלים בחגים. כך אמר להם (מלכים א, יב): "רַב לָכֶם מַעֲלֹת יְרוּשָׁלַיִם, הִנֵּה אֶלְהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מִצְרַיִם". וכדי שאכן יתבצעו הדברים בפועל, העמיד ירבעם שתי משמרות של חיילים בדרך לירושלים, וכל מי שהיה רוצה לעלות לירושלים היו מחזירים אותו.

מאוחר יותר, קם המלך אחאב, אשר הגדיל לחטוא ולהרשיע. הוא ממש מסר נפשו למען העבודה זרה, השכיח את שם ה' מפי הבריות, ומחק את שמות ה' מספר התורה! בכל מקום שהיה כתוב "ה'" הוא מחק וכתב "הבעל" (שם של עבודה זרה). מנשה המלך אף הוא הרשיע מאוד מאוד, חטא והחטיא את ישראל בעבודה זרה, בגילוי עריות ובשפיכות דמים. הוא החריב את מזבח ה' ובנה במקומו מזבחות לבעל, וכן שרף את כל אזכרות שם ה' שבתורה. הוא עבד לכל צבא השמים ובנה להם מזבחות בבית המקדש, הביא פסל אל בית ה' במקום ההיכל, והיה עומד ומשתחוה לו כשאחוריו כלפי היכל ה' ופניו כלפי הפסל. כך היה מרבה לחטוא כדי להכעיס. גם דמים רבים שפך מנשה, כמו שנאמר (מלכים ב, כא, טז): "וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מִנְשֵׁה הַרְבֵּה מְאֹד, עַד אֲשֶׁר מָלְא אֶת יְרוּשָׁלַם פֶּה לְפֶה". ברוב רשעותו הרג הוא את ישעיה הנביא, שהיה סבו אבי אמו. כך מלאה הארץ בעבירות חמורות, עד שנחתם דינה של ירושלים להחרב, ובית המקדש להשרף.

אמרו חז"ל: לא גלו ישראל עד שעבדו ז' בתי דינים של עבודה זרה, והם: ירבעם בן נבט, בעשא, אחאב, יהוא בן נמשי, פקח בן רמליהו, הושע בן אלה, מנחם בן גד.

מדחי אל דחי

בתחילה היו מתביישים בחטאיהם ועבדו עבודה זרה בסתר, בחדרי חדרים. אך לאחר שהתרגלו לכך, נעשה להם החטא כהיתר, ולא טרחו להסתיר את עצמם, הם התחילו לעבוד עבודה זרה "מאחורי הדלתות", בביתם אך לא בהצנע. בשלב הבא כבר התחילו להתגאות בעבודה זרה, ועבדו אותה ברחובות העיר. לאחר מכן המשיכו לרדת מדחי אל דחי, לעבוד עבודה זרה בפרסום גדול יותר ויותר: על הגגות, בגנים, על ראשי ההרים ועל כל הדרכים, ולא הניחו מקום בארץ ישראל שלא עבדו בו עבודה זרה. ולא התקררה דעתם בזה עד שהכניסו צלם בהיכל וצוירו על כותלי בית המקדש כל תבנית רמש ובהמה, כמו שנאמר (ירמיהו ז, ט): "שָׁמוּ שְׂקוּצֵיהֶם בְּבַיִת אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו לְטָמְאוֹ".

עבירה גוררת עבירה

המלכים גרמו להמון העם לחטוא חטאים גדולים נוספים, כמו שאמרו חז"ל: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחיללו בה את השבת. רבי אבהו אמר: בשביל שביטלו קריאת שמע שחרית וערבית. רבי המנונא אמר: בשביל שבטלו בה תינוקות של בית רבן מלימודם, שהם התחלת התורה, ואם אין התחלה, הרי זו עקירת כל התורה. עולא אמר: מפני שלא היה להם בוש פנים זה מזה. רבי עמרם אמר: מפני שלא הוכיחו זה את זה. רבי יהודה אמר: בשביל שביזו בה תלמידי חכמים. ועוד אמרו חז"ל: בית ראשון חרב מפני שהיו בו ג' דברים: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים.

ואשלח את עבדי הנביאים

במשך כל אותה תקופה שחטאו ישראל, חס הקב"ה על עמו ולא רצה להענישם, הוא המתין והאריך אפו אולי יחזרו בתשובה. בחסדיו

של הלילה, וקורבן התמיד של בין הערביים מכפר על העוונות של היום! איפה היא אותה תחושת אחדות עמוקה שחשנו שלוש פעמים בשנה, בשעה שעלה עם ישראל בהמוניו אל בית המקדש? איה היא אותה התעלות רוחנית שזכה לה עם ישראל במוצאי יום כיפור כאשר ליוה את הכהן הגדול אל ביתו בשמחה וריקודים, ולא הרגישו כל צורך ללכת הביתה לשבור את הצום! איפה היא אותה יראת שמים שזכינו לה כשהיו כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם!?

במסותרים תבכה נפשנו, נפשנו העדינה החצובה מתחת כסא הכבוד, לחזור לאותם ימים של שפע רוחני. לא שפע גשמי הוא זה שימלא את החלל החרס. גם אם נצליח לספק לעצמנו בגלותנו עושר וכבוד רווחה ועצמאות, זה לא ימלא את הדבר שבאמת זקוקה לו הנפש היהודית. רוצים אנו להתנער מן השקיעה בהבלי העולם הזה ותאוותיו, לשוב להתענג על ה' ולחיות ברמה רוחנית אחרת!

ואף על פי שהתמהמה זמן גאולתנו, לא נחדל לקוות ולהתפלל ולשפוך שיח לפני אבינו שבשמים: "תִּשְׁכַּח בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עֵינֶיךָ כְּאִשֶׁר דָּבַרְתָּ, וְכִסָּא דְדָד עֲבָדְךָ מְהֵרָה בְּתוֹכָהּ תִּכְוֶי, וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּנֵן עוֹלָם בְּמִהְרָה בְּיָמֵינוּ" אמן.

* * *

פרק ראשון

חורבן בית המקדש הראשון

השמרו לכם פן יפתה לבבכם!

נאמר בתורה (דברים פרק ד פסוק כה): "כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבָנֵי בָנִים וְנוֹשְׁתֶם בְּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶם וְעִשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוֹנֹת כָּל יַעֲשִׂיתֶם הֲרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֵיךָ לְהִכְעִיסוֹ: הַעֲיִדְתִּי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אֲבַד תֵּאבְדוּן מֵהָרַע הַזֶּה אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים אֶת הַיְצִיָּה שְׁמָה לְרַשְׁתָּהּ לֹא תִאָּרֶכְוּ יָמִים עָלֶיךָ כִּי הַשֶּׁמֶד תִּשְׁמְדוּן: וְהִפִּיץ ה' אֶתְכֶם בְּצַרְפִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מִתִּי מִסָּפֵר בְּגוֹיִם אֲשֶׁר יִנְהַג ה' אֶתְכֶם שְׁמָה".

לפני שנכנסו עם ישראל לארץ ישראל, הוזהרו הם שוב ושוב על ידי משה רבנו ועל ידי יהושע, שיזהרו מלעבוד עבודה זרה, כי ארץ ישראל - ארץ הבחירה - איננה סובלת עוברי עבירה, ואם יחטאו לא יוכלו להתקיים בארץ.

עבודה זרה היתה אז, אחת התאוות החזקות ביותר שהיו קיימות בעולם. כיום אין אנו מבינים מה כח המשיכה החזק שיש לעבודה זרה, ומדוע היו כל כך להוטים אחריה, זאת מכיון שאנשי כנסת הגדולה ראו שאין ביכולתנו להתמודד עם פיתוי קשה זה וביטלו את כוחו. אך בדורות הקודמים היתה לעבודה זרה השפעה גדולה ביותר, עד שקשה היה לעמוד בפני פיתוייה. לכן הוצרכו ישראל לאזהרות חוזרות ונשנות בענין זה. [וכדי לסבר את האוזן, מסופר על מנשה, שהיה מלך בתקופת בית ראשון, ועבד את כל סוגי העבודה זרה שבעולם, ופעם נגלה בחלום אל אחד מחכמי הגמרא, ואמר לו: דע לך, כי אילו היית בדור שלי - היית רודף אחרי העבודה זרה, ומרחב תשוקתך לרוץ מהר, היית מגביה את שולי גלימתך, כדי שלא תפריע לך הגלימה במרוצתך].

הארץ מתמלאת בעבודה זרה

במשך דורות רבים זכר עם ישראל את אזהרות התורה, ונמנע מלעבוד עבודה זרה. אולם עם הזמן, כאשר השתקע העם בארץ, זכה לכל טוב מבחינה גשמית - מרוב טובה שהיתה לו, שכח הוא

מה עשה ה' עם סנחריב?

סנחריב היה מלך בבל בעבר, ונבוכדנצר היה שר צבאו. באחת ממלחמותיו עלה סנחריב להילחם עם ירושלים, כשעמו צבא ענק ביותר, ובין אנשי הצבא היה אף נבוכדנצר. בירושלים היה מולך חזקיה המלך, אשר היה מלך צדיק מאוד. הוא כל כך חיזק את העם בתורה וביראת שמים, עד שהעידו עליו שלא ניתן היה למצוא בדורו אפילו ילד קטן שלא בקי בהלכות טומאה וטהרה, שהן הלכות סבוכות ומורכבות ביותר, וכל שכן שהיו בקיאים בשאר ההלכות. כשראה חזקיה את צבאו האדיר של סנחריב, לא פחד כלל. היה זה בערב חג הפסח, ומתוך ביטחון מלא בבורא עולם, עודד חזקיה את העם כולו להקריב את קרבן הפסח כמידי שנה בשנה בשירה ובהודיה לה'. באותו לילה - ליל הסדר - אכן התרחש נס מופלא ביותר: בא מלאך ה' והכה את כל מחנה סנחריב, אשר מנה 185,000 גנרלים, לבד מחיילים טוראים לאין מספר. קמו יושבי ירושלים בבוקר, והנה מחנה סנחריב כולם פגרים מתים. רק ששה אנשים הותרו ה' מכל המחנה: סנחריב ושני בניו, אֲדִרְפֶּלֶךְ, שַׂרְאֲצָר, ונבוכדנצר - זאת כדי שיהיה פרסום לנס הגדול הזה [ואגב, סיפור תנכ"י זה מופיע במלואו בממצא ארכיאולוגי שהתגלה בחפירות ארמון אשר חדון המלך, בנו של סנחריב. אלא שבחרס שנמצא שם כתוב שפרצה מגפה בצבאו של סנחריב. אולם התנ"ך מספר לנו את האמת העומדת מאחורי מה שנראה כמגפה].

ברחו הששה בבושת פנים לארצם. סנחריב בעודו בדרך, נדר נדר לעבודה זרה שלו ששמה היה 'נסרוך' [נסר מתיבת נח], שאם יגיע בשלום לארצו, יקריב את שני בניו קרבן לעבודה זרה, אך הוא לא ידע ששני בניו שומעים אותו, ובשומעם זאת מיד קמו עליו והרגוהו. ממפלה שכזאת פחד נבוכדנצר, לכן אף בשומעו את המסר מן השמים, לא רצה להילחם בירושלים.

שכנים רעים

עמון ומואב - שהיו שכנים רעים של ארץ ישראל - שמעו את דברי הנביאים המתנבאים על חורבן ירושלים והפורענויות. מיד שלחו ואמרו לנבוכדנצר: דע לך כי עכשיו הגיע הזמן לכבוש את העיר! שלח ואמר להם: מתיירא אני שלא יעשה בי כדרך שעשה לקודמי! שלחו ואמרו לו: אל דאגה, עכשיו הקב"ה איננו עימהם, ולא יעשה להם ניסים כפי שעשה להם בעבר. אמר להם: בכל זאת, אם עם ישראל יקראו לו ויתפללו אליו בכל ליבם, הוא יענה להם. אמרו לו: ה' רחוק מהם מאוד, כיון שחטאו הרבה, ואפילו אם יקראו לו ויתפללו אליו, לא ישמע לקולם! אמר להם: יש ביניהם צדיקים, והם יבקשו עליהם רחמים ויענה להם ה'. אמרו לו: הצדיקים שבהם כבר נפטרו. אמר להם: הרשעים שבהם יחזרו בתשובה ויבקשו רחמים, ויענה להם ה'. אמרו לו: כבר קבע להם ה' זמן - "אולטימטום", שאם לא יבואו אליו, לא יקבל יותר את תשובתם.

נבוכדנצר עולה לירושלים

היסס נבוכדנצר ולא ידע מה לעשות. מצד אחד רצה מאוד להוכיח את גבורתו ולכבוש את ירושלים החזקה, ומצד שני פחד מאוד. מה עשה? התחיל לעשות "קסמים" [סימנים] כדי לדעת אם יצליח או לא: שלח חץ על שם רומי, אך החץ נפל, שלח חץ על שם אלכסנדריה והחץ נפל, שלח חץ על שם ירושלים והחץ הלך ולא נפל. הוא עשה סימן נוסף: לקח זרעים וזרע על שם רומי, אולם הזרעים לא צמחו, זרע זרעים על שם אלכסנדריה והזרעים לא צמחו, זרע זרעים על שם ירושלים, והזרעים צמחו. אחר כך הדליק נרות לשם רומי, ולא נדלקו, הדליק לשם אלכסנדריה ולא נדלקו, הדליק לשם ירושלים ונדלקו. מכל הסימנים הללו הבין נבוכדנצר שאכן יצליח לכבוש את

הרבים שלח להם ה' נביאים שיתרו בהם, ומהם: אליהו הנביא, אלישע, ישעיה, צפניה, אוריה, ירמיה ועוד. הנביאים התרו והזהירו את העם השכם והערב, אולם לרוב נפלו דבריהם על אוזניים אטומות - עם ישראל היה שקוע עמוק בחטאיו, וסרב לקבל את דברי התוכחה. סמוך לתקופת החורבן התנבאו לישראל שלושה נביאים: ירמיה הנביא היה מתנבא בחוצות, צפניה היה מתנבא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וחולדה הנביאה היתה מוכיחה את נשות עם ישראל.

נבואות ירמיה

ירמיה הנביא מכונה: "נביא החורבן". הוא ראה את ישראל בקלקלתם, ידע את אשר עתיד לקרות להם אם ימשיכו בדרכם הנלוזה, וכאב רחום ניסה להוכיח אותם שוב ושוב שיחזרו למוטב. בלב כאוב הוא צעק ואמר: "עַל שֶׁבַר בַּת עֲפַי הַשְּׁבָרִי קִדְרָתִי!" - בראותי את שעתיד לבוא על ירושלים, לבי שבור ורצוץ. "מי יִמַן ראשי מים וְעֵינַי מְקוֹר דָּמָעָה וְאֶבְיָה יוֹקֵם וְלִילָה אֶת חֲלָלֵי בַת עֲפַי" - דמעות כמים אני מוריד על מה שעתיד לקרות לעם ישראל. "הֲנֶהָ קוֹל שְׁוֹעֵת בַּת עֲפַי מְאָרָץ מְרַחֵקִים, הֲהִיא אֵין בְּצִיּוֹן אִם מְלָכָה אֵין בָּהּ?! - רואה אני בנבואה את עם ישראל בגלותו אשר יקרא ויאמר: האם עזב ה' את ציון? איפה הוא ה', מדוע הוא לא שומע אותנו?! ולכן מתחנן ירמיהו לעם ישראל: שובו שובו מדרכיכם הרעים!!!

נבואות קשות התנבא ירמיהו: "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הֲנִי מֵאַכִּילֶם אֶת הָעֵם הַזֶּה לְעֵנָה [עשב מר], וְהִשְׁקִיתִים מִי רֹאשׁ [מים מרים - דהיינו צרות מרות וקשות יגיעו עליהם], וְהִפְצוֹתִים בְּגוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּ הַסֵּה וְאֲבוֹתֵם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת הַחֶרֶב עַד כְּלוֹתִי אוֹתָם" (ירמיה ט יד-טו). "וְנִתְּתִי אֶת יְרוּשָׁלַם לְגִלְלִים קְעוֹן תַּנְיִם [תהיה שוממה, וידורו בה נחשים], וְאֶת עֲבֵי יְהוּדָה אֶתֵּן לְשִׁמְרֵי מְבֻלֵי יוֹשֵׁב" (שם ט, י). "וְהִיָּתָה נְבִלַת הָעָם הַזֶּה לְמֵאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלַבְּהֵמָה הַאֲרָץ וְאֵין מְחַרֵּד" (שם ז לג).

כששמעו ישראל את הנבואות הקשות - במקום להתעורר להיטיב את מעשיהם ולחזור בתשובה, נכנסה בלבם שנאה כלפי ירמיהו, ש"מאחל" להם צרות כה קשות. הם ניסו לרדוף אותו בדרכים שונות, ולא הטו אוזן לדבריו כלל וכלל. חיזוק לדרכם הם קיבלו מנביאי שקר שונים, אשר שכנעו את העם כי ה' דיבר עימם ומסר להם נבואות טובות על עתיד של שלום וניצחון, שקט ושלוה. מטבע הדברים נטו ישראל יותר לקבל את דבריהם של נביאי השקר.

ירמיהו התנבא במשך ארבעים שנה. תחילת נבואתו היתה בשנה השלוש עשרה למלכותו של יאשיהו המלך, אשר היה משושלת מלכות בית דוד. בניגוד לקודמיו, היה יאשיהו מלך צדיק, אשר השתדל וניסה בכל כוחו להחזיר את העם למוטב ולקרבת לאביהם שבשמים. אולם יאשיהו מת במלחמה על ידי "פרעה נכה" מלך מצרים. ירמיהו הנביא קונן עליו קינה מרה, וקרא אותו "רוח אפינו משיח ה'".

לאחריו מלך בנו יהואחז, אולם יהואחז מת כעבור זמן קצר אף הוא על ידי פרעה נכה. במקומו מלך אחיז יהויקים. יהויקים לא הלך בדרכי אביו יאשיהו הצדיק, אלא חטא והחטיא את ישראל. בזמן מלכותו, הומלך בארץ בבל מלך חדש בשם "נבוכדנצר". מלך עריץ וקשה, וכבר בתחילת מלכותו הצליח לכבוש ארצות רבות.

נבוכדנצר מפחד

כאשר עלה נבוכדנצר לשלטון, יצאה בת קול מן השמים בהיכלו של נבוכדנצר ואמרה לו: עבד רע, לך והחרב את בית המקדש, שבניו מורדים ואינם שומעים בקול ה'! אולם נבוכדנצר פחד וחשש שיעשה בו הקב"ה כמו שעשה עם סנחריב.

המקדש ואת אוצרות המלך. גלות קשה זו נקראת "גלות החרש והמסגר". אולם גם ממנה צמחה טובה גדולה לעם ישראל, כי גדולי התורה הללו שגלו לבבל לפני כולם, הכינו לעם ישראל בבבל תשתית רוחנית חזקה ומבוססת, וכך לא נשתכחה התורה בגלות.

צדקיהו המלך

לפני שחזר נבוכדנצר לבבל עם יהויכין, רצה למנות מלך שימלוך על ירושלים, אבל שיהיה כפוף לו. שאל נבוכדנצר את יושבי ירושלים: האם יש לכם מישהו ממשפחת המלוכה שאמליכה עליכם? היה שם מתניה בן יאשיהו, דודו של יהויכין. המליכו נבוכדנצר על ירושלים ואמר לו: הישבע לי שלא תמרוד בי! אמר לו צדקיהו: הרי אני נשבע בנשמתו. אמר לו: זה לא מספק אותי! רוצה אני שתישבע לי בתורה שניתנה בהר סיני! מיד הביא נבוכדנצר ספר תורה, הניחו על ברכיו של צדקיהו, והשביע אותו שאינו מורד בו. אמר לו נבוכדנצר, מעתה לא יקרא עוד שמך מתניהו אלא צדקיהו, שה' יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי.

מרד צדקיהו

זמן קצר לאחר שיצא נבוכדנצר מירושלים, הסיתו שרי צדקיהו את מלכם למרוד בנבוכדנצר, ואכן צדקיהו שמע להם ומרד בו. גם המצריים עזרו לצדקיהו במרדו. הם הבריחו מירושלים את החיילים שהותיר נבוכדנצר שישמרו על העיר מפני מרד נוסף. ובכך קיווה צדקיהו להשיג עצמאות מדינית. אולם כל זה היה נגד רצון ה' ונגד נבואת ירמיהו אשר אמר להם להיכנע למלך בבל ובכך להינצל, כמו שנאמר (ירמיהו כז, יב-טו): "הִבִּיאוּ אֶת צִוְיָאֵיכֶם בְּעַל מֶלֶךְ בָּבֶל וְעָבְדוּ אֹתוֹ וְעָמְדוּ וְחָיוּ: לְמָה תָמוּתוּ אֶתָּה וְעַפְרָיִם בְּחָרֵב בְּרָעַב וּבְדָבָר כְּאֲשֶׁר דָּבַר ה' אֵל הַגּוֹי אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹד אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל: וְאֵל תִּשְׁמְעוּ אֵל דְּבַר הַנְּבִיאִים [נְבִיאֵי הַשֶּׁקֶר] הָאֵלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תַעֲבְדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל כִּי שֶׁקֶר הֵם וְנִבְּאִים לָכֶם."

חנניה בן עזור - נביא שקר

אכן באותם ימים קם נביא שקר בשם חנניה בן עזור הגבעוני, אשר בדה מלבו "נבואות" של תקומה וניצחון לירושלים. את נבואותיו הפיץ בעם, והטעה אותם באומרו (ירמיהו כח, ב-ד): "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹאמְרוּ, שְׁבַרְתִּי אֶת עַל מֶלֶךְ בָּבֶל. בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים אָנִי מְשִׁיב אֵל הַפְּקוּם הַזֶּה אֶת כָּל כְּלֵי בַיִת ה' אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל מִן הַפְּקוּם הַזֶּה וַיְבִיאֵם בָּבֶל. וְאֵת יְכִינִיָּה [יהויכין] בֶּן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֵת כָּל גְּלוֹת יְהוּדָה הַבָּאִים בְּבָלָה אָנִי מְשִׁיב אֵל הַפְּקוּם הַזֶּה וְנָאֵם ה' כִּי אֲשַׁבֵּר אֶת עַל מֶלֶךְ בָּבֶל". נתפתה העם להאמין לדברי חנניה נביא השקר, ועל ידי כך להחזיק יותר ויותר במרדם נגד נבוכדנצר.

שמע ירמיהו את דברי השקר וההסתה של חנניה, ואמר לו: 'אמן', הלאו שיתקיימו דבריו ויתבטלו דברי. אדרבה חפץ אני ש"נבואותיך" יתגשמו שהרי בכך אני מרויח, שאני כהן ואוכל מהקורבנות בבית המקדש, ואילו אתה מפסיד שכן אתה גבעוני, ואם תחזור עבודת המקדש לקדמותה אתה תהיה שואב מים וחוטב עצים [כמסופר בספר יהושוע (פרק ט) שהגבעונים רצו להינצל מפני בני ישראל, ועשו זאת בעורמה, ובעקבות כך אמר להם יהושוע: "לְמָה רָפוּיְתֶם אֲתָנּוּ... וְעַתָּה אַרְוִימְךָ אֲתָם וְלֹא יָבִיאוּ מִכֶּם עֶבֶד וְחֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לְבַיִת אֱלֹהֵי".] אולם עם כל "נבואותיך" על בית המקדש, דע לך כי נעלמה ממך נבואה אודות עצמך, שהשנה אתה מת.

בסוף אותה שנה, בערב ראש השנה, ראה חנניה כי הוא אכן עומד למות כנבואת ירמיהו. מיד קרא לבניו וצויהם עליהם שיקברוהו אחר ראש השנה ויעלימו את יום מיתתו האמיתי כדי לעשות את נבואת

ירושלים. אכן בשנה השניה למלכותו (שנת 3,321 לבריאת העולם) עולה נבוכדנצר להילחם בירושלים. הוא מצליח להכניע את ירושלים ואת מלכה יהויקים, אולם הוא לא מגלה אותם לארצו, אלא מסתפק בכך שהם יהיו משועבדים לו ומעלים אליו מיסים. בפועל המשיך יהויקים למלוך על ירושלים כשהוא כפוף למרותו של נבוכדנצר. כך היה המצב במשך שלוש שנים, אולם בתום השנה השלישית החליט יהויקים להחזיר לממלכת יהודה את עצמאותה, על ידי שיכניע את השרים המופקדים על ארץ יהודה מטעם המלך נבוכדנצר. יהויקים הצליח במרד, חדל לעלות מיסים לנבוכדנצר, ובמשך שלוש שנים נהנתה מלכות יהודה מעצמאות ומשחרור. נבוכדנצר שהיה עסוק במלחמותיו, הניח להם לעת עתה, אך בתום השנה השלישית שוב זכר נבוכדנצר את יהויקים, והחליט לעלות לירושלים לתבוע את עלבונו. כשהוא מוקף בחייליו הרבים עלה נבוכדנצר שוב לירושלים ודיכא את המרד. ברוב כעסו החליט לקחת בשבי את יהויקים וחלק מכלי המקדש. יהויקים התשוש ממלחמות - לא עמד לו כוחו, והוא מת כשבוי ביד נבוכדנצר. במקומו המליך נבוכדנצר את יהויכין בנו.

גלות הילדים

נבוכדנצר לא הסתפק בזאת. שמועה הגיעה לאוזניו כי ילדי ישראל עולים בחכמתם על ילדי האומות כולם. ילדי ישראל הפעוטים, אשר כבר מיונקותם מוגעים את מוחם בלימודי התורה, ניחנו בחכמה מיוחדת במינה. גם בחכמה זו חשק המלך, וחשב בלבו: מן הראוי שאכניס מן הילדים החכמים הללו לתוך ארמוני, אלמדם את כל חכמות העולם, וכן את השפה הכשדית, שבה דיברו רק החכמים והמשכילים שבבבל, ובבוא הזמן יהיו אלה יועצי הטובים ביותר. הוא ציווה על שרו אשפנז ללכת לירושלים ולבחור מבין ילדי ישראל את הילדים החכמים ביותר, שיהיו גם בריאים וחסונים, יפי תואר, וממשפחות מיוחסות, כיאה לשרים חשובים של המלך.

צער ותוגה אפפו את תושבי ירושלים בראותם כי מבחר בנייהם הולכים מהם. הבטחותיו של אשפנז, כי ילדים אלו לא יחסרו דבר בארמון המלוכה, ויעלו לגדולה, לא ניחמה אותם כלל וכלל. ליבם מר היה על אותם ילדים אשר תחת לנצל את כשרונותיהם המבורכים כדי לשקוד על התורה הקדושה, יהיו צריכים לטמא את מוחם בחכמות זרות. אולם לא היה לאל ידם לעשות מאומה, וכך הלכו עם אשפנז לבבל ילדים רבים, שהמובחרים שבהם: דניאל, חנניה, מישאל ועזריה. אולם מאת ה' היתה זו לטובה, שכן במשך הזמן אותם ילדים שגדלו ונעשו מקורבים למלכות, עזרו מאוד לעם ישראל בגלותו.

גלות "החֶרֶשׁ והמסגר"

בהיות נבוכדנצר בבבל, אמרו לו שריו ויועציו: לא טוב עשית בכך שהותרת את יהויכין בנו של יהויקים כמלך על ירושלים, עלול הוא למרוד בך כפי שמרד בך אביו. דע לך כי כל עוד נמצאים בארץ יהודה משפחות המלוכה ומשפחות השרים והמכובדים, יקשה עליך לשלוט על ירושלים שלטון מלא, לכן טוב תעשה אם תעלה שוב לירושלים ותיקח את יהויכין בשבי יחד עם עוד חשובי ירושלים. שמע נבוכדנצר לעצתם, וכעבור שלושה חודשים מאז שהומלך יהויכין אכן עלה שוב לירושלים ולקח את יהויכין בשבי. יחד עמו לקח מכל ארץ ישראל כעשרת אלפים איש - המכובדים ובעלי ההשפעה, ביניהם מרדכי היהודי ויחזקאל הנביא. אנשים גדולים אלו שהגלה נבוכדנצר מכונים: "החֶרֶשׁ והמסגר". החרש - שכל מי ששומע את דבריהם נעשה כמו חֶרֶשׁ ולא שומע מאומה מסביבו. והמסגר - כאשר "סגרו" עיני מסויים, לא היה יכול אף אדם לפתוח אותו ולחלוק עליהם. יחד עמם לקח עמו נבוכדנצר את אוצרות בית

והורג מהם הרבה. כאשר גברו ההתקפות וזריקות האבנים, היה מקבל את האבנים אף ברגליו וזורקם, אולם גרם העוון ובאה רוח והפילתו מן החומה ומת.

נוראות המצור

שנה וחצי היתה ירושלים נתונה במצור, ואט אט אזל מלאי המזון מן העיר, הרעב הלך וגבר מיום ליום. סבל נורא סבלו אז יושבי ירושלים, ורבים מאוד מתו ברעב. היו בנות ציון נפגשות בשווקים, ושאלה האחת את רעותה: למה יצאת לשוק, והרי מימיך לא נהגת להסתובב בשווקים?! ענתה לה: קשה הוא הרעב ואין אני יכולה לסובלו, לכן יצאתי לשוק לחפש לי מעט אוכל. היו הנשים אוחזות זו בזו ומבקשות להן אוכל ולא מוצאות, עד שהיו נשענות על העמודים ומתות עליהם. באו הילדים הרכים אל אמותיהם כדי לקבל מהן אוכל, ומשלא נענו, נפלו הילדים ומתו עליהן.

מעשה באשה אחת שהיו לה שלושה בנים, והלכו השנים הגדולים למלחמה. כאשר גבר הרעב וראתה כי עוד מעט תמות היא וכל בניה ברעב, עשתה מעשה נורא: היא לקחה את בנה התינוק ובישלה אותו בסיר למען יאכלו ילדיה הגדולים ולא ימותו אף הם. כשהתחילו האחים לאכול, זיהו לפתע את יד אחיהם. מרוב זעזוע וכאב, עלו לגג ונפלו ומתו. היתה האם צועקת ואומרת: הקוצר בשדה - משאיר ספייחים, והבוצר ענבים בכרם - משאיר עוללות, אבל אני לא נשאר לי כלום! נמסרתי ביד נבוכדנצר כגדי לטבח! וזה מה שאנו מקוננים במגילת איכה (איכה ד, י): "יְדֵי נָשִׁים רִמְסוּנִי בְּשֵׁלוּ יְלִדֵיהֶן".

הובקעה העיר

כך היתה ירושלים נתונה במצור במשך שנה וחצי, מבלי שהצליח נבוכדנצר לכבושה. נבוכדנצר כמעט התייאש והתכוון לחזור לארצו. נתן ה' בלבו למדוד את חומת העיר, ובכל יום כשהיה מודד נוכח לדעת כי החומה שוקעת שני טפחים וחצי [עשרים ס"מ], עד שנבלעה הרבה. בשנה האחת עשרה למלכות צדקיהו ביום ט' בתמוז, יצאה בת קול מן השמים ואמרה: קפוץ וכבש את ירושלים, שכבר הגיע זמנה להחרב, וזמנו של בית המקדש ליהרס, וזמנו של היכל להשרף. נשאר לנבוכדנצר גרון אחד מכל אותם גרזנים שהיו לו, הכה מכה אחת ונפתח השער ונכנסו האויבים בפנים.

בטל קורבן התמיד

כאשר נכנסו האויבים לירושלים, כילו הם את חמתם בעם היושב בעיר. הם הרגו וטבחו ללא רחם, בעם אשר היה חלוש מן הרעב וחסר הגנה. אולם אל בית המקדש לא הצליחו להכנס, כי היה מבוצר בחומות נוספות. שם התבצרו הכהנים, ובמסירות נפש תחת אש המלחמה, המשיכו את עבודת בית המקדש עד יום ז' באב. בימים הראשונים המשיכו אף את הקרבת קרבן התמיד פעמיים ביום. כיצד? בארבעת הימים הראשונים מיום ט' בתמוז עד ליום יג' בתמוז, לא היתה בעיה, שכן בעזרה של בית המקדש היו תמיד נמצאים מוכנים ומזומנים כבשים המבוקרים ממום, בכמות המספיקה לארבעה ימים. מיום יג' בתמוז, כאשר תמו הכבשים מן העזרה, שיחדו הכהנים את החיילים הבבלים שצרו אותם מבחוץ: שלשלו להם כסף וזהב - והם העלו להם כבשים. כך עשו ארבעה ימים. אולם ביום יז' בתמוז כבר לא המשיכו החיילים להעלות כבשים לבית המקדש, וכך בוטל קורבן התמיד.

שריפת בית המקדש

כשהגיע הזמן שבו רצה הקב"ה להחריב ולשרוף את בית המקדש, לא רצה ה' שיהיה ירמיהו בירושלים. אמר הקב"ה לירמיהו שילך לענתות. מיד כשיצא ירמיהו מן העיר, ירד מלאך מן השמים ונתן

ירמיהו שקר, שהנה כביכול הוא לא מת באותה שנה. עוד אמר לבנו שלמיה: מצווה אני עליך שתתנקם בירמיהו, נסה למצוא עליו עלילה ולהתנקם בו! כל חייו ניסה שלמיה להעליל עלילות על ירמיהו, ולא מצא. לפני מותו קרא לבנו יראה ומסר לו את צוואת אביו: נסה בכל כוחך לטפול עלילות על ירמיהו כדי לנקום ממנו את נקמת סבך חנניה.

עלילת שקר

ואכן באחד הימים מצא יראה הזדמנות נאותה לכך. היה זה בתקופה שבה ברחו החיילים הכשדיים (הבבליים) מירושלים מפני המצריים. באותה עת הציבו ישראל שמירה בשערי ירושלים, כדי להשגיח שלא יצאו אנשים מירושלים להדליף ידיעות לכשדיים. יום אחד הוצרך ירמיהו לצאת מירושלים אל עירו ענתות - עיר הכהנים. יראה, שהיה אחד מן השומרים, ראה את ירמיהו עובר דרך שער היציאה, והחליט להעליל עליו עלילת שקר. הוא תפס אותו ואמר לו: הולך אתה עכשיו לצבא הכשדים, למסור להם ידיעות על ירושלים כדי לתת את העיר בידם! אמר לו ירמיהו, שקר אתה דובר, איני הולך כלל אל חיל הכשדים, אלא התכוונתי ללכת לעירי ענתות. אולם יראה לא הקשיב לדבריו, לקח את ירמיהו אל השרים ואמר להם: מצאתיו הולך אל חיל הכשדים! זעמו השרים והכוהו ונתנהו בבית האסורים.

בהיות ירמיהו בבית הכלא, שלח צדקיהו וקרא לו בסתר. אמר לו: האם יש לך איזה מסר בשבילי מן השמים? אמר לו ירמיהו: עתיד מלך בבל להגלותך. כעס עליו צדקיהו, והיה ירמיהו מתיירא שמא יהרגנו, אמר לו: הרי שמך צדקיהו, ואין נאה לך להעניש אותי כשאין לך שום עלילה נגדי. אני סך הכל אמרתי את דברי ה'. והנה רואים אתם בעיניכם כי נבואות ה' מתגשמות, ולא כמו שהטעו אתכם נביאי השקר באומרם: "לא יעלה מלך בבל על ירושלים". המציאות מוכיחה שנבואותיהם לא התגשמו, ואם כן ראו ותקחו מוסר. שמע צדקיהו את דבריו, ולא העניש את ירמיהו. אך לא היו לו עוז ותעצומות לשנות את מדיניות המרד ולהכנע לנבוכדנצר.

מצור על ירושלים

והנה התחילו נבואות ירמיהו להתגשם. בשנה התשיעית למלכותו של צדקיהו, כינס נבוכדנצר את מחנותיו ויצא לכיוון ירושלים, כדי לדכא את המרד. כשהגיע לעיר "רְבֵלָה" ישב לו שם, ושוב היה מהסס אם לעלות לירושלים, כי יתיירא שמא יעשה לו ה' כמו שעשה לסנחריב. הוא החליט לשלוח במקומו את שר צבאו "נבוזרדן". אמר לו: לך וכבש את ירושלים! שלח נבוכדנצר ביד נבוזרדן שלוש מאות חמורים טעונים גרזנים של ברזל כדי לשבור את שערי ירושלים. אכן בעשרה בטבת הגיע נבוזרדן לירושלים ושם אותה במצור - הקיף את חומותיה בחיילים, כדי שלא יוכל אף אחד לצאת מירושלים על מנת לברוח או על מנת להביא ציוד ואספקה לתושבי ירושלים. יחד עם זאת ניסה להבקיע את חומות ירושלים. אולם בשנה זו עדיין לא נחתם גזר דינה של ירושלים להחרב, וכל מאמציו של נבוזרדן להבקיע את החומה לא הועילו. כל הגרזנים שהביא לו נבוכדנצר נשברו על שער אחד משערי ירושלים בעת ניסיונותיו לפרוץ את החומה, והשער לא נשבר.

ניסו החיילים להכניע את העיר על ידי התקפות של חיצים ואבנים, אולם הקב"ה היה מחזק את אנשי ירושלים אולי יחזרו בתשובה. היו בירושלים גיבורים עצומים עד אין חקר, והיו נלחמים עם הכשדים ומפילים מהם חללים רבים. היה שם גבור אחד ושמו אביקא בן גבתרי. כשהיו חיילי נבוכדנצר מקלעים באבנים גדולות על החומה, היה אביקא מקבל את האבנים בידו ומשליכם חזרה על החיילים

רגליו על החומות ופרץ אותן. קרא המלאך ואמר: יבואו השונאים ויכנסו לבית, שהשומר [הקב"ה] הניחו והלך לו.

בשבעה באב נכנסו האויבים להיכל, וקלקלו בו ובזזו אותו במשך שלושה ימים - שביעי ושמיני ותשיעי. הם קבעו בימה שלהם (מקום מושב השרים) בהר הבית, הלכו ועלו למקום שבו היה שלמה המלך ע"ה יושב ונוטל עצה מן הזקנים היאך לשכלל את בית המקדש. שם ישבו השונאים ונטלו עצה כיצד לשרוף את בית המקדש. עוד הם מתייעצים בדבר והנה נשאו עיניהם וראו ארבעה מלאכים יורדים ובידם ארבעה לפידים של אש, ונתנו בארבע זוויות של ההיכל ושרפו אותו.

היה זה בסוף יום תשעה באב, סמוך לחשכה, והמשיך בית המקדש לבעור בלהבות כל היום העשירי כולו. זחה דעתו של נבוזרדן עליו והתגאה על כך שהצליח להחריב ולשרוף את מעוזם של ישראל - בית המקדש. יצאה בת קול מן השמים ואמרה לו: עם הרוג הרגת, היכל שרוף שרפת, קמח טחון טחנת! דהיינו, הגזירה שנגזרה מלמעלה היא הגורם האמיתי לחורבן ולשריפה, ולא פעולותיך.

כי עליך הורגנו כל היום

כשראה הכהן הגדול שנשרף הבית, רצה לצאת. תפסו אותו השונאים, ושחטוהו על המזבח, במקום שבו היה מקריב את קרבן התמיד. ראתה אותו בתו והיתה צווחת ואומרת: אוי לי אבא חמדת עיני! תפסו גם אותה ושחטוה, ונתערב דמה בדם אביה.

נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידם, ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו: רבונו של עולם, הואיל ולא זכינו להיות גזברים נאמנים, יהיו המפתחות מסורות לך! וזרקו את המפתחות כלפי מעלה. יצאה כעין פיסת יד מן השמים וקיבלה מהם, והם קפצו ונפלו לתוך האש. כשראו הכהנים והלויים שנשרף בית המקדש, נטלו את הכינורות והחצוצרות ונפלו באש ונשרפו. וכמו כן הרבה בתולות כשראו שנשרף בית המקדש, נפלו אף הן באש ונשרפו, שלא יענו אותן השונאים.

סוכו של צדקיהו

כשראה צדקיהו כן, יצא לברוח מירושלים עם עשרת בניו דרך מחילה שהכין מראש, שהיתה הולכת מביתו עד ערבות יריחו (הנקראת עד היום "מערת צדקיהו" בירושלים). זימן הקב"ה צבי, שהלך על גג המחילה. רדפו הכשדים אחרי הצבי כדי לצוד אותו, והגיע הצבי במרוצתו עד פתח המערה בערבות יריחו. בדיוק באותו רגע היו צדקיהו ובניו יוצאים מן המערה, ראו אותם הכשדים ותפסו. הביאו אותם לפני נבוזרדן, ונבוזרדן שלח אותם אל נבוכדנצר הנמצא בעיר רבלה.

אמר נבוכדנצר לצדקיהו: מה ראית למרוד בי? הרי נשבעת לי בספר התורה שלא תמרוד בי?! עכשיו באיזה דין אדון אותך? אם אדון אותך לפי דיני תורתכם, ראוי אתה להריגה, שנשבעת בשם ה' לשקר. ואם אדון אותך לפי דיני מלכותי, גם כן חייב אתה מיתה כמרוד במלכות. אמר צדקיהו: אכן חייב אני מיתה, אולם מבקש אני שתהרוג אותי לפני בני, כדי שלא אראה במיתתם. לעומת זאת הבנים ביקשו מנבוכדנצר: אנא הרוג אותנו ראשונים, שלא נראה את דם אבינו שפוך! אמר נבוכדנצר אעשה כדברי שניכם, אנקר את עיני צדקיהו ואהרוג את בניו, וכך הוא לא יראה את מותם והם לא יראו את מותו. אך עיניו של צדקיהו חזקות היו מאוד ולא הצליח נבוכדנצר לנקר אותם, עד ששחט את כל בניו לעיניו, ואז נחלשו עיניו והצליח לנקרם והשליכם לתוך התנור. כך, במצב קשה כזה, הגלה אותו לבבל. והיה צדקיהו צווח ואומר: בואו וראו כל בני אדם, שהיה ירמיהו מתנבא עלי ואומר לי: לבבל אתה הולך, ובבבל תמות,

ובבל עיניך לא יראו. ולא הייתי שומע לדבריו, ועכשיו הרי אני בבבל ועיני לא רואות אותה!

צערו של ירמיהו

כשיצא ירמיהו מענתות לחזור לירושלים, נשא עיניו וראה עשן בית המקדש עולה. אמר בלבו: אולי חזרו עם ישראל בתשובה, וחוזרים הם להקריב קרבנות. עמד לו על החומה וראה את בית המקדש עשוי לו גלים גלים של אבנים, הכל חרב. התחיל צווח ואמר (ירמיהו כ, ז): "פְּתִיתֵנִי ה' וְאֶפְתֵּנִי! - הצלחת "לפתות" אותי ללכת לענתות, שלא אראה בחורבן הנורא הזה. מיד הלך וברר באיזה כיוון הלכו הגולים, והתחיל ללכת באותה דרך. ראה את השביל מלא דם, ועל הארץ מושלכות פרסות רגלי יונקים ועוללים שהיו הולכים בשבי. היה ירמיהו גוחן ומתכופף לארץ ומנשקם. כשהגיע אל אחיו הגולים, חיבקם ונישקם, והיה בוכה לנגדם: אחי בני עמי, אוי מה היה לכם, על כי לא שמעתם לקול נבואת ה'!

ראה קבוצה של בחורים שראשם נתון בקולרים [טבעות ברזל] - ונתן ראשו עמהם. בא נבוזרדן והוציאו משם. ראה קבוצה של זקנים קשורים בשלשלאות - נתן צוארו עמהם, ושוב בא נבוזרדן והוציאו משם. שמר נבוזרדן על ירמיהו שלא יאונה לו כל רע, כי כך נצטווה מפי נבוכדנצר. כמו כן ציוה נבוכדנצר לנבוזרדן ואמר לו: דע לך, כי אם עם ישראל יבכו ויחזרו בתשובה, יענה להם אלוהיהם וינחם על הרעה, ואז נחזור בבושת פנים. לכן אני מצוה עליך שיהיו עיניך פקוחות עליהם, ולא תתן להם לבכות ולא להתפלל! ואם תראה אחד מהם מתעכב, תחתוך אותו לחתיכות, כדי שיראו כולם ויפחדו. כך ילכו ללא הפוגה ולא יעצרו מללכת עד שיעברו את גבולות ארץ ישראל ויגיעו לנהר פרת, רק אז תתן להם לנוח, כי מכאן ואילך כבר החזיר הקב"ה פניו מהם, ולא יחזיר אותם לארצם.

על נהרות בבל

כך הלכו הגולים ללא הפוגה וללא מנוחה, אפילו בלי אפשרות לבכות. רק כאשר הגיעה שיירת הגולים אל נהר פרת, ניתנה להם אפשרות לעשות הפוגה ואף לבכות, כמו שנאמר (תהלים קלז, א): "עַל נְהָרוֹת בְּרָל שָׁם יִשְׁבְּנוּ גַם בְּכִינֹנוּ". פנה נבוזרדן ואמר לירמיהו: האם רוצה אתה לבוא עימי לבבל? חשב ירמיהו בלבו: אם אני הולך לבבל, אין מנחם לגלות הנשארת בארץ ישראל, לכן מוטב שאחזור לארץ ישראל. נשאו הגולים את עיניהם וראו את ירמיהו עוזב אותם ופונה לדרכו. געו כולם בבכיה בקול רם ואמרו: אבינו ירמיהו מניחנו ועוזב אותנו. ענה ירמיהו ואמר להם: אני מעיד שמים וארץ, אילו הייתם בוכים בכיה אחת בעודכם בציון, לא הייתם גולים!

איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר?

פנה נבוכדנצר ואמר ללויים שהיו בין הגולים: מה אתם יושבים ובוכים? הכינו את עצמכם, ועד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפני ולפני עבודת אלילים בכנורות שלכם כדרך שהייתם מקישים לפני אלוהיכם בבית המקדש! התחילו מסתכלים אלו באלו, ואמרו אחד לשני: לא די לנו שהחרבנו את בית המקדש, אלא עכשיו אנו עומדים להקיש לפני הנגס הזה ולפני עבודת אלילים!?

משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שנשא בת מלכים. אמר לה: עמדי והשקיני כוס אחד. ולא רצתה להשקותו, כעס עליה והוציאה מביתו. הלכה ונישאת למוכה שחין, אמר לה: עמדי והשקיני כוס אחד. אמרה לו: שוטה! בת מלכים הייתי ונישאתי למלך, ועל שאמר לי השקיני כוס אחד ולא רציתי להשקותו כעס עלי והוציאני מתוך

ביתו, שאילו השקיתיו הייתי מוסיפה על כבודי כבוד, עכשיו אתה אומר לי עמדי והשקיני?!

מיד החליטו כל הלויים החלטה נחושה, שהם לא ינגנו לפני הרשע הזה. מה עשו? נתנו בהונות ידיהם לתוך פיהם וקיצצו אותם. כשתבע מהם נבוכדנצר שינגנו לו, הראו לו את ידיהם מקוטעות אצבעות ואמרו לו: "איך נשיר את שיר ה'?" - כשהיינו קשורים בשלשלאות בדרך נתקטעו אצבעותינו! ידע נבוכדנצר שהם מהתלים בו, כעס מאוד והפיל מישראל תלי תלים של הרוגים. ואף על פי כן היתה להם שמחה על כך שלא אמרו שירה לפני עבודת אלילים, שנאמר: "וְתוֹלְלֵינוּ [מלשון תלי תלים] שְׁמֹחָה". באותה שעה נשבע הקב"ה לישראל ואמר להם: אתם שלטתם בעצמכם וקטעתם אצבעות ימינכם, אף אני אשיב אתכם לחזות בשוב ה' לציון, ולראות בבנין בית המקדש השני. צער אמיתי ושמחה מזויפת כשהגיעו ישראל לבבל, יצאו לקראתם הגולים ה"ותיקים" שהוגלו כבר אחת עשרה שנה קודם לכן יחד עם יהויכין. שאלו הם את הגולים החדשים בשלום יקיריהם, זה שואל מה שלום אבי, וזה שואל מה שלום בני. ענו ואמרו להם: פלוני מת ברעב, ופלוני מת בחרב האויב. הצטערו הגולים צער רב, אולם יחד עם זאת נאלצו בעל כורחם לקבל את פני המלך ולשבחו על נצחונו הגדול. והיו לבושים מלבושים לבנים מבחוץ להראות את "שמחתם", אולם מבפנים לבשו מלבושים שחורים של אבל וצער, על צער אחיהם.

עמו אנוכי בצרה

כיון שהיו ישראל נתונים במצב כה קשה בגלות, היו סבורים שהקב"ה נטש אותם לגמרי והסיר השגחתו מהם. אותה שעה קרא הקב"ה לכל צבאות השמים ולכל המלאכים ואמר: מה אעשה לבני החביבים שהם בגלות ואנו כאן?! הבה נרד ונלך לגלות עמכם. ירד הקב"ה לבבל (כביכול) והשרה נבואתו על יחזקאל, וראה יחזקאל את הקב"ה ופמלייתו באים לבבל. אמר זאת לעם ישראל, ולא האמינו לו. עד שנגלה הקב"ה אל ישראל עצמם, והיו ישראל שמחים שמחה גדולה. מרוב שמחתם לא היו מרגישים שהם בגלות, כיון שהקב"ה עמם. וכל אחד ואחד היה אוהב את הקב"ה באהבה עזה כל כך, עד שהיו מוטרפים נפשם על קידוש שמו יתברך.

ירמיהו בחזרתו לירושלים

כשחזר ירמיהו לירושלים, היה רואה בדרך אצבעות ידיים ורגלים מקוטעות ומושלכות בהרים, והיה מלקטן ומנשקן ומחבקן. היה ירמיהו הולך ובוכה ומקונן: "חבל עליך יקרת המדינות!". את האבריים המקוטעים צרר בתוך בגדיו, ובכה עליהם ואמר: בני, לא כך הזהרת אתכם ואמרתי לכם (ירמיהו יג, טז): "תָּנוּ לַה' אֲלֵהֶיכֶם כְּבוֹד, בְּטָרְךָ יִחְשָׁךְ וּבְטָרְךָ יִתְנַגֵּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל הָרֵי נְשָׁף"?! על אותה שעה נאמר (ירמיהו ט ט): "עַל הָרֵים אֲשָׂא בְּכִי וְנָהִי, וְעַל נְאוֹת מִדְבָר קִינָה".

אמר ירמיהו: כשהייתי עולה לירושלים נשאתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר לבושה שחורים, ושערה סתור ומבקשת מי ינחמנה. ואני צועק מי ינחמני. קרבתי אליה ודברתי עמה, אמרתי לה: אם אשה את - דברי עמי, ואם רוח את - הסתלקי מעלי. ענתה ואמרה: אינך מכיר אותי. שבעה בנים היו לי, יצא אביהם למדינת הים, ועד שאני בוכה עליו, הרי באו ואמרו לי: נפל הבית על שבעה בניך ונהרגו כולם. איני יודעת על מי אבכה ועל מי אסתור שערי. עניתי ואמרתי לה: אין את טובה יותר מעמך ציון, והיא נתונה לחיות השדה. ענתה ואמרה לי: אני אמך ציון, אני היא אם השבעה. אמר לה ירמיהו: דומה מכתך למכתו של איוב: מאיוב ניטלו בניו ובנותיו, וממך ניטלו בניך ובנותיך. מאיוב ניטלו כספו וזהבו, וממך ניטלו כספך וזהבך. כשם שחזר הקב"ה וניחם את איוב, כך יחזור וינחמך.

צער השכינה

באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר: אוי לי, מה עשיתי? השריתי שכניתי למטה בשביל ישראל, ועכשיו שחטאו חזרתי למקומי הראשון. אמר הקב"ה למלאכי השרת: בואו ונלך אני ואתם ונראה את ביתי, מה עשו אויבים בו. מיד הלך הקב"ה ומלאכי השרת יורמיהו לפניו. כשראה הקב"ה את בית המקדש, אמר: בודאי זהו ביתי וזהו מנוחתי, שבאו אויבים ועשו בו כרצונם. באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר: אוי לי על ביתי! בני היכן אתם?! כוהני היכן אתם?! אוהבי היכן אתם?! מה אעשה לכם? התריתי בכם ולא חזרתם בתשובה!

אמר הקב"ה לירמיהו: אני דומה היום לאדם שהיה לו בן יחיד, ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו. ואין לך כאב לא עלי ולא על בני! לך וקרא לאברהם וליצחק וליעקב ומשה מקבריהם, שהם יודעים לבכות! אמר ירמיהו: רבונו של עולם, איני יודע היכן משה קבור. אמר לו הקב"ה: לך עמוד על שפת הירדן והרם קולך וקרא: בן עמרם, בן עמרם, עמוד וראה צאנך שבלעום אויבים!

אבות העולם מתאבלים

מיד הלך ירמיהו תחילה למערת המכפלה ואמר לאבות העולם: עמדו, שהגיע זמן שאתם מתבקשים לפני הקב"ה. אמרו לו: מה היום מיומיים שאנו מתבקשים לפני הקב"ה? אמר ירמיהו: איני יודע, כי חשש ירמיהו לומר להם את הסיבה האמיתית, שלא יאמרו לו: בימך היתה זאת לבנינו. אולי לא הוכחת אותם די טוב, או לא התפללת עליהם כראוי.

המשיך ירמיהו בשליחותו והלך לקרוא למשה. עמד על שפת הירדן וקרא: בן עמרם, בן עמרם, עמוד! הגיע זמן שאתה מתבקש לפני הקב"ה. אמר לו: מה היום מיומיים שאני מתבקש לפני הקב"ה? אמר לו ירמיהו: איני יודע.

מיד הלך משה אצל מלאכי השרת, שהיה מכיר אותם משעת מתן תורה. אמר להם: משרתי העליונים! האם אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה? אמרו לו: בן עמרם, אין אתה יודע שביית המקדש חרב וישראל גלו? מיד קרע משה את בגדי הכבוד שהלבישו הקב"ה, והניח ידיו על ראשו והיה זועק ובוכה והולך, עד שהגיע אצל אבות העולם. אמרו לו אבות העולם: משה רועה ישראל, מה יום מיומיים? אמר להם: אבות אבותי, אין אתם יודעים שביית המקדש חרב וישראל גלו לבין אומות העולם? מיד אף הם קרעו בגדיהם והניחו ידיהם על ראשיהם, והיו צועקים ובוכים והולכים עד שהגיעו לשער בית המקדש. כיון שראה אותם הקב"ה, מיד "ויקרא ה' אלוהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרח ולחגור שק" (ישעיהו כב).

אברהם אבינו מבקש רחמים

בא אברהם לפני הקב"ה כשאפר על ראשו ובגדיו קרועים, סופד וצועק. אמר הקב"ה: "מה לידידי בביתי?" אמר אברהם לפני הקב"ה: רבונו של עולם, מפני מה הגלית את בני, ומסרת אותם בידי האומות והרגום במיתות משונות, והחרבת את בית המקדש, מקום שבו העליתי את יצחק בני עולה לפניך? אמר הקב"ה לאברהם: בניך חטאו ועברו על כל התורה ועל עשרים ושתיים אותיות שבה! אמר אברהם: רבונו של עולם, מי מעיד בהם בישראל שעברו את תורתך? אמר לו: תבוא תורה ותעיד בהם. מיד באה התורה להעיד בהם, שעברו על מצוותיה. אמר לה אברהם: בתי, את באה להעיד בהן בישראל שעברו על מצוותיך, ואין לך בושת פנים מפני? זכרי את היום שבו העביר אותך הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך, עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבודך, ועכשיו את באה להעיד

בהם ביום צרתם? כיון ששמעה התורה כך עמדה בצד אחד ולא העידה בהם.

אמר הקב"ה לאברהם: יבואו עשרים ושתיים אותיות והם יעידו בישראל! מיד באו כב' האותיות. התייבבה האות אל"ף להעיד בישראל שעברו על התורה. אמר לה אברהם: אל"ף, את ראש לכל האותיות ובאת להעיד בישראל ביום צרתם? זכרי יום שנגלה הקב"ה על הר סיני ופתח בך "אנכי ה' אלהיך", ולא קבלוך אומה ולשון אלא בני, ואת באת להעיד בבני? מיד עמדה אל"ף לצד אחד ולא העידה בהן.

התייבבה האות ב"ת להעיד בישראל. אמר לה אברהם: בתי, את באה להעיד על בני, שהם זריזים בחמשה חומשי תורה הפותחים באות ב' - "בראשית ברא אלהים"? מיד עמדה ב"ת לצד אחד ולא העידה. כיון שראו כל האותיות שהשתיקן אברהם, נתביישו ועמדו בעצמן ולא העידו בישראל.

האבות מזכירים זכויותיהם

מיד פתח אברהם לפני הקב"ה ואמר: רבונו של עולם, בגיל מאה שנה נתת לי בן, וכשעמד על דעתו והיה בחור בן שלשים ושבע שנים, אמרת לי "העלה עולה לפני!" ונעשיתי עליו כאכזרי ולא ריחמתי עליו, אלא אני בעצמי כפיתי אותו! ולא תזכור לי זאת, ולא תרחם על בני?!

פתח יצחק ואמר: רבונו של עולם, כשאמר לי אבא: "אלהים יראך לך ה' ה' לעלה בני" - לא עכבתי על דבריך, ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח, ופשטתי את צוארי תחת הסכין, ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני?!

פתח יעקב ואמר: רבונו של עולם, עשרים שנה עמדתי בבית לבן, וכשיצאתי מביתו פגע בי עשו הרשע ובקש להרוג את בני, ומסרתני עצמי למיתה עליהם, ועכשיו נמסרו ביד אויביהם כצאן לטבח לאחר שגידלתים כאפרוחים של תרנגולים וסבלתי עליהם צער גדול בנים, כי רוב ימי הייתי בצער גדול בעבורם, ועתה לא תזכור לי זאת לרחם על בני?!

הפצרותיו של משה רבנו

פתח משה ואמר: רבונו של עולם, לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה, ורצתי לפניך כסוס במדבר. ועכשיו שגלו שלחתי לטפוד ולבכות עליהם!

אמר משה לירמיהו: לך לפני, שאלך ואביא את עם ישראל, ואראה מי הם האויבים שמניחים ידם עליהם. מיד הלכו משה וירמיהו עד שהגיעו לנהרות בבל. ראו ישראל את משה ואמרו זה לזה: בא בן עמרם מקברו לפדותנו מיד צרינו! יצאה בת קול ואמרה: גזירה היא מלפני! מיד אמר להם משה: בני, להחזיר אתכם אי אפשר שכבר נגזרה גזירה, אלא הקב"ה יחזיר אתכם במהרה! והניח אותם. באותה שעה הרימו קולם בבכיה גדולה עד שעלתה בכייתם למרום.

הלך משה אל אבות העולם, שאלו אותו: מה עשו האויבים בבנינו? אמר להם: מהם הרגו, ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם, ומהם אסורים בכבלי ברזל, ומהם נפשטים ערומים, ומהם מתו בדרך ונבלתם לעוף השמים ולבהמת הארץ, ומהם מושלכים לחמה רעבים וצמאים. מיד פתחו כולם ובכו וקוננו בקינות.

אמר משה לפני הקב"ה: האויבים האכזרים הללו לא חומלים על בניך, וממיתים אותם במיתות אכזריות. נותנים בן בחיק אמו ואומרים לאביו קום ושחטהו. אמו בוכה ודמעוניה נושרות עליו, ואביו נוטל את ראשו. אוי רבונו של עולם, הרי כתבת בתורתך "ישור או ש"ה - אתו ואת בניו לא תשחטו ביום אָחֶד" - ואילו בבני ישראל

כבר הרגו האויבים כמה וכמה פעמים בנים ואמותיהם ביום אחד, ואתה שותק?!

רחל מבכה על בניה

באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה: רבונו של עולם, גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה, ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי, יעץ אבי להחליפני ולהביא תחתי את אחותי, והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה. והודעתי לבעלי ומסרתני לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא יוכל אבי להחליפני. ולאחר מכן התחרטתי על כך, וכבשתי את רצוני, ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה. ובערב החתונה כאשר החליפו אותי באחותי, מסרתני לאחותי את כל הסימנים שמסרתני לבעלי, כדי שיעקב יהיה סבור שהיא רחל. וגמלתי חסד עמה ולא קנאתי בה ולא הוצאתיה לחרפה. ומה אני, שאני בשר ודם עפר ואפר, לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתי אותה לבושה ולחרפה, אתה מלך חי וקיים רחמן ונאמן, מפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש, והגלית את בני ונהרגו בחרב ועשו אויבים בהם כרצונם? מיד נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא ואמר: בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומם. וזה שנאמר (ירמיה לא, יד-טז): "כה אָמַר ה', קוֹל בְּרָכָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים, רַחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֶיהָ, מֵאֲנָה לְהַנְחִים עַל בְּנֶיהָ כִּי אֵינָהּ. כֹּה אָמַר ה' מִנְעִי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינַי מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לְפַעֲלֶתְךָ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ מִצָּרָךְ אוֹיְבֶיךָ. וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֶךָ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בְּנִים לְגְבוּלָם".

גדליה בן אחיקם

בשעה שהגלה נבוכדנצר את ישראל, החליט להשאיר בירושלים מעט אנשים. היה לו בכך אינטרס כלכלי, כי היהודים היו מתמחים בעשיית ה'תכלת' - זהו צבע מרהיב עין ביופיו שהפיקו אותו מדם החילזון. וכן היו מתמחים בנטיעת והפקת שמן אפרסמון, שהיה בו ריח טוב מאוד. אולם מכיון שחשש ממרד נוסף, הותיר נבוכדנצר דווקא אנשים דלים ופשוטים, שלא יהיו מסוגלים להתארגן למרד. עליהם הפקיד את גדליה בן אחיקם, שלא היה מזרע המלוכה. כך היתה תקוה לשארית הפליטה להתבסס ולהשתקם מחדש, ואכן אט אט התלכדו יהודי ארץ ישראל סביב גדליה, והחלו לבנות את חייהם מחדש. גם היהודים שברחו בזמן המלחמה אל הארצות הסמוכות - עמון, מואב, אדום והסביבה - שמעו על התקומה בישראל, והחליטו לעזוב את ארצות הנכר ולהצטרף לאחיהם.

השמועות אודות תקומת ישראל בארצם, הגיעו לאוזני בעליס מלך עמון, שהיה אויב של נבוכדנצר. הוא החליט לחסל את אחיזתו של נבוכדנצר בארץ ישראל מיד בהתהוותה, על ידי שיהרוג את גדליה המנהיג שהפקיד נבוכדנצר. אולם איך וכיצד יעשה זאת? בדק ומצא כי השליח הטוב ביותר לביצוע זממו הוא ישמעאל בן נתניה. ישמעאל היה יהודי רשע, אשר קנאה בערה בו כלפי גדליה שהומלך על ידי נבוכדנצר. הוא היה סבור שהמלכות מיועדת לו, כיון שהיה מזרע המלוכה. עליו סמך בעליס, כי הוא יעשה "עבודה טובה" ויביא לחיסולו המהיר של גדליה.

מידע חשאי זה הגיע לאוזניו של יוחנן בן קרח, משרי הצבא של ישראל. הלך מיד יוחנן אל גדליה בסתר ואמר לו: דע לך כי בעליס מלך עמון שלח את ישמעאל להורגך! אולם גדליה מפאת צדקותו לא האמין ולא רצה לקבל את דבריו. המשיך יוחנן להתחנן אליו: אנא ממך, אל תתן לדבר כזה להתרחש. כי ברגע שאתה תיהרג, תאבד שארית יהודה את תקוותה האחרונה, וכל העם יופצו לכל עבר. אם חושש אתה להרוג בעצמך את ישמעאל, תן לי רשות שאני אהרוג אותו בסתר בלי שאף אחד ידע שאתה שלחת אותי! אך גדליה לא

הסכים בשום אופן לדברי יוחנן. "שקר אתה דובר אודות ישמעאל", הוא אמר. (היתה כאן הקפדה על גדליה, שכן היה עליו לחשוש לדבריו של יוחנן ולברר יותר את הדברים).

אבדה שארית ישראל

בראש השנה שנת שלושת אלפים של"ט, 52 יום לאחר חורבן בית המקדש, הגיע ישמעאל בן נתניה עם עשרה מחבר מרעיו, וביקשו מגדליה לדבר עמו בענייני המלכות. הם ישבו יחדיו וסעדו, כשלפתע קמו ישמעאל ואנשיו, הכו והרגו את גדליה ואת אנשי צבאו, ואף את החיילים הבבליים שהותיר נבוכדנצר בארץ. למחרת שחט ישמעאל עוד כשבעים איש. את העם הנשארים רצה ישמעאל הרשע להגלות אל ארץ עמון. אולם בדרכם לעמון הגיע אליהם יוחנן בן קרח עם אנשי צבאו, וכשישמעאל ראה אותם הוא נס על נפשו עם שמונה מאנשיו.

שארית הפליטה אשר נאספה סביב יוחנן בן קרח, מיהרו להימלט מן הארץ, כי פחדו מפני זעמו של נבוכדנצר, אשר ירצה לנקום בהם כשישמע שהיהודים הרגו את חייליו. הם ברחו לארץ מצרים, אולם גם שם רדפה אותם חרב נבוכדנצר. כך אבדה כליל שארית הפליטה, ונהייתה ארץ ישראל שוממה מבניה. נתקיימה התוכחה הכתובה בתורה (ויקרא כו, לג): "וְאֶתְכֶם אֶזְרָה בְּגוֹיִם, וְהִרְקִיתִי אֶתְכֶם חָרָב, וְהִיָּתָה אֶרְצְכֶם שְׂמָמָה וְעָרֵיכֶם יְהִיוּ חָרְבָה". [זכר לפורענות זו, אנו מתענים ביום ג' בתשרי, המכונה "צום גדליה"].

הארץ שוממה מבניה

כיון שגלו עם ישראל לבבל, גלו עמהם העופות והדגים. ועד חמישים ושתיים שנה לא נראה עוף פורח בארץ ישראל כולה שנאמר (ירמיה ט): "מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד בְּהֵמָה נִדְדוּ הָלְכוּ". ושבע מאות מיני דגים ושמונה מאות מיני עופות הלכו עמהם לבבל, ושבע שנים נתקיים בארץ (דברים כט, כב): "גִּפְרִית וּמְלַח שְׂרָפָה כָּל אֶרְצָה, לֹא תִזְנַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא יַעֲלֶה בָּהּ כֵּל עֵשֶׂב" - שהיו הגויים זורעים בה, והזרעים נשרפים.

* * *

פרק שני

חורבן בית המקדש השני

בניית בית המקדש

חמישים ושתיים שנה היתה ארץ ישראל שוממה מבניה, עד שהגיע היום בו זכר הקב"ה את הבטחתו, ונתן בלב כורש מלך פרס [אשר הוא היה השולט בכיפה באותה תקופה] להכריז לכל היהודים לעלות לירושלים. 18 שנה לאחר מכן [במלאת 70 שנה לחורבן בית המקדש הראשון], בפקודתו של דרויש מלך פרס [בנה של אסתר המלכה], נבנה בית המקדש השני. גדולה היתה השמחה בעת הקמת בית המקדש, ביום חנוכת הבית בג' באדר עמדו הלויים בדוכנם ושוררו בהתלהבות "מזמור שיר חנוכת הבית", וכל העם ענו לזמרתם. על פי עצת הנביאים חגגו בני ישראל את "שבעת ימי המילואים" כפי שערך משה רבנו בעת הקמת המשכן. ומאז עמדו הכהנים בעבודתם והלויים לא פסקו משירתם ונגינתם.

אולם השמחה היתה מהולה בעצב, שכן מעלתו של בית המקדש השני לא היתה כמעלתו של בית המקדש הראשון. חמישה דברים חסרו בו: האחד - לא שרתה רוח הקודש. השני - לא נמצא ארון הקודש. ירמיהו הנביא הטמין אותו בהר נבו לפני שחרב הבית

הראשון. במקום ארון הקודש הניחו אבן גדולה אשר היתה מקודשת עוד מימי דוד ושמואל. אבן זו אשר עליה הונח הארון בימי שלמה המלך נקראה "אבן השתיה". השלישי - ה"אורים ותומים" לא היו משיבים את דבר ה' כפי שהיה בזמן בית המקדש הראשון. הרביעי - אש הקודש שנמצאה לא שרפה את הקורבן אם לא הניחו על המזבח עצים להסקה. בזמן בית המקדש הראשון לא נזקקו הכהנים לעצים כדי להעלות את הקורבן באש. החמישי - היה חסר "שמן המשחה". זהו שמן שהוכן על ידי משה רבנו, ובו נמשח המשכן וכליו ואהרן ובניו כל שבעת ימי המילואים, ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים. ואותו שמן יהיה קיים אף לעתיד לבוא.

התאחדות והתחזקות

אולם יחד עם זאת, איחד בית המקדש את עם ישראל: סביב כהן אחד ומזבח אחד התלכדו והתחזקו ישראל בתורה ובמצוות. עזרא הסופר שעלה מבבל לימד את העם תורה ותיקן תקנות טובות. כמו כן הוא כינס מאה ועשרים חכמי סנהדרין, אשר נבחרו על ידו בקפידה. היו אלה תלמידי חכמים גדולים, שנתמנו להיות שופטים ודיינים. בראשם עמדו נביאים כחגי, זכריה ומלאכי. עזרא הושיב אותם ב"לשכת הגזית" - לשכה אשר נבנתה בצד הדרומי של בית המקדש, כשחציה בנוי בתוך הקודש של בית המקדש, וחציה בולט אל מחוץ לבית המקדש. שם ישבו הסנהדרין והוענקה להם הזכות לשפוט את העם על פי דין תורה, ולהעניש את העוברים על גדרי התורה. עזרא העניק למעמדם הרוחני הרם גם תוקף ממלכתי על פי פקודתו של המלך דרויש. וכך עלו ופרחו בירושלים חיי תורה ועבודת ה'.

שנאת חינם

420 שנה עמד בית המקדש השני על תילו. שרתה בו השכינה לא בגלל עצם קדושתו כל כך, אלא מעלתו היתה בגלל ישראל עצמם שהיו מתאחדים סביבו. כל עוד שהחזיקו ישראל באחדות זו, היה כח קיום לבית המקדש. אולם במשך הזמן התחילו ישראל להתפלג ולהסתכסך, מלחמות אחים קשות פרצו ביניהם. כאשר בא הפירוד והיתה שנאת חינם, בטל כח קיומו של בית המקדש, והוא נחרב.

אחד הסכסוכים הקשים בתקופה זו היה הסכסוך בין הורקנוס לאריסטובולוס. הללו היו שני אחים יהודים, וכשמת אביהם המלך התחילו ביניהם מריבות ומלחמות על ירושת כסא המלוכה. קרבות גדולים, המלווים בהרג רב, התנהלו אז. לבסוף החליט אריסטובולוס לגייס את צבאות רומי לעזרתו. בא שליט רומי אל ירושלים בחיל כבד, וערך מצור על העיר ירושלים, כשאריסטובולוס עימו מבחוץ, ואילו הורקנוס נלחם מנגד מבפנים. בסופו של דבר נפלה העיר בידי הרומאים, ונערך בה טבח קשה מאוד. זה היה תחילת שלטון הרומיים ביהודה, ומאז סבלו היהודים קשות מן הרומאים. הרומאים הציבו בארץ ישראל נציבים רשעים, שהיו שולטים באכזריות. הוא שאמר "חז"ל: "מאה ושמונים שנה קודם שנחרב הבית, פשטה מלכות הרשעה על ישראל".

גם בזמן ששלטה רומי על ישראל, המשיכו סכסוכים פנימיים בין יושביה, ושנאת חינם שררה בירושלים. העם היו מפולגים למפלגות "ימין" ו"שמאל". השמאל - מפלגת "ידידי רומא", פניהם לשלום ולכניעה לרומי, ביניהם שמעון בר גיורא ויוסף בן מתתיהו. ולעומתו הימין - מפלגת ה"בריונים", החליטו למרוד ברומאים, לגרשם מן הארץ, ולהילחם בהם עד טיפת דמם האחרונה. מראשי הבריונים: יוחנן מגוש חלב, אלעזר בן שמעון, אבא סיקרא ועוד. סכסוכים רבים היו בין שתי המפלגות, אשר על פי רוב לא נשמעו לדעת תורה, ועשו צעדים מוטעים על דעת עצמם.

ארבעים שנה לפני החורבן

בארבעים השנה האחרונות שקודם החורבן, הלך המצב והחמיר יותר ויותר. מקרי הרצח היו כה רבים, עד שחכמי הסנהדרין החליטו להימנע מלדון בידי נפשות. מה עשו? עקרו ממושבם אשר ב"לשכת הגזית" ועברו למקומות אחרים. וההלכה היא כי סנהדרין שאינה יושבת בלשכת הגזית, אינה יכולה לדון בידי נפשות.

שלח הקב"ה איתותים לעם ישראל, כדי שיבינו את חומרת מעשיהם ויטיבו דרכם: הסימן האחד - בכל שנה ביום הכפורים היו לוקחים שני עיזים השווים בגודלם ובקומתם, והיו עושים גורל איזה מהם יוקרב כקורבן לה', ואיזה ישתלח לעזאזל ככפרה על עם ישראל. כשהיו ישראל עושים רצון ה' היה השעיר שבצד ימין עולה לה', אולם 40 שנה קודם החורבן לא היה גורל עולה בימין אלא בשמאל.

הסימן השני - בכל שנה ביום הכיפורים, היה הכהן קושר "לשון של זהורית" - צמר צבוע בצבע אדום - על קרניו של האיל המשתלח לעזאזל, וכן על פתח האולם שלפני היכל. בשעה שהתקבלה תשובתם של ישראל לפני ה' ונמחלו עוונותיהם, היו שתי לשונות הזהורית מלבינות כשלג, לסימן: "אם יהיו חטאיכם כשנים - כשלג ילבינו". ועיני הכל רואות, ולב כל העם שמח. ואילו ארבעים שנה קודם החורבן לא היה לשון של זהורית מלבין אלא מאדים. הסימן השלישי - כשהיו ישראל עושים רצון ה', היה הנר המערבי של המנורה דולק במשך עשרים וארבע שעות - מערב עד ערב - למרות שהכהן הגדול שם בו כמות של שמן המספיקה רק עד הבוקר, כמו ליתר הנרות. מנר זה היה הכהן הגדול מדליק את יתר הנרות ביום שלמחרת. אולם ארבעים שנה קודם החורבן כבה הנר המערבי יחד עם כל הנרות בבוקר.

הסימן הרביעי - היו דלתות היכל נפתחות מאליהן. חכמי ישראל ראו בכך סימן רע, שהרי בדור כזה אין סיבה לנס שהדלתות יפתחו מאליהן. גער רבי יוחנן בן זכאי בדלתות היכל ואמר: היכל היכל! מפני מה אתה מבעית את עצמך? יודע אני שסופך להיחרב, שהרי כבר התנבא הנביא זכריה בן עדו ואמר (זכריה יא, א): "פֶתַח לְבָנוֹן [זהו בית המקדש, שמלבין את עוונותיהם של ישראל] דָּלְתֶיךָ וְתֹאכַל אֶשׁ בְּאַרְזֶיךָ".

חכמי ישראל, אשר קראו נכון את המפה, הבינו וצפו כי החורבן הולך וקר. היה בירושלים צדיק אחד בשם רבי צדוק. במשך ארבעים שנה היה רבי צדוק שרוי בתעניות, שלא תיחרב ירושלים. גופו נחלש והכחיש מאוד מן התעניות הרבות, עד שכל אוכל שהיה אוכל היה נראה כלפי חוץ. כשהוצרך לאכול כדי להחיות את נפשו, הביאו לו תאנה יבשה והיה מוצץ את המיץ וזורק את התאנה.

על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים

שנאת החינם הלכה והתגברה יותר ויותר, עד שהביאה לחורבן הנורא, כפי שמספרים חז"ל: מעשה באדם אחד שהיה לו אהוב בשם "קמצא", ושונא בשם "בר קמצא". ערך האיש סעודה, ואמר למשרתו שילך ויקרא לקמצא. הלך המשרת והביא לו בטעות את בר קמצא שונאו. באמצע הסעודה עבר בעל הבית בין המוזמנים, והנה להפתעתו רואה את בר קמצא שונאו. כעס בעל הבית ואמר: "הרי שונא אתה לי, מה אתה עושה כאן? עמוד מיד וצא!" התבייש בר קמצא לצאת מן הסעודה בנוכחות כולם, וביקש מבעל הבית: "הואיל וכבר באתי - הנח לי להישאר, ואשלם לך תשלום מלא עבור המנה שלי". אולם בעל הסעודה לא הסכים. התחנן בר קמצא ואמר: "מוכן אני לשלם לך חצי מהוצאות הסעודה כולה!". אך גם לכך לא הסכים בעל הבית. "אשלם לך את כל הוצאות הסעודה", הוסיף להתחנן בר קמצא. אולם בעל הבית לא הסכים גם לזאת.

הוא תפס בידו את בר קמצא, העמידו והוציאו מחוץ לביתו. נעלב בר קמצא עד עמקי נשמתו, ואמר: הואיל וישבו בסעודה זו החכמים, ולא מחו בבעל הבית שגרם לי כאלו בושות, סימן שנוח להם בדבר, לכן אלך ואלשין עליהם לפני המלך.

הלך בר קמצא אל נירון קיסר רומא ואמר לו: "מרדו בך היהודים! והא לך הוכחה לכך: שלח להם קרבן ותראה אם יקריבו אותו". שלח הקיסר בידו של בר קמצא איל משובח, שיביא אותו כקרבן לבית המקדש. בדרך הטיל בר קמצא מום בשפתיים של האיל - היה זה מום שבעיני אומות העולם אינו נחשב כמום, אולם לגבי הקרבה על גבי המזבח נחשב כמום, ונפסל מלהיות לקורבן. כשהביא בר קמצא את האיל לבית המקדש, רצו חכמים להקריבו מפני שלום המלכות. אמר להם רבי זכריה בן אבקולס: אם נקריב קורבן זה, מעכשיו יטעו ויאמרו שיש היתר לבהמה בעלת מום להיות מוקרבת על גבי המזבח. אמרו חכמים: אם כן נהרוג את בר קמצא, שלא ילך לספר לקיסר על כך שלא הקרבנו את הקרבן שהביא. אמר להם רבי זכריה: אם נהרוג את בר קמצא, יטעו אנשים ויאמרו, שאדם המטיל מום בבהמה שהוקדשה לקרבן - דינו להריגה. אכן קבלו החכמים את דבריו, ודחו את הקרבן של הקיסר. הלך בר קמצא וסיפר לקיסר שחכמי ישראל לא הסכימו להקריב את הקרבן ששלח. הבין הקיסר כי ישראל מרדו בו, קצף מאוד, והחליט לעלות למלחמה על ירושלים.

נירון קיסר בורח

מיד עלה נירון קיסר למלחמה על ירושלים. כשהגיע לירושלים זרק חץ לצד מזרח - וחזר החץ ונפל בירושלים. זרק חץ לצד מערב - חזר החץ ונפל בירושלים, וכך לארבע רוחות העולם. הבין מכך נירון קיסר, כי ה' יתן את ירושלים בידו. אך עדיין היה מהסס אם לעלות להילחם או לא. ראה נירון ילד קטן, אמר לו: אמור לי איזה פסוק מתורתכם! אמר לו הילד את הפסוק מספר יחזקאל (פרק כה יד): "וְנִתְּנִי אֶת נִקְמְתִי בְּאֶדְוֹם בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל". אמר נירון קיסר: הקדוש ברוך הוא מבקש להחרים את ביתו, ורוצה שאני יהיה שליחו הרע, ואח"כ יתנקם בי! מיד שלח שליח אחר, והוא ברח והתגייר, ומצאצאיו יצא ממנו רבי מאיר בעל הנס.

ממלאים את המחסנים

נשלח המצביא אספסינוס על ידי קיסר רומי. הוא לווה ב-500,000 חיילים מזוינים, ובדרכו הצטרפו אליו חיילים נוספים מאלכסנדריה, בראשותו של בנו טיטוס. הרומאים התחילו את מסע הכיבושים בארץ דרך הגליל. הם כבשו את ציפורי, יודפת וערים נוספות, ובתרועות ניצחון וגאווה, פנו לעלות לירושלים.

השמועות על בואם של הרומאים הגיעו לירושלים, ותכונה רבה ניכרה בעיר לקדם את פני הרעה. היו בעיר שלושה עשירים צדיקים, תלמידיו של ר' יוחנן בן זכאי: האחד - נקדימון בן גוריון [הוא כונה כך משום שנעשה לו נס ו"נקדה חמה בעבורו" - השמש עצרה מללכת, כדי שישפיק להחזיר ביום המיועד את בורות המים שהיה חייב]. השני - בן כלבא שבוע [שנקרא כך על שם נדיבותו, שכל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב, יוצא כשהוא שבע]. והשלישי - בן ציצית הכסת [שנקרא כך על שם עשירותו הגדולה, שהיתה ציצתו [בגדו] נגרת על גבי כסתות ושטיחים ולא על הארץ. ויש אומרים שהיה כסאו מוטל בין גדולי רומי מחמת שהיה מקורב למלכות]. אותם עשירים מילאו את מחסניהם, כדי לספק מזון לתושבי ירושלים בעת המלחמה. אחד אמר: אני אפרנס את כל בני העיר בחיטים ושעורים, ואחד אמר אני אפרנס את כל בני העיר ביין ובמלח ובשמן, ואחד אמר - אני אפרנס את כל בני העיר בעצים. פתחו אוצרותיהם

ונמצאה בידם כמות המספקת לפרנס את כל תושבי ירושלים למשך עשרים ואחת שנה.

ביצור החומות

כמו כן התכוננו לקראת בואו של אספסיינוס, על ידי שביצור היטב את חומות העיר. בירושלים היתה קיימת מערכת הגנה מיוחדת במינה: כל חומה היתה בנויה משתי חומות הרחוקות זו מזו מרחק של ארבעה עד עשרה מטרים. החומות היו מחוברות זו לזו בחומות קטנות שניבנו לרוחב, ובעת מלחמה מיילאו את החדרים שנוצרו ביניהן בחול ובאבנים. מן החומה בלטו מגדלים, שבהם ישבו אנשים שתפקידם לצפות מן המקום המוגן למרחקים וגם לירות דרך החלונות הקטנים. בחומה נקבעו שערים, כל שער היה ממש מבצר, הוא הוגן על ידי דלתות ומגוללים ותאי משמר פנימיים. ראשי החומות נבנו בצורה משוננת, עם בליטות חדות, והמגינים הסתתרו מאחוריהם. במשך שנים רבות בנו מערכת זו של הגנה, מימיו של רחבעם בנו של שלמה המלך, ואחר כך שכללו את המערכת עוד ועוד מלכים אחרים. כעת דאגו תושבי ירושלים להכין ולבצר את מערכת ההגנה הזו לקראת בוא הצבא הרומאי.

מהרסיך ומחריבין - ממך יצאו

עלה אספסיינוס קיסר על ירושלים, ונעמד חסר אונים מול חומותיה הבוצרות. הוא החליט להקיף אותה במצור, עד שיושבי ירושלים יכנעו לפניו. כך היתה העיר נתונה במצור, אין יוצא ואין בא. אמרו חכמי התורה אשר בירושלים: נצא ונעשה שלום עם הרומאים, וכך ניבצל. אך בירושלים היו "בריונים", אשר בשום אופן לא הסכימו להיכנע. "נצא להילחם ברומאים!" הם הכריזו. אולם חכמי התורה ובראשם רבן יוחנן בן זכאי, לא הסכימו לכך, מפני שהבינו כי אין זו העת הכשרה למלחמה, והיהודים ודאי יפסידו בקרב. מה עשו הבריונים? העמידו משמר כבד על יד חומות העיר, כדי לא לאפשר לאף אחד לצאת לעשות שלום עם הרומאים. כאשר התארך הזמן, החליטו הבריונים לעשות צעד נוסף: הם שרפו את כל האוצרות של החיטים והשעורים, כדי להמריץ בכך את תושבי ירושלים לצאת ולהילחם. היה זה מעשה מר ונמהר, שכן מאותו יום התחיל רעב נורא ואיום בירושלים.

נוראות הרעב

הרעב הלך וגבר, עד שהגיע למצב קשה מנשוא, והתקיים בהם הפסוק (איכה ד, ד): "דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל חֶפְזוֹ בְּצִמָּא, וְעוֹלָלִים שְׁאֵלוּ לָחֶם פֶּרֶשׁ אֵין לָהֶם".

יוסף בן מתתיהו [כותב הספר "יוסיפון"], תאר את הרעב שפגש בירושלים בשעה שנכנס אליה: "הגגות היו מלאים נשים ועוללים גועים... נערים ובחורים נפוחי רעב תעו כצללים בשווקים ונפלו מתעלפים לארץ, ואיש לא ספד למתים, כי הרעב דיכא את כל רגשות האדם...".

היתה בירושלים אשה עשירה מאוד, בשם מרתא בת בייתוס. שלחה שליח לשוק ואמרה לו: לך והבא לי סולת - קמח מנופה ונקי, כפי שהיתה רגילה לאכול תמיד. עד שהלך נמכרה כל הסולת ואזלה. בא ואמר לה: סולת אין, אולם יש פת נקיה מקמח רגיל. אמרה לו: לך הבא לי פת נקיה. עד שהלך נמכרה אף הפת הנקיה. אמר לה: פת נקיה אין, אך יש פת קיבר מקמח גס יותר. אמרה לו: לך הבא לי פת קיבר. עד שהלך אזלה אף פת הקיבר. אמר לה: פת קיבר אין, אולם קמח שעורים יש. אמרה לו: לך והבא קמח שעורים. עד שהלך נמכר כל קמח השעורים. החליטה מרתא ללכת בעצמה לשוק לחפש לה אוכל. חיפשה וחיפשה, ולא מצאה מאומה. לבסוף מצאה תאנה

אחת של רבי צדוק שהיה מוצץ זורק בשעה ששבר את תעניתו, כפי שמסופר לעיל. מחוסר ברירה התחילה למצוץ אותה, אולם מרוב סלידה - מתה. אך לפני שמתה הוציאה את כל כספה וזהבה וזרקה אותם לשוק. אמרה: אלו - למה לי? זהו שנאמר (יחזקאל ז יט): "כִּסְפֶּם בְּחוּצוֹת יִשְׁלִיכוּ".

עוד מספרים חז"ל, מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיו תלמידיו מהלכים אחריו. וראה אשה אחת מלקטת שעורים מתחת רגלי הבהמות. כשראתה אותו, פנתה ואמרה לו: רבי, פרנסני! שאל אותה רבי יוחנן: בתי, בת מי את? אמרה לו: בתו של נקדימון בן גוריון אני! וכי אתה לא זוכר שחתמת על כתובתי?! אמר להם רבי יוחנן לתלמידיו: אני חתמתי על כתובתה של זו, והייתי קורא בה אלף אלפים [מליון] דינרי זהב! והנה הגיעה היא לשפל נורא שכזה.

רבי יוחנן יוצא מירושלים

הרעב הלך והתגבר, והחליטו היהודים לשחד את החיילים הרומאים שיתנו להם מעט מזון. היו היהודים משלשלים להם קופה של דינרי זהב, ותמורתה היו החיילים הרומאים מעלים להם קופה של חיטה. אולם במשך הזמן היו הרומאים מביאים להם שעורים במקום חיטה. לבסוף כאשר שלשלו היהודים קופה של זהב, העלו להם הרומאים בתמורה קופה של תבן. יצא רבי יוחנן לשוק, וראה את אנשי ירושלים שמבשלים תבן ושותים את מימיו. אמר: בני אדם שאוכלים מאכלים כאלו יוכלו ללכת להלחם באספסיינוס! לא יתכן שהמצב ימשיך כך! עלי ללכת ולצאת מן העיר, כדי לומר לצבא רומי שאנחנו נכנעים.

אולם כאמור היו הבריונים שומרים את החומות ולא נותנים לאף אחד לצאת ולהכנע. הלך רבי יוחנן וקרא בסתר לבן אחותו, אבא סיקרא בן בטיח, שהיה ראש בריוני ירושלים. כשבא אליו, אמר לו: עד מתי אתם עושים כך וממיתים את יושבי ירושלים ברעב? אמר לו רבי יוחנן: חייב אתה לטקס עצה כיצד לאפשר לי לצאת מכאן, כדי שבכך אביא לפחות הצלה מועטת לישראל. אמר לו אבא סיקרא: עשינו בינינו הסכם שלא יצא מירושלים שום אדם, אלא אם כן הוא מת. אמר לו רבי יוחנן: אם כן הוציאני כאילו אני מת! הסכים אבא סיקרא ואמר לרבי יוחנן: כדי שלא יגלו את התרמית, עשה את עצמך חולה ויבואו כולם לבקר אותך. לאחר מכן יפרסמו שרבי יוחנן מת, ותדאג ששימו ליד גופך נבלה של בהמה שהסריחה, כדי שיחשבו שזה ריח גופתך המתה. ואז יכנסו רק תלמידך וישאו את ארוךך, וכך תצא מן העיר.

שמע רבי יוחנן לעצתו, ועשה את עצמו כחולה. כעבור מספר ימים התפשטה השמועה כי רבי יוחנן נפטר לבית עולמו. תלמידיו, רבי אליעזר ורבי יהושע, שידעו את הסוד, נשאו את מיטתו והוליכו אותו עד שהגיעו אל שערי ירושלים בעת שקיעת החמה. אמרו להם השוערים: מי זה? אמרו להם: מת הוא. וכי אין אתם יודעים שאין משאירים את המת בלילה בירושלים בלי קבורה? בקשו הבריונים לדקור בגופו של המת, כדי לוודא שאכן מת הוא ואין כאן תרמית. היסה אותם אבא סיקרא ואמר להם: עכשיו יאמרו שהבריונים העיזו לדקור את גופת רבם. בקשו לדחוף אותו כדי להרגיש אם הוא חי. אמר להם אבא סיקרא: עכשיו יאמרו כי הבריונים דחפו את רבם. שמעו הבריונים בקולו, ופתחו את השער כדי שיצאו.

רבי יוחנן מתייצב לפני אספסיינוס

הוליכו התלמידים את ארונו של רבי יוחנן עד שהגיעו אצל אספסיינוס. פתחו את הארון ועמד רבי יוחנן לפניו, אמר לו: שלום עליך המלך! שלום עליך המלך! אמר אספסיינוס לרבי יוחנן: חייב

תהא להם זכות בעולם הבא על שריפאו אותך. עשה אביו כדבריו, ושילם לרופאים את שכרם.

הבקעת חומות ירושלים

הלך אספסיינוס לדרכו, ומינה את טיטוס בנו הרשע לנהל את המלחמה בירושלים. באסרו חג פסח שנת ג' תתכ"ח החלה המלחמה. טיטוס החליט לפעול בכל כוחו לפרוץ את חומות ירושלים. הוא התחיל להפעיל את "אילי הברזל", היו אלה קורות עץ שבראשן מתכת, המנגחות את החומה. היו לו תותחים שהפילו בכח רב סלעים במשקל שלושים וחמש ק"ג למרחק של שלוש מאות מטר. טיטוס אף השתמש ב"מקדח חומות" - כלי ממתכת שסובבו אותו במהירות כדי לפרוץ בחומה. אבל ידע טיטוס וידעו החיילים שכל כלי הנשק והתכסיסים לא יועילו להם בדרך הטבע להבקיע את החומה המבוצרת. אך גרמו העונות, וביום ז' באייר הצליח טיטוס להבקיע את החומה החיצונית [המכונה: "החומה השלישית"] של ירושלים. כאשר פרץ את החומה, קרא: "האלוקים נלחם לנו, כי רק יד האלוקים החזקה גרשה את היהודים מן המצודות האלו. כי מה תעשנה ידי אדם ומכונותיו למגדלים אשר כאלה?!"

בימים הבאים שקד טיטוס וצבאו על ניגוח "החומה השנייה", ואכן כעבור מספר ימים אף חומה זו הובקעה. רק חומה אחת נותרה כמגן על הר הבית. חומה זו היתה חזקה יותר מקודמותיה, ועליה נבנה "מבצר אנטוניה" - זהו מבצר חזק במיוחד, השוכן בצפון מערב הר הבית, ומגן על בית המקדש ועל העיר כולה.

בתחילת חודש תמוז התחילו הרומאים להשתלט על מבצר זה, והיהודים מנגד נלחמו בהם בחירוף נפש. נשכחו הפילוגים בעם, וכאיש אחד נלחמו כולם בחירוף נפש להגן על העיר. התנהלו קרבות קשים ביותר, אולם הגזירה כבר נגזרה משמים, וביום יז' בתמוז נהרס מבצר אנטוניה, וכך נוצרה פרכת דרך אל הר הבית.

מאבקים אחרונים

הר הבית כבר פרוץ, אולם בית המקדש עצמו עדין מבוצר. שם התבצרו הכהנים, ובמסירות נפש המשיכו את עבודת בית המקדש. מלחמה נוראה בת שלושה שבועות התנהלה על הר הבית. מיום יז' בתמוז עד ט' באב לחמו היהודים בחירוף נפש שהרומאים לא יציגו את רגליהם הטמאות בהיכל ה'. ביום כז' בתמוז שרפו היהודים את האולמות שחיברו בין מבצר אנטוניה לבין בית המקדש, כדי למנוע מן הרומאים את הגישה לבית המקדש. בשריפה זו נהרגו חיילים רומאיים רבים שניסו לעבור דרך האולמות.

אך גם זה לא עזר, בב' באב התקרבו הרומאים מאוד לבית המקדש והחלו לנגח את חומת המקדש באילי הברזל. אבל החומות היו כה חזקות, עד שהאבנים לא זעו ממקומן. גם שערי החומה נשארו על מכונם. הרומאים ניסו למוטט את אחד מאבני החומה, הם עקרו את אבני היסוד של השער, אך השער נותר יציב. הרומאים הקימו סולמות מול החומות, והחלו לטפס כדי לקפוץ אל המקדש. אבל היהודים המתינו להם ודחפו את הסולמות אחורנית, כך שהחיילים נפלו מגובה גדול מאוד.

אז הציתו הרומאים אש באולמות שעל יד העזרה. ראו היהודים את האש האוחזת בהיכל, ופחד ואימה נפלו עליהם. ביום ט' באב, בשעות הבוקר, נערך הקרב האחרון על בית המקדש. היהודים לא הרפו מן ההגנה. הם הגנו בגופם, תשושים עייפים ומורעבים, על קודש הקודשים, ההיכל, העזרה והלשכות.

אתה שתי מיתות: אחת, שאתה קורא לי מלך, בעוד שאני איני אלא קיסר, והרי אתה כאילו מורד במלך רומי. ועוד - אם אני מלך, למה לא באת אלי עד עכשיו? השיב לו רבי יוחנן: מה שאמרת שאינך מלך, דע לך שטועה אתה ובאמת אתה מלך. שאם לא היית מלך, לא היתה ירושלים נמסרת בידך, כי נאמר (ישעיה י"ד) "וְהִלְבְּנוּ [בית המקדש] בְּצִדִיר יְפוֹל", ואין אדיר אלא מלך. ומה ששאלת, מדוע לא באתי עד עכשיו, זאת משום שהבריונים שבינינו לא הניחו לי לבוא.

אמר לו אספסיינוס: אם יש חבית של דבש ונחש כרוך עליה, לא שוברים את החבית כדי להרוג את הנחש? כוונתו היתה לעיר ירושלים, שיושביה מוכנים להכנע, אולם הבריונים שבה מפריעים לך, וכדי להכניע את הבריונים, יש להחריב את ירושלים כולה [החבית - ירושלים, הנחש - הבריונים]. שתק רבי יוחנן ולא ענה. קרא עליו רב יוסף את הפסוק: "משיב חכמים אחר, ודעתם יסכל", שהקב"ה סילק מרבי יוחנן תשובה פשוטה שהיה יכול לענות לאספסיינוס: אם נחש כרוך על החבית נוטלים צבת ומסלקים את הנחש והורגים אותו, ומניחים את החבית שלימה. דהיינו שעליהם לנסות לתפוס את הבריונים בלבד ולהורגם, ואת ירושלים להשאיר שלימה ולא לפגוע ביושביה. אולם הקב"ה, שכבר גזר על ירושלים להיחרב, לא נתן בלב רבי יוחנן שיענה כך.

בתוך כך בא שליח מרומי ואמר לאספסיינוס: עמוד, כי מת המלך, והחליטו גדולי רומי להמליך אותך במקומו! בדיוק באותו רגע היה אספסיינוס נועל את מנעליו. הוא נעל כבר את הנעל הראשונה, אולם כשבא להכניס את הנעל השנייה לא הצליח, הרגל לא נכנסה בתוך הנעל. רצה לחלוץ את הראשונה, אך גם זאת לא הצליח, הרגל נשארה תקועה בתוך הנעל. שאל אספסיינוס את ר' יוחנן, מה זאת? אמר לו: "שְׂמוּעָה טוֹבָה תִּדְרָשׁן עִצָּם", השמועה הטובה ששמעת שנהיית מלך הרחיבה את רגליך, ולכן אינך יכול להוציא את הרגל מהנעל, ואינך יכול גם להכניס את הרגל לנעל. "מה אעשה עכשיו?" שאל אספסיינוס. השיב לו רבי יוחנן: יביאו לפניך אדם שאתה שונא אותו, ואז - "רוח נְכֹאֶה תִּבְרָשׁ גְּרָם", הרגליים שלך יתכווצו חזרה, ותוכל להכניס את הנעל. עשה אספסיינוס כדבריו ונכנסה רגלו השנייה לנעל.

הצלת התורה

אמר אספסיינוס לרבי יוחנן: עכשיו צריך אני ללכת מכאן לרומי לרגל היותי מלך, לנהל את ענייני המלכות. אותיר כאן את שרי הצבא שלי שהם ילחמו בירושלים, אולם מאחר שנהייתו מאוד מחכמתך, יכול אתה לבקש ממני עכשיו בקשה ואתן לך. ידע רבי יוחנן, שאם יבקש ממנו שלא להלחם כלל בירושלים, אין סיכוי שבקשתו תתמלא. לכן השכיל לבקש שלוש בקשות שעל ידן יציל לפחות את עולם התורה ואת המשך קיומו של עם ישראל. וביקש: תן לי את יבנה וחכמיה - שתישאר העיר יבנה, המלאה בחכמים, ולא יהרגו אותם. שנית - תותיר את השלשלת של רבן גמליאל. ושלישית - תן לי רופאים שירפאו את רבי צדוק.

נענה אספסיינוס לבקשותיו של רבי יוחנן. שלח רבי יוחנן את תלמידיו רבי אליעזר ורבי יהושע שיביאו את רבי צדוק, כדי שידאגו לרפואתו. הלכו ומצאו אותו בפתח השער. כשבא, עמד רבי יוחנן לפניו ביראת כבוד. אמר לו אספסיינוס: לפני זקן כושל זה אתה עומד? אמר לו: דע לך, כי אילו היה בעיר עוד אדם אחד כמוהו - לא היית יכול לכבוש את העיר, אפילו אם היית בא עם צבא כפול ממה שיש לך עכשיו! אמר לו: מדוע הוא כחוש כל כך? אמר לו: מחמת צומות ותעניות. שלח אספסיינוס והביא רופאים, והיו מאכילים אותו מעט מעט, ומשקים אותו מעט מעט, עד שחזר לאיתנו. אמר לו אלעזר בנו של רבי צדוק: אבא, תן להם שכרם בעולם הזה, שלא

בית אלוקינו היה לשריפת אש

אולם אין חכמה ואין עצה ואין גבורה נגד ה'. חייל רומאי ניגש אל הלשכות שבצפון הבית, הצליח להתרומם אל החלון והשליך לפיד אש בוער אל הלשכה. האש התחילה להאחז במקדש. היהודים הלוחמים לא חסו על חייהם, הם פרצו אל האש וניסו לכבותה, אך נגזרה הגזרה. ביום ט' באב וביום י' באב עלו הלהבות השמימיה עם זעקתם של בני ציון אשר ליבם לא עמד במחזה הנורא של חורבן בית אלוקינו. רבים רבים הפילו עצמם לתוך הלהבות הבווערות, כי לא יכלו לשאת את השבר. אז פרצו הרומאים לבית המקדש, הרגו את כל מי שנקרה בדרכם, טימאו את בית ה' והוסיפו לשלוח אש בכל פינותיו.

ירושלים חרבה עד היסוד. רבבות רבבות נטבחו באכזריות איומה, ורבבות אחרים נתפסו בידי חיילי רומי. בין חורבות העיר ובמנהרות שמתחת לאדמה ניסו הפליטים להסתתר, אך יד הרומאים השיגה את כולם. גם מנהיגי המרד נפלו בידי הרומאים. יוחנן מגוש חלב, שבור ורצוצ מן הרעב ומן המלחמה המתישה, יצא מן המערה ונפל בידי האויב. שמעון בר גיורא ניסה להימלט דרך מחילה אל מחוץ לעיר, אך נתפס אף הוא. נכבלו שניהם יחד עם עוד שבויים נוספים והועמסו על שלוש אוניות גדולות בדרך לרומי.

גאוותו של טיטוס

טיטוס הרשע נכנס בגאווה לבית המקדש, עמד ואמר: "אי אֶלְהִימוֹ צוֹר תְּקִיפוּ בוֹ?" מיד הלך ועשה תועבות נוראות בביזיון נורא בתוך בית המקדש. התגאה על ה' ואמר: אינו דומה מי שעושה מלחמה עם המלך במדבר ומנצח אותו, למי שעושה מלחמה בארמון המלך ומנצח. והנה אני מנצח את ה' בתוך ביתו! נטל טיטוס את הפרוכת בביזיון, קרע אותה, ונעשה נס ויצא ממנה דם, כדי שיחשוב שכאילו הרג את עצמו. עשה אותה כמין שק והניח בה את כלי המקדש, כדי להציגם ולהשתבח בהם בעירו.

מלווה בחייליו ועטור ניצחון הפליג טיטוס בספינה יחד עם כלי בית המקדש כדי להשתבח בעירו. עמד עליו גל גדול להטביע את כל הספינה. אמר: כנראה שאלוהיהם של אלו - אין גבורתו אלא במים. דור המבול - הטביע אותם במים. את פרעה - הטביע במים. את חיילי סיסרא - הטביע במים. אף אני - כשהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול להילחם בי, ועכשיו בא לכאן ועמד עלי להטביעני במים. אם באמת גבור הוא - יעלה ליבשה ויעשה בי מלחמה. יצאה בת קול ואמרה: רשע בן רשע בן בנו של עשו הרשע! בריה קטנה יש לי בעולמי ויתוש שמה, עלה ליבשה ועשה עמה מלחמה!

תהלוכת הניצחון

כשהגיע טיטוס לרומי, החליט לערוך תהלוכת ניצחון גדולה. שבע מאות בחורים יהודים גבוהים וחזקים נבחרו לפאר את תהלוכת הניצחון הגדולה. השבויים נכבלו בשלשלאות של ברזל, כדי להציגם לפני ההמון החוגג. כך הלכו מאות בחורי ישראל כבולים, כפופים, מדוכאים ומושפלים, ובראש התהלוכה שני מנהיגי המרד: יוחנן מגוש חלב ושמעון בר גיורא. השבויים נאלצו לשאת עימם את הכלים הקדושים והיקרים ביותר לעם ישראל - כלי המקדש, ולהציגם לעין כל. כאשר הגיעה התהלוכה בקול המון חוגג אל היכל העבודה זרה שלהם, הודיעו לעם כי שמעון בר גיורא הומת, ויוחנן מגוש חלב נידון למאסר עולם.

זכר לניצחון הגדול הקימו לכבודו של טיטוס שער גדול הנקרא בשם "שער טיטוס". בתבליטים שעל השער אפשר לראות עד היום את תהלוכת הניצחון - שבויי יהודה הצועדים מושפלים ומובילים עימם את כלי המקדש - מנורת הזהב, החצוצרות ועוד

כלים. הרומאים אף טבעו מטבע מיוחדת לכבוד ניצחונם: בצד אחד נחקקה דמותו של הקיסר, ובצד השני אשה שידיה כפותות והיא יושבת ממררת בבכי מתחת לעץ תומר. מאחוריה חייל רומאי חמוש, ומתחת לתמונה נכתב: "יהודה נפלה".

טיטוס לא הסתפק בכל זה, הוא נהג עם השבויים שלקח עמו באכזריות רבה. בבנין ה"קולוסיאום" הענק אשר ברומא, כינס טיטוס המון רב מאוד, כחמישים אלף איש, שנכנסו לאולם המרכזי דרך שמונים פתחים. כולם חיכו במתח לתרועת החצוצרה, שתסמן את תחילת המשחק האכזר. ואכן עם הישמע תרועת החצוצרה, מול עיני ההמון האכזרי צמא הדם, הושלכו אל הזירה שבויי מלחמה רבים. חיות טרף מורעבות התנפלו על השבויים ששמשו כ"גלדיטורים" [לוחמים]. למעשה היו הם טרף לשיניהם. כך שוסעו השבויים האומללים על ידי חיות טרף, כמחזה שעשועים נורא.

אל נקמות ה'

אולם הקב"ה לא שכח "לסגור חשבון" עם טיטוס הגאה. הראה הקב"ה לטיטוס כי כל ניצחונותיו הם אך ורק מאת ה' וברצונו - כי בו בחר ה' להיות ה"מקל" שבו מכה ה' ומוכיח את עם ישראל. אולם כשרוצה ה' במפלתו של אותו רשע - אפילו בריה קטנה, כמו יתוש, יכולה להשפיל אותו ולמרר את חייו.

ואכן באחד הימים בא יתוש ונכנס בתוך חוטמו. ולא עזב אותו במשך שבע שנים! בכל אותן השנים היה היתוש מנקר במוחו של טיטוס ומטריף את דעתו, ולא היתה לו מנוחה לא ביום ולא בלילה, כאבי ראש עזים תקפו את טיטוס במשך כל חייו. פעם אחת עבר טיטוס על יד פתח חנותו של נפח, שמע היתוש את קול דפיקות הפטיש - ושתק. אמר טיטוס: אם כן יש תקנה. הביאו לו נפח בכל יום והכה לפניו. על ה"תענוג" הזה היה עליו לשלם טבין ותקילין - ארבעה זוזים ליום לנפח גוי. אבל לנפח יהודי לא היה משלם, כי אמר: די לו בזה שרואה את שונאו במצב ביש כזה, זה כבר תשלום גדול. במשך שלושים יום עשה כן, אולם מכאן ואילך התרגל היתוש לשמע הקולות והמשיך בזמזמויו ובניקוריו... עד יום מותו של טיטוס.

אמר רבי פנחס בן ערובה, אני הייתי בין גדולי רומי, וכשמת טיטוס פצעו את מוחו, ומצאו בו כציפור דרור שמשקלה שני סלעים! אמר אביו: מקובלים אנו, פיו של היתוש היה של נחושת וציפורניו היו של ברזל.

בשעת מיתתו צוה טיטוס, שישרפו את גופו ויפזרו את האפר בשבעה ימים ונהרות, כדי שלא ימצא אותו אלוהי היהודים ויעמידהו בדין. אכן עשו כדבריו. לימים, כאשר בן אחותו - אונקלוס בר קלונימוס - רצה להתגייר, הלך והעלה את טיטוס באוב [כעין סיאנס]. שאל אותו: מי חשוב בעולם הבא? אמר לו: ישראל. שאל אותו: האם כדאי להידבק בהם? אמר לו: מצוותיהם מרובות ואי אפשר לעמוד בהן. מציע אני לך שתלך ותתגררה בהם בעולם הזה, ועל ידי כך תהיה ראש וחשוב, שנאמר (איכה א): "הֲיֵי צָרִיָּה לְרֹאשׁ" - כל המיצר לישראל נעשה ראש. שאל אותו אונקלוס: באיזה עונש דנים אותך בשמים? אמר לו: במה שגזרתי על עצמי. בכל יום ויום צוברים את אפרי ומחיים אותי שוב, ואחר כך שורפים אותי ומפזרים את אפרי על שבעה ימים. כן יאבדו כל אויביך ה'.

גם עליך תעבור כוס

גם רומי כולה נענשה. עוד בימים ששלט טיטוס, באו עליה פורענויות שונות: רעידות אדמה, שריפות, מגיפות. במחוז 'קאמפניה' אשר בדרום איטליה, חבל ארץ משובח, שגרו בו הרומאים העשירים, התחוללה רעידת אדמה. בתים רבים התמוטטו בעיר פומפי השוכנת באזור זה. זו היתה רק מקדמה. שבע עשרה שנה אחר כך הופיע ענן

וכך אמר: רבונו של עולם! אם נח לך, אנא ממך אל תפיל אותי ואת מלכותי בידי אדם זה! נכשל בר דרומי בלשונו ואמר: "הלא אָתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ, וְלֹא תִצָּא אֱלֹהִים בְּצַבָּאוֹתֵינוּ!" דהיינו שח"ו אין הוא זקוק לעזרתו של הקב"ה. והנה כאשר נכנס בר דרומי לבית הכסא, בא דרקון [מין נחש] והקיש אותו ומת. אמר הקיסר: הואיל ונעשה לי נס - אניח הפעם ליהודים ולא אלחם בהם, ומיד חזר לאחוריו. שמחו היהודים מאוד, ומיד התחילו לערוך שמחה ומשתה, והדליקו נרות רבים מאוד. האור היה כל כך גדול עד שבמרחק קילומטר מן המקום ניתן היה לזהות ולהבחין בדוגמא של טבעת לאור הנרות. אמר הקיסר: שמחים ומשחקים בי היהודים, אם כן אתנקם בהם! מיד חזר ובא עליהם עם צבא של 300,000 לוחמים, והרגו ביהודים אשר בהר המלך במשך שלושה ימים ושלושה לילות. ומרוב גדלו של המקום, כאשר היו הרומאים הורגים בצד האחד, לא חשו בכך תושבי הצד השני. כך היו בעיר בו זמנית בצד האחד הרג ומלחמה, ובצד השני נמשכו השמחה והמחולות.

פרק רביעי חורבן ביתר

לא בחיל ולא בכח

לאחר חורבן בית המקדש השני, עדיין היתה קיימת סמוך לירושלים עיר גדולה וחזקה, שלא הצליחו הרומאים לכבושה, היתה זו העיר "ביתר". המנהיג של ביתר היה גבור עצום בשם "בר כוכבא" [הנקרא גם "בר כוזיבא"]. כשרצה להילחם באויב, היה שם אבנים בין שיניו וזורק אותן, וכך הורג בבת אחת כמה נפשות. בתחילה טעו בו חכמי הדור וחשבו אותו למלך המשיח. בר כוכבא גייס ליצידו צבא חזק ביותר - לא כל חייל זכה להיכנס לצבאו, אלא רק מי שעבר מבחן קפדני ביותר. מה היה המבחן? כל חייל שרצה להצטרף אל מחנה בר כוכבא - היה עליו לקטוע לעצמו את בוהן ידו, כדי להוכיח את גבורתו ואומץ ליבו. כך אסף בר כוכבא מאתיים אלף חיילים מקוטעי אצבע. אמרו לו חכמים: עד מתי אתה עושה את ישראל בעלי מומים? אמר להם, והיאך אבדוק אותם לדעת את מידת גבורתם? אמרו לו: תעשה להם מבחן אחר: ירכבו על סוס, ותוך כדי רכיבה יהיה עליהם לעקור ארז מהלבנון. מי שלא יצליח לעשות זאת, לא יכנס לצבא שלך. אכן עשה בר כוכבא כדבריהם, ואסף עוד מאתיים אלף חיילים, שהצליחו לעקור ארז מהלבנון תוך כדי רכיבה.

כך נותרה ביתר העיר היחידה שלא נכבשה בידי הרומאים במשך חמישים ושנים לאחר החורבן. מה היה סוד קיומה והישרדותה? במבט שטחי נראה כי צבאו האדיר של בר כוכבא הוא שהגן עליה, אולם המהלך בו התגלגלו הדברים מלמד אותנו "כי לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוחי אמר ה'..."

מצור על ביתר

בזמנם נהגו שכאשר נולד תינוק, שתלו לו עץ ארז, וכשנולדה תינוקת שתלו לה עץ שיטה. בשעת הנישואין - היו קוצצים את האילנות הללו, וממהם היו עושים חופה. פעם אחת עברה בת הקיסר ונשברה יתד במרכבתה. מיד קצצו עבדיה ארז, כדי לעשות ממנו יתד חדשה. חרה ליהודים מאוד על כך, ובאו עליהם והכום. הלכו הרומאים ואמרו לאדריאנוס קיסר רומי: מרדו בך היהודים! חרה אפו של הקיסר, והוא החליט לחדש את המלחמה על העיר ביתר ולכבושה בכל מחיר, מיד שלח את צבאו שיצורו על העיר.

שחור על פסגת ההר הניצב ליד פומפי - הר הוּזּוּב. לפתע נשמעה התפוצצות אדירה, שזעזעה את כל הסביבה. בראש ההר נפתח סדק ענק, שממנו התפרץ עמוד אש ועשן. מפסגת ההר החל לגלוש חומר לוהט, ואחריו מטר אבנים אפורות, גזים לוהטים מרעילים, וכל זה מלווה ברעידות אדמה חזקות, שמוטטו את הבניינים בזה אחר זה. שלושה ימים רצופים הושלכו טונות של חומר לוהט וכיסו אזורים שלימים. הערים פומפי והרקולניוס הושמדו לגמרי, בתוך שעות אחדות נקברו מאות אלפים...

במשך הזמן ירדה אימפריית רומי מעל מפת ההיסטוריה, היא נחרבה בידי שבטים פראיים ולא נשאר לה שריד, כדברי הנביא ירמיה (איכה ד כא): "גַם עָלֶיךָ תַעֲבֹר כּוּשׁ".

הגזרות שלאחר החורבן

שנו חכמים (מסכת בבא בתרא ס ב): כשחורב בית המקדש השני, רבו פרושים [חסידים] בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להם רבי יהושע אמר להם: בני, מפני מה אין אתם אוכלים בשר ואין אתם שותים יין? אמרו לו: היאך נאכל בשר שממנו היו מקריבים על גבי המזבח ועכשיו המזבח בטל? היאך נשתה יין שממנו היו מנסכים על גבי המזבח ועכשיו בטל? אמר להם: אם כן לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות? אמרו לו נכון, נאכל פירות במקום לחם. אמר להם פירות גם לא נאכל, שכבר בטלו ביכורים שהם משבעת המינים? אמרו לו נכון, נאכל פירות אחרים. אמר להם גם מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים על המזבח בחג הסוכות? שתקו, ולא ידעו מה לענות. אמר להם: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כלל, אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה. ולהתאבל יותר מדאי, אי אפשר, שאין גוזרים גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה, אלא די לנו בגזרות שחכמים גזרו ואסרו עלינו.

פרק שלישי

על תרנגול ותרנגולת חרב הר המלך

היה בארץ ישראל אזור גדול וחזק - המכונה "הר המלך". אמר רבי יוחנן: 600,000 עיירות היו ליבאי המלך בהר המלך, ובכל עיירה היו 600,000 איש. אמר רבי עולא: אני ראיתי את המקום, שהוא קטן מאוד, ולא יכול להכיל כמות גדולה כזו של אנשים. אמר כופר אחד לרבי חנינא: משקרים אתם ומגזימים! אמר לו רבי חנינא: ארץ ישראל היא "ארץ צבי". כמו הצבי, שלאחר שמפשיטים את עורו ממנו, הוא מתכווץ מאוד ואי אפשר לעטוף בו שוב את בשר הצבי, כך ארץ ישראל: כאשר עם ישראל יושבים עליה - יש בה רווחה ומקום לכולם, אולם כאשר אינם יושבים עליה - מתכווצת ומתגמדת.

בימיהם נוהגים היו שכשיצאו חתן וכלה לחופה, היו מוליכים לפניהם תרנגול ותרנגולת, לסימן שיפירו וירבו כתרנגולים. פעם אחת, עברה פלוגה של חיילים רומאים ונטלו את התרנגול והתרנגולת מלפני החופה. כעסו על כך היהודים, ומיד התנפלו על הרומאים והיכו אותם. באו הרומאים ואמרו לקיסר: מרדו בך היהודים. עלה עליהם המלך למלחמה. היה בין היהודים אדם גבור מאוד מאוד בשם "בר דרומי". בקפיצה אחת היה יכול להגיע למרחק של קילומטר! הוא החל להרוג ולהכות ברומאים. הקיסר, שראה אותו, נבהל מאוד, והבין כי לא יוכל לנצחו בדרך טבעית. הוא נטל את כתר מעל ראשו והניחו על הקרקע כסימן על כך שהוא ומלכותו נתונים ומסורים בידי ה',

את ההרוגים. נאספו כל ישראל שהיו שם, טיפלו במתים והביאום לקבורה. אותו היום שהובאו הרוגי ביתר לקבורה - יום ט"ז באב היה, באותה שעה תיקנו חכמים בברכת המזון את ברכת "הטוב והמטיב". הטוב - שהגופות לא הסריחו, והמטיב - שניתנו לקבורה.

* * *

פרק חמישי עשרה הרוגי מלכות

אבדה גדולה

אמרו רבותינו במדרש: כאשר ברא הקב"ה את האילנות, היו מתגאים בקומתם ומגביהים את עצמם למעלה למעלה. אולם כאשר ברא ה' את הברזל, ירדה גאוותם, השפילו את עצמם ואמרו: אוי לנו, שברא הקב"ה דבר שיכרות אותנו.

כך, לאחר חורבן בית המקדש השני, היתה לעם ישראל נחמה גדולה, בכך שעולם התורה היה פורח ומשגשג: תנאים קדושים וצדיקים עמדו להם לעם ישראל, עד שהיו אנשים שאמרו: מה כבר הפסדנו בזה שנחרב הבית?! הרי יש בינינו תלמידי חכמים שמדריכים את העולם בתורת ה' ובמצוותיו! אולם אז נגזרה גזירה מאת ה' יתברך על עשרה צדיקים קדושי עליון, שייהרגו על ידי המלכות, ובזה הרגישו כולם היטב היטב את צער ומרירות הגלות והחורבן, שעל ידם איבדנו אבדה גדולה ועצומה עד מאוד. לכן, כאשר מקוננים אנו על חורבן בית המקדש, מזכירים אנו אף גזירה קשה זו, אשר מהווה חלק בלתי נפרד מצער הגלות והחורבן.

גזירת הקיסר

קיסר רומי, שמע רבות אודות החכמה הגדולה של תורת ישראל, והחל להתעניין בה. הוא החליט ללמוד את התורה החל מספר בראשית, וכך למד פרשה אחר פרשה, וכאשר הגיע לפרשת משפטים, למד את הפסוק: "וְגִבַּת אִישׁ וּמְכָרוֹ... מוֹת יוֹמָת". מיד שלח וקרא לעשרה חכמי ישראל, ובאו לפניו והושיב אותם על בימות של זהב. אמר להם: רוצה אני לשאול אתכם שאלה, לרדת לעומק הדין של תורתכם. אולם מבקש אני מכם כי תענו לי אך ורק את האמת ללא סילוף ושינוי. אמרו לו: מה שאלתך? אמר להם: אדם מישראל שגנב איש מאחיו בני ישראל ומכר אותו - מה דינו? אמרו לו: התורה אמרה "מות יומת". אמר להם: אם כן חייבים אתם מיתה! אמרו לו: מדוע? אמר להם: על מכירת יוסף, שמכרוהו אחיו. אם היו האחים בחיים הייתי דן אותם, אבל עכשיו שאינם בחיים אתם תישאו בעוון אבותיכם! אמרו לו: תן לנו שהות של שלושה ימים. אם נמצא זכות על עצמנו - מוטב, ואם לא - תעשה כפי שחפצת. הסכים לכך הקיסר, ופנו לצאת מארמונו.

רבי ישמעאל עולה לשמים

היה ביניהם ר' ישמעאל כהן גדול. מיד פנו אליו כולם בתחינה ובבקשה שיעלה לרקיע על ידי הזכרת השם המפורש, ויחקור בשמים האם נגזרה הגזירה מאת ה' יתברך. נענה רבי ישמעאל לבקשתם, טיהר את עצמו, התעטף בטלית ובתפילין, והזכיר את השם המפורש. מיד נשאה אותו הרוח והביאה אותו עד הרקיע השישי. פגש אותו גבריאל המלאך, אמר לו: האם אתה הוא ישמעאל שהקב"ה משתבח בך בכל יום, ואומר שיש לו עבד בארץ שדומה לקלסתר פניו? (כי היה ר' ישמעאל אחד משבעה היפים בעולם, ופניו כפני מלאך אלוקים) ענה לו ר' ישמעאל: אכן, אני הוא. שאל גבריאל: מדוע עלית לכאן? אמר לו: מפני שמלכות הרשעה גזרה עלינו לאבד מאתנו עשרה חכמי ישראל, ועליתי לדעת אם הגזירה

שמונים אלף מפקדי צבא היו צרים על ביתר. מלחמות רבות ניטשו בין צבאות אדרייאנוס לצבאות בר כוכבא. פעם אחת כשיצאו למלחמה, פגש ביהודים זקן אחד, אמר להם: ה' יהיה בעזרכם! הכשיל אותם פיהם, ומרוב שהיו בטוחים בגבורתם אמרו: "הלוא אתה אלוהים זנחתנו, ולא תצא אלוהים בצבאותינו" - הקב"ה לא יעזרו לנו, אלא רק גבורתנו תעמוד לנו.

היה בעיר ביתר צדיק גדול, דודו של בר כוכבא - רבי אלעזר המודעי. היה רבי אלעזר עסוק בשקו ובתעניתו, ובכל יום ויום היה מתפלל ואומר: רבונו של עולם, אל תשב בדין היום! ואכן בזכותו לא נפלה העיר בידי האויב, שצר אותה במשך שלוש וחצי שנים. לבסוף התייאש אדרייאנוס מלכבוש את ביתר והיה בדעתו לחזור. בא גוי אחד מתושבי האזור ["כותי"] ואמר לו: כל זמן שתרגולת זו מתפלשת באפר [היינו רבי אלעזר המודעי שעוסק בתפילה ובתענית], אין אתה יכול לכבוש את העיר. אלא המתן לי, ואני אדאג לך שתכבוש את העיר עוד היום!

אנשי אמונה אבדו

מיד נכנס הכותי לביתר, ומצא את רבי אלעזר עומד ומתפלל. ניגש הכותי אל רבי אלעזר ועשה עצמו כאילו הוא לוחש באוזנו דבר סוד. אולם רבי אלעזר כמובן לא הרגיש בכך. הלכו ואמרו לבר כוכבא: דודך רבי אלעזר מבקש למסור את העיר לידי אדרייאנוס, ראינו בעינינו שיש לו דברי סתר עם איש כותי! שלח בר כוכבא שיביאו לפניו את אותו כותי. אמר לו: מה אמרת לרבי אלעזר, ומה אמר לך? התחכם הכותי ואמר: אם לא אומר לך - תהרוג אותי, אולם אם אומר לך - הקיסר שלי יהרוג אותי. אם כן מוטב לי להיות נאמן לקיסר ולשמור את סודות המלכות. הבין בר כוכבא מתשובתו, שאכן יש דברי סתר בין קיסר רומי לבין רבי אלעזר.

שלח מיד שיביאו לפניו את רבי אלעזר. אמר לו: מה לחש לך הכותי הזה באוזניך? אמר לו: איני יודע מה לחש באוזני, כי הייתי עומד בתפילה ולא שמעתי כלום. ומה אמרת לו? הוסיף בר כוכבא לשאול. לא כלום, השיב רבי אלעזר. התמלא בר כוכבא כעס גדול, בעט ברבי אלעזר ברגלו והרגו. באותו רגע יצאה בת קול מן השמים ואמרה (זכריה יא, יז): "הו' רַעִי הָאֱלִיל עֲזָבִי הַצֵּאן, חָרַב עַל זְרַעוֹ וְעַל עֵין יְמִינוֹ" - אתה שברת זרעם של ישראל וסימית את עין ימינם [גדול הדור], לפיכך: "זְרַעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבֹשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֵה תִּכְהֶה". מיד גרמו העוונות, ונלכדה ביתר ונהרג בר כוכבא.

ביום תשעה באב נכנסו שמונים אלף מפקדי הצבא עם חיילותיהם לעיר ביתר, והיו הורגים בה אנשים נשים וטף, עד שהתמלאה העיר כולה בדם. יצא הדם מן הפתחים ומן הסבכות ומן הצינורות, והיו הסוסים שוקעים בדם עד חוטמיהם, והיה הדם מגלגל וסוחף אבנים כבדות במשקל של למעלה משלוש מאות ק"ג.

את ראשו של בר כוכבא הביאו לפני אדרייאנוס. אמר: מי הרגו? אמר לו כותי אחד: אני הרגתי. אמר לו: לך והבא אותו אלי. הלך והביאו ומצא נחש כרוך על צוארו. בחן אדרייאנוס את גופו החסון של בר כוכבא, ואמר: אילולי אלוקים הרגו לזה, מי היה יכול להורגו!?

הטוב והמטיב

אדרייאנוס, שלא האמין שהעיר ביתר תיפול בידו אי פעם, היה שיכור גאוה וניצחון. הוא החליט לא לאפשר לקבור את הרוגי ביתר, אלא כרם גדול היה לו שמונה עשרה ק"מ על שמונה עשרה ק"מ. הביאו את ההרוגים לשם והשכיבום בפישוט ידים ורגלים זה על גבי זה, וגדרו בהם את כרמו מכל צדדיו - סה"כ היקף של שבעים ושנים ק"מ. וזאת כדי שיתענג תמיד למראה הגיבורים ההרוגים. כך היו הרוגי ביתר מוטלים בביזיון במשך שבע שנים, אולם נעשה נס שגופותיהם לא הסריחו. עד שעמד מלך אחר ונתן רשות לקבור

ושלחה לאביה שיואיל לתת לה משאלה ובקשה אחת. אמר לה הקיסר: כל אשר תאמרי בתי אעשה, רק אל תבקשי ממני להותיר בחיים את רבי ישמעאל וחבריו. אמרה לו: אם כן אבקשך שתצווה להפשיט את עור פניו, כדי שאוכל ליהנות מיופיו תמיד. מיד ציוה להפשיט את עור פניו. כאשר הגיעו למקום התפילין צעק צעקה גדולה ומרה, ונזדעזעו שמים וארץ. צעק פעם שניה ונזדעזע כסא הכבוד. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: צדיק כזה, שהראית לו כל נגדי העולם, יהרג במיתה משונה על ידי הרשע?! זו תורה וזו שכרה? אמר להם: הניחו לו, ותעמוד זכותו לדורות שלאחריו. אמר הקיסר לרבי ישמעאל: עד עכשיו לא בכית ולא צעקת, ועכשיו אתה צועק?! אמר לו: לא על נשמתי אני צועק, אלא על מצות תפילין שלוקחים ממני. אמר לו הקיסר: עדיין בוטח אתה באלוהיך? אמר לו (איוב יג, טו): "הן יקטלני - לו אייחל", על אף שה' קוטל אותי ומוסר אותי להריגה, אני ממשיך לייחל אליו. ומיד יצאה נשמתו של רבי ישמעאל.

הריגת רבי עקיבא

אחריו הוציאו את ר' עקיבא. היה ר' עקיבא יושב ועוסק בתורה. כשבאו להוציאו להריגה, הגיע מכתב אל הקיסר שמלך עריבא משתלט על ארצו, ועל הקיסר ללכת. ציוה הקיסר לשים בינתיים את ר' עקיבא בבית האסורים. כשחזר הקיסר, הוציאו את ר' עקיבא להורג ביסורים קשים - היו מסרקים את בשרו במסרקות של ברזל. אותה שעה היתה שעת קריאת שמע, ור' עקיבא היה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: עד כאן? גם במצב קשה כזה אתה מסוגל לקבל עליך עול מלכות שמים? אמר להם: בני, כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה, שכתוב: "ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך" - דהיינו שיש לאהוב את ה' אפילו כשהוא נוטל את נפשך. והייתי אומר, מתי יבוא לְיָדִי פסוק זה ואקיים אותו, עכשיו שבא לידי - לא אקיימנו?! אמר ר' עקיבא את הפסוק: "שמע ישראל, ה' אלוהינו, ה' אחד!" הוא האריך במילה "אחד", ויצאה נשמתו באחד. יצאה בת קול ואמרה: אשריך ר' עקיבא, שגופך טהור ויצאה נשמתך בטהרה, ומזומן אתה לחיי העולם הבא.

כשנפטר בא אליהו הנביא זכור לטוב, ונטלו על כתפו ונשא אותו למרחק חמש פרסאות [כעשרים ק"מ]. פגש אותו ר' יהושע הגרסי. שאל ר' יהושע את אליהו: וכי אינך כהן, והלוא אסור לכהן להיטמא למת? אמר לו: גוף של צדיק אינו מטמא. הלכו שניהם יחדיו עד שהגיעו למערה אחת יפה מאוד. כשנכנסו לשם, ראו מיטה מוצעת ונר דלוק, שולחן וכסא. נטלו את ר' עקיבא והשכיבו אותו על אותה מיטה, והיו מלאכי השרת בוכים עליו שלושה ימים ושלושה לילות, ושיבחו והודו למי שאמר והיה העולם ואמרו: "אשריכם צדיקים, אשריכם חסידים, אשריכם עמלי תורה, מה גנוז ומה צפון לכם, כמו שנאמר: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך". ביום למחרת נטל אותו אליהו הנביא והשיבו בישיבה של מעלה לדרוש שם בכתרי אותיות. והיו כל הנשמות של הצדיקים והחסידיים מתקבצות לשמוע מדרשותיו.

הריגת רבי חנינא בן תרדיון

אחריו הוציאו את ר' חנינא בן תרדיון. אמרו עליו שהיה נעים בפני הקב"ה ובפני בני אדם. ומעולם לא עלתה קללת חברו על שפתיו. כשציוה הקיסר שלא ללמוד תורה, מה עשה ר' חנינא? עמד והקהיל קהילות ברבים, וישב לו בשווקה של רומי והיה לומד ועוסק ודורש בתורה.

ציוה הקיסר לכרוך את גופו בספר תורה ולשורפו. נטל אותו הקוסטינר (המוציא להורג), כרכו בספר תורה, נטל ספוגים של צמר

היא מאת ה'. שאל אותו גבריאל: ואם יוודע לך שנגזרה גזירה, אך היא אינה חתומה - האם תוכל לבטלה? אמר לו: כן. ענה גבריאל ואמר: אשריכם, בני אברהם יצחק ויעקב, שגילה הקב"ה לכם מה שלא גילה אפילו למלאכי השרת! אמר גבריאל: ישמעאל בני, חי נפשך, שכך שמעתי מאחורי הפרגוד, שעשרה מחכמי ישראל נמסרו להריגה ביד מלכות הרשעה. שאל רבי ישמעאל לסיבת הדבר. ענה לו גבריאל: על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו. דע לך, שמידת הדין מקטרגת בכל יום לפני כסא הכבוד, ואומרת להקב"ה: האם כתבת בתורתך אות אחת לבטלה? הרי השבטים מכרו את יוסף, ולא פרעת עדיין מהם או מזרעם! לכן נגזרה הגזירה על עשרה מחכמי ישראל למוסרם להריגה בידי מלכות הרשעה. שאל רבי ישמעאל: ועד עכשיו לא מצא הקב"ה במי לפרוע את החוב? אמר לו גבריאל: חי נפשך ישמעאל בני, שמיום שמכרו השבטים את יוסף, לא מצא הקב"ה בדור אחד עשרה צדיקים וחסידיים כמו השבטים, אלא רק בדור שלכם, לכן הקב"ה פורע מכם. אולם דע לך שהקב"ה ישיב לרומי כגמולם, ומלכות זו תרד עד שאול תחתית.

נחה דעתו של ר' ישמעאל. הוא החל להלך ברקיע אנה ואנה, והנה ראה מזבח סמוך לכסא הכבוד. אמר לגבריאל: מה מקריבים אתם על המזבח? וכי יש פרים וכבשים ואש בשמים? אמר לו גבריאל: נפשות של צדיקים אנו מקריבים עליו, שמיתתם של הצדיקים מכפרת, כמו הקרבנות שמכפרים. שאל אותו: מי מקריב אותם לפני ה'? אמר לו: מיכאל השר הגדול.

גזירה גזרת

ירד רבי ישמעאל והודיע לחבריו שכבר נגזרה הגזירה ונחתמה. היו הצדיקים מצטערים מצד אחד על שנגזרה עליהם גזירה קשה כזאת. ומצד שני שמחו על כך שמחשיב אותם הקב"ה כצדיקים כה גדולים השקולים כנגד השבטים הקדושים.

ישבו החכמים בזוגות: רבי ישמעאל כהן גדול עם רבן שמעון בן גמליאל, רבי עקיבא עם רבי חנינא בן תרדיון, רבי אלעזר בן שמוע עם רבי ישבב הסופר, רבי חנינא בן חכינאי עם רבי יהודה בן בבא, רבי חוצפית המתורגמן עם רבי יהודה בן דמא. [יש כמה דעות מי היו עשרה הרוגי מלכות וכיצד נהרגו, כאן נביא השיטה שהובאה בספר "מעם לועז"]

הריגת רבן שמעון בן גמליאל

נכנס הקיסר, וכל גדולי רומי אחריו. אמר להם: מי יהרג תחילה? ענה רבן שמעון בן גמליאל: אני נשיא בן נשיא, מזרעו של דוד מלך ישראל ע"ה, אני אהרג תחילה! ענה רבי ישמעאל כהן גדול ואמר: אני כהן גדול בן כהן גדול, מזרעו של אהרן הכהן, אני אהרג תחילה, ולא אראה במיתת חברי. אמר הקיסר: אם כן נפיל גורלות. אכן עשו כך, ונפל הגורל על רבן שמעון בן גמליאל.

ציוה הקיסר לחתוך את ראשו תחילה, וחתכוהו. נטל אותו רבי ישמעאל בין ברכיו וצווח עליו במר נפש: הלשון שהיתה מבארת את התורה בשבעים לשון - איך עתה לוחכת את העפר?! והיה בוכה ומצטער. אמר לו הקיסר: עד שאתה בוכה על חברך, תבכה על עצמך, שגם אתה מובל להריגה! אמר לו רבי ישמעאל: איני בוכה על עצמי, כי חברי רבן שמעון גדול ממני בתורה ובחכמה, ולכן ראוי יותר לבכות עליו. ובוכה אני על כך שהוא הקדים אותי בכמה רגעים להגיע לישיבה של מעלה.

הריגת רבי ישמעאל בן אלישע

כהן גדול עוד הוא מתאונן ובוכה ומקונן, נשקפה בתו של הקיסר בעד החלון וראתה את יופיו של רבי ישמעאל. נכמרו רחמיה עליו,

מתוך אותה המערה במשך שלושים יום. באו ואמרו זאת לקיסר. אמר להם: אפילו יחרב העולם ויהפך לתוהו ובוהו, לא אשקוט עד שאמלא את רצוני באותם עשרה זקנים כאשר נשבעתי. היה שם זקן אחד מחכמי רומי ואמר לקיסר: אדוני הקיסר, דע כי שגית הרבה מאוד ששלחת יד בעם ה' בלי חמלה, ודע כי מרה תהיה לך לבסוף. כששמע הקיסר כך חרה אפו על אותו זקן וציוה לחונקו. כששמע הזקן כך מיהר ומל את עצמו, ומיד כשנחנק - נעלם גופו והיה כלא היה. נחרד הקיסר חרדה גדולה, אולם לא חזר בו משבועתו להמשיך להרוג בחכמי ישראל.

הריגת רבי חוצפית המתורגמן

ר' חוצפית המתורגמן היה בן מאה ושלושים שנה כשהוציאוהו להורג. הוא היה יפה תואר ויפה מראה, בעל הדרת פנים, דומה למלאך ה' צבאות. באו וסיפרו למלך על יופיו ועל הדרת שיבתו, אמרו לו: בחיך אדוני, תרחם על הזקן הזה. שאל הקיסר את ר' חוצפית: בן כמה אתה? אמר לו: בן מאה ושלושים פחות יום אחד. ובקשתי שטוחה לפניך שתמתין לי עד שימלא יומי. אמר לו הקיסר: מה זה משנה לך אם תמות היום או מחר? אמר לו: ברצוני להספיק לקיים עוד שתי מצוות - לקרוא קריאת שמע שחרית וערבית, ולהמליך עלי את השם הגדול והנורא והמיוחד. אמר לו הקיסר: עזי פנים ועזי נפש, עד מתי אתם בוטחים באלוהיכם?! שהרי אבותי החרירו את ביתו, ואת נבלת עבדיו נתנו סביבות ירושלים ואין קובר! כששמע ר' חוצפית דברי נאצה כאלו, בכה בכי גדול ואחז בבגדיו וקרעם על גידו ה' יתברך. אמר לקיסר: מה תעשה ליום אחרון, כשיפקוד ה' על רומי ועל אליליכם? אמר המלך לשריו: עד מתי אתווכח עם זקן זה? מיד ציוה להורגו, וסקלוהו ותלוהו. אז באו שריו וחכמיו והתחננו בפני המלך שישכים לקוברו, כי חמלו על שיבתו. נאות המלך לקוברו, באו תלמידיו וקברוהו והספידוהו הספד גדול וכבד מאוד.

הריגת רבי חנינא בן חכינאי

ר' חנינא, מגודל פרישותו וצידקותו - כל ימיו היה יושב בתעניות - מגיל 12 עד 95. אותו היום שהוציאוהו להורג ערב שבת היה. התחיל בקידוש היום "ויכולו השמים והארץ..." עד "ויקדש אותו". ולא הניחוהו לגמור את הקידוש והרגוהו. יצאה בת קול ואמרה: אשריך ר' חנינא בן חכינאי, שהיית קדוש ויצאה נשמתך בקדושה בתיבת "ויקדש". הריגת רבי ישבב הסופר ר' ישבב הסופר היה בן תשעים שנה באותו יום שבו הוציאוהו להורג. כשבא להיהרג אמר לתלמידיו: הלואי שהייתי כפרה על הדור, אולם אני רואה שאין רחוב ורחוב שברומי שאין בו חלל חרב, שעתידיה אומה הרשעה לשפוך דם נקי מישראל. אמרו לו: רבנו, מה תהא עלינו? אמר להם: החזיקו איש ברעהו ואהבו שלום ומשפט, אולי יש תקוה. אמר לו הקיסר: זקן, בן כמה שנים אתה? אמר לו: היום בן תשעים שנה אנוכי, ועוד כשהייתי במעי אמי היתה גזירה מאת הקב"ה למסור אותי ואת חברי בידך, כדי לתבוע את דמינו מידך. אמר הקיסר: וכי יש עולם הבא?! אמר לו: כן, ואתה אוי לך ואוי לבושתך כשיפרע דם חסידיו מידך! אמר הקיסר: מהרו להרוג גם את זה, ואראה את כוחו וגבורתו של אלוהי זה, מה יעשה לי בעולם הבא. ומיד ציוה לשורפו.

הריגת רבי אלעזר בן שמוע

ר' אלעזר בן שמוע היה בן מאה וחמש באותו יום שבו הוציאוהו להורג. חסיד וקדוש היה, מקטנותו ועד סוף ימיו לא שמע אדם שהוציא דברי תיפלות מפיו, ולא התקוטט עם חבריו, לא בדיבור ולא במעשה. עניו ושפל רוח, וישב בתענית שמונים שנה. אותו יום שנהרג, ערב שבת היה, ורצו להורגו לפני כניסת השבת. אמר להם: בבקשה מכם, הניחו לי עד שאקיים את מצות השבת. אמרו לו: אם

ושרה אותם במים ושם אותם סביב גופו, ואחר כל זה הצית את האש, כדי שימות במיתה איטית וקשה. היתה בתו עומדת ואומרת: אוי לי אבא שראיתך בכך! השיב לה: טוב לי בתי שראית אותי בכך! היו תלמידיו עומדים לידו, שאלו אותו: מה אתה רואה? אמר להם: אני רואה גוילים [יריעות קלף] נשרפים, ואותיות פורחות באויר [יש בזה רמז לצדיקים, שגופם נשרף, אולם נשמתם עולה לגנוזי מרומים]. התחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו, מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אם אני לבדי נשרף, לא היה לי הדבר קשה, אולם עכשיו אני נשרף וספר תורה עמי. אמרו לו תלמידיו: פתח את פיך ותכנס לתוכו האש וכך תפטר בקלות. אמר להם: מוטב שמי שנפח בי את נשמתו הוא יטלנה ממני, ולא אמית את עצמי.

המוציא להורג, שהתרשם עמוקות ממחזה נורא זה, אמר לו: רבי, אם אני מסלק את הספוגים של הצמר מעל גופך, כדי שתצא נשמתך מהרה, אתה מביאני לחיי העולם הבא? אמר לו: כן. ביקש שישבע לו, ונשבע לו. מיד הגדיל הקוסטינר את השלהבת, נטל את הספוגים, ומיד יצאה נשמתו. אז השליך הקוסטינר אף הוא את עצמו לתוך האש ונשרף. יצאה בת קול ואמרה: ר' חנינא בן תרדיון והקוסטינר מזומנים לחיי העולם הבא! על זה בכה ר' יהודה הנשיא ואמר: יש קונה עולמו בשעה אחת, כגון זה הקוסטינר. ויש אדם שעובד את ה' כל ימיו ומפסיד את שכרו בשעה אחת, כגון יוחנן כהן גדול, ששימש שמונים שנה בכהונה גדולה, ולבסוף התפקר ונעשה צדוקי.

הריגת רבי יהודה בן בבא

ר' יהודה בן בבא - מרוב שקדנותו העצומה בתורה, מהיותו בן 18 ועד פטירתו בגיל 80 לא טעם טעם שינה, אלא כשינת סוס [שינה חטופה וקלה מאוד]. במשך 26 שנים היה שרוי בתעניות, ולא טעם טעם חטא מימיו, ולא אמר על טמא טהור ועל טהור טמא, והיה קורא לתלמידיו 'רבי', והיה מלמד את תלמידיו יומם ולילה.

אותו יום שהיה צריך לצאת להורג, היה יושב בתענית. בא אצלו ר' ראובן אצטרובול ואמר לו: רבי, יודע אני שצדיק גמור אתה, אוי לנו כי מלכות הרשעה העיזה פניה לאבד מרגליותנו. אם רצונך אמות אני תחתך ותינצל אתה. אמר לו ר' יהודה: ראובן אחי, אם גזירת בשר ודם אין אנו יכולים לבטלה, גזירת מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, מי יכול לבטלה? לכן הנח דבריך וברך את דיין האמת. כשיצאה נשמתו, ציוה הקיסר וחתכוהו אברים אברים והשליכוהו לכלבים, ולא הוספד ולא נקבר. יצאה בת קול ואמרה: אשריך רבי יהודה בן בבא, שגופך נקי, ויצאה נשמתך בנקיות.

הריגת רבי יהודה בן דמא

כשרצה הקיסר להוציא את ר' יהודה בן דמא להורג, אותו היום ערב שבועות היה. אמר ר' יהודה לקיסר: בחיך, המתן לי מעט עד שאקיים מצות 'עצרת' ואקדש קידוש של חג השבועות, כדי לתת שבח להקב"ה שנתן לנו את התורה. אמר לו הקיסר: עדין בוטח אתה בתורה ובאלוקים? אמר לו: כן. אמר לו הקיסר: מה שכרה של תורתך? אמר לו: עליה אמר דוד המלך ע"ה: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך". אמר לו הקיסר: אין שוטים בעולם כמוכם, שסבורים ומאמינים שיש עולם נוסף אחר המוות. אמר לו ר' יהודה: אין שוטים בעולם כמוכם, שכופרים באלוקים חיים. אוי לך ואוי לבושתך ואוי לחרפתך כשתראה אותנו עם ה' באור החיים, ואתה תשב בשאלו תחתית במדרגה תחתונה. מיד חרה אפו של הקיסר, וציוה לקשור את שערות ראשו של ר' יהודה בזנב הסוס ולמושכו בכל רחובות רומי, ואחר כך חתכו את בשרו אברים אברים.

בא אליהו הנביא ז"ל ולקח את האברים וקברם במערה אחת הסמוכה לנהר הירוד לפני רומי. שמעו הרומיים קול נהי ובכי

צום גדליה

צום זה תיקנו חכמים לזכר הריגת גדליה בן אחיקם, לאחר חורבן הבית הראשון, כפי שסופר לעיל בפרק הראשון. הריגת גדליה היתה ביום ראש השנה, אולם מפני שאין מתענים בחג נדחה הצום למוצאי ראש השנה - יום ג' בתשרי. על צום זה אמרו רבותינו: שקולה מיתת הצדיקים כשריפת בית אלוהינו. שכשם שקבעו צום על חורבן בית המקדש, כך קבעו צום על מות גדליה.

צום עשרה בטבת

יום עשרה בטבת הוא היום שבו שם נבוכדנצר מצור על ירושלים, ובכך החלה הפורענות, כפי שנאמר (מלכים ב, כה, א-ג): "בַּחֲדָשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ בָּא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְכָל חֵילוֹ עַל יְרוּשָׁלַיִם, וַיִּמַן עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דָּיֵק [מגדל] סָבִיב: וַתָּבֵא הָעִיר בְּמִצְרֹו... וַיִּזְקַק הָרָעֵב בָּעִיר וְלֹא הָיָה לָחֶם לָעַם הָאָרֶץ".

שנה וחצי היתה העיר מוקפת במצור. במשך הזמן אזל מלאי המזון מן העיר, ורעב נורא פקד את יושבי ירושלים, עד שביום ט' בתמוז הובקעה העיר, ונכנסו חיילי נבוכדנצר לירושלים, כפי שסופר בהרחבה בפרק הראשון.

צום שבעה עשר בתמוז

חמש פורענויות

אמרו רבותינו: חמשה דברים רעים אירעו בשבעה עשר בתמוז: א. נשתברו הלוחות הראשונות, בעקבות חטא העגל. ב. בוטל קורבן התמיד בבית המקדש הראשון. ג. הובקעה העיר בחורבן הבית השני. ד. שרף אפוסטמוס הרשע את התורה. ה. הועמד צלם בהיכל.

פורענות ראשונה - חטא העגל

הפורענות הראשונה שארעה ביום יז' בתמוז, התרחשה בתקופה שבה היו אבותינו במדבר לאחר יציאתם ממצרים. עם ישראל חטאו בחטא העגל, ובעקבות כך השתברו הלוחות שהוריד להם משה מן השמים.

מה היה חטא העגל? כידוע כי מתן תורה היה ביום השישי לחודש סיון. יום למחרתו בשביעי בסיון, עלה משה רבנו להר סיני כדי ללמוד מפי הקב"ה את כל פרטיה ודקדוקיה של התורה, וכן לקבל את "לוחות העדות", שעליהם חקוקים עשרת הדברות. לפני עלייתו אמר משה לישראל: בסוף ארבעים יום, אני בא ומביא לכם את התורה! עם ישראל חישוב את הימים, והגיעו למסקנה שביום ששה עשר בתמוז אמור משה לרדת. טעו הם בחישוב הימים, שכן החשיבו גם את יום ז' בסיון בתוך מנין הארבעים יום. לאמיתו של דבר יום זה אינו נכלל בחשבון, ומשה צריך היה לרדת רק ביום יז' בתמוז.

בששה עשר בתמוז ציפו עם ישראל בקוצר רוח לבואו של משה, אך משה לא הגיע. בא השטן וערבב את העולם, והראה דמות חושך ואפילה, דמות ענן וערפל. אמר השטן לבני ישראל: משה רבכם - היכן הוא? אמרו לו: עלה למרום. אמר להם: הגיע הזמן שירד - ולא ירד! אולם הם לא שמו לב לדבריו. "ודאי מת הוא", הוסיף השטן להטעותם, אולם גם אז לא שמעו לדבריו. עד שהראה להם השטן דמות מיטתו של משה פורחת באויר, ואז נטרפה עליהם דעתם.

עשה לנו אלוהים!

גדולה היתה האמונה שהאמינו בני ישראל במשה, לכך כשראו שדבר אחד מדבריו אינו מתקיים (לפי הבנתם), נעשו כאדם שרואה בהתמוטטות שמים וארץ ודעתו נטרפת עליו. באו מיד לחור - בנה של מרים הנביאה, ואמרו לו: עשה לנו אלוהים! אולם חור סרב. מיד

כה בוטח אתה באלוהיך, והוא מלך גדול בשמים, למה אינו מציל אתכם מן המלכות? אמר להם: כדי שיתבע דמינו מידכם. הלכו ואמרו זאת למלך. אמר המלך לר' אלעזר: איזה עם עזי פנים אתם, אפילו בפתחה של מיתה עדיין בעזותכם אתם עומדים! אמור נא לי, מדוע אלוהים אינו מציל אתכם מן המלכות? אמר לו: כבר אמרתי לעבדיך ששאלוני, כדי להיפרע מכם! אמר לו: אם כן שיפרע עכשיו! אמר לו: כאשר החריבו את ביתו ושרפו את היכלו - האריך אפו ולא הענישם מיד, עכשיו לא כל שכן? צוה המלך והוציאווה להורג. באו תלמידיו לפניו ואמרו לו: רבנו, מה אתה רואה? אמר להם: רואה אני את נשמות הצדיקים, שנשמת כל צדיק וצדיק מטהרת את עצמה במי השילוח כדי להיכנס היום בטהרה בישיבה של מעלה לשמוע את דרשותיו של ר' עקיבא, שידרוש להם מענייניו של יום. וכל מלאך ומלאך מביא קתדרות של זהב לכל צדיק וצדיק לשבת בטהרה. באמרו זאת יצאה נשמתו. יצאה בת קול ואמרה: אשריך ר' אלעזר בן שמוע, שהיית טהור ויצאה נשמתך בטהרה.

עין לא ראתה

כך עלתה בקדושה ובטהרה נשמתם של עשרה קדושי עליון אל אביהם שבשמים. בתורה נאמר, כי כאשר פנו אחיו של יוסף לעלות ממצרים לארץ ישראל, פונה אליהם יוסף ואומר (בראשית מד יז): "וְאַתֶּם עֲלוּ לְשִׁלּוֹם אֶל אֲבִיכֶם".

מסביר רבנו בחיי: "ואתם עלו לשלום אל אביכם" - היה יכול לומר: "לכו לשלום לדרככם", אבל הפרשה הזו רומזת על עשרה הרוגי מלכות, אשר עלו לשלום אל אביהם שבשמים. וכן דרשו חז"ל: עשרה הרוגי מלכות, אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם. זכותם תגן עלינו, אמן.

* * *

פרק שישי

ארבע התעניות

ימי חשבון הנפש והתעוררות

ארבעה צומות תיקנו הנביאים על חורבן בית המקדש וגלות ישראל מארצם. אותם צומות נקבעו בתאריכים מרכזיים, שבהם התרכזו עיקר הפורענויות שארעו לעם ישראל. ואלו הם: יז' בתמוז, ט' באב, ג' בתשרי - צום גדליה, ועשרה בטבת.

תעניות אלו, שנקבעו כזכר לחורבן - עיקרם הוא לא הצער והאבל על העבר, כי דיה לצרה בשעתה, אלא עיקרם להתבונן במאורעות העבר ולעורר את הלבבות לתשובה, שכך אמרו חכמים: "כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו, כאילו חרב בימיו". יש בכוחו של כל דור ודור לעורר רחמי שמים לגאול את ישראל ולקבץ נדחי עם ישראל לארצו. ועל ידי מה? על ידי תשובה שלימה ותיקון עוונות ראשונים. כל זמן שהישועה לא באה, סימן הוא שעדיין לא שבנו מחטאינו ואנו נמקים בעוונותינו ובעוונות אבותינו, וכאילו אנחנו חס ושלום גרמנו את החורבן.

התעניות מזכירות לנו את עוונות אבותינו, שאותם אנו ממשיכים, ואם נתעורר בהם לתשובה, יהפכו דוקא אותם ימים, מאבל לשמחה. כפי שנאמר בנביא (זכריה ח, יט): "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת, צוּם הָרְבִיעִי יְצוּם הַחֲמִישִׁי יְצוּם הַשְּׁבִיעִי יְצוּם הָעֲשִׂירִי, יְהִי לְבֵית יְהוּדָה לְשִׂשׂוֹן וְלִשְׂמֵחָה וְלִמְצֵדִים טוֹבִים, וְהָאֶמֶת וְהַשְּׁלוֹם אָקִיבוּ".

קמו עליו הערב רב [מצריים שיצאו עם ישראל ממצרים] והרגוהו. באו לאהרון בבהלה ובטרף הדעת ואמרו לו: "עשה לנו אלוהים!".

אהרון הכהן, אשר ראה את להיטותם הרבה לעשות פסל, ידע שאם יסרב להם זה לא יעזור, הם יהרגו אותו ויעשו את רצונם בכוחות עצמם. לכן החליט אהרון להתחכם: הוא אמר להם כי מסכים הוא לדבריהם, אך קיוה "למשוך את הזמן" על ידי שיבצע את העבודה באיטיות רבה.

ומסבירים רבותינו, כי בשעה שבאו עם ישראל לאהרון בבקשה זו - כמעט כולם לשם שמים התכוונו. הם לא רצו חס ושלום לעשות להם עבודה זרה, אלא רצו לעשות כח שיקשר בינם לבין הקב"ה, כתחליף למשה רבנו ש"מת". כולם היו רוצים להתנדב בכל יכולתם כדי שממעשיהם יצא כח אדיר כשל משה, אשר יהיה למליץ בינותם לבין הקדוש ברוך הוא. אולם מחשבתם של ה"ערב רב" שהסיתו אותם, היתה אכן לשם עבודה זרה.

יציא העגל הזה

אמר אהרון לבני ישראל: "פָּרְקוּ נְזָמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלַי". שיער אהרון כי מלאכת איסוף התכשיטים מן הנשים תארך זמן רב, כי לא בקלות מוכנות הנשים לתת את תכשיטיהן. הזדרזו בני ישראל ללכת לאסוף זהב, אולם כאשר ביקשו תכשיטים מנשותיהם, נתקלו בהתנגדות מוחלטת, הנשים הצדקניות הבינו שמעשה זה אינו הגון כלל, ולא הסכימו בשום פנים ואופן לתרום את תכשיטיהן. הגברים, שכל כך להוטים היו להביא את הזהב, החליטו להביא את הנזמים והתכשיטים שלהם עצמם, וכך תוך זמן קצר התאספה כמות של זהב.

את הזהב שהתאסף - זרק אהרון לתוך מדורת אש גדולה, מתוך תקוה שעד שיותך הזהב ועד שיעשה ממנו צורה, יעבור זמן רב. אולם גם כאן היה מעשה שטן: איש רשע מבני ישראל, ושמו מיכה, היה לו טס מיוחד של זהב שעליו היה חקוק השם המפורש. [מנין היה לו טס זה? בשעה שיצאו ישראל ממצרים רצה משה להוציא את ארונו של יוסף ממצולות הים, כדי לקיים את השבועה שהשביע יוסף את בני ישראל לקבורו בארץ ישראל. אולם הארון היה מעופרת כבד מאוד ואי אפשר היה להוציאו. לקח משה רבנו טס של זהב, חקק עליו את השם המפורש והשליכו למים, ומיד צף ארונו של יוסף. טס זה לקחו מיכה ושמר אצלו]. השליך מיכה את טס הזהב לתוך האש, והנה מן האש יצאה בבת אחת צורת עגל! ולעגל זה היתה חיות, כמו לעגל אמיתי - הוא קפץ סביב למדורה, דילג מעל האבנים, וגעה בקול רם.

חג לה' מחר!

התרגשות רבה אחזה במחנה ישראל: הנה עלה בידם ליצור כח שיוביל אותם וינהיג אותם במדבר במקום משה רבנו! מיד התחילו כל ישראל לעשות הכנות לשם הקרבת קורבנות לעגל. הם התחילו לבנות מזבח, אספו אבנים, ליקטו עצים, הוציאו צאן ובקר, ואהרון רואה כל זאת וליבו נשבר. מיהר אהרון לומר להם: אין זה מן הראוי שכל העם יחד יעסקו במלאכת בניית המזבח לעגל, הניחו לי לעשות את המלאכה בעצמי. בכך קיוה כמובן להרויח זמן נוסף. ואכן הסכימו בני ישראל לדבריו, והניחו לו לעשות את העבודה בעצמו. אבן אחר אבן הניח אהרון, וכל אותו זמן נשא דברים לקב"ה ואמר: רבון כל העולמים, גלוי וידוע לפניך שאיני עושה כן, אלא כדי לעכב את ישראל, וכל כוונתי היא לשם שמים בלבד. כך הקים אהרון את המזבח, וכשהושלמה המלאכה כבר הגיע הלילה.

פנה אהרון ואמר לבני ישראל: לא נאה ולא יאה להקריב קורבנות בלילה בחשכה. המתינו עד שיאיר הבוקר ואז נחוג חג לה'. בלבו

אמר אהרון: רבנו של עולם, כל מילותי הן לשם שמים. מחר ישוב משה אל המחנה, ונחוג חג אמיתי לה' יתברך.

שכחו אל מושיעם

הסכימו בני ישראל אף להצעה זו, אולם למחרת השכם בבוקר עם שחר, עורר השטן את מחנה ישראל וזרזם לעבירה, וזחק בהם להקריב לפני העגל קרבנות. ישבו העם לסעוד את ליבם בבשר הקורבנות, להשיב נפשם במשקה ולצחק לפני העגל בשירה ובמחולות. לא כל העם חטאו ממש בעבודה זרה. היו מעטים שחטאו, ואחרים שרק הסתכלו מן הצד ושמחו. אולם רובם לא חטאו, ואפילו הוכיחו את החוטאים על מעשיהם. ובכל זאת היתה גם עליהם הקפדה, כיון שאף הם התרשמו מן העבודה זרה, והחשיבו אותה ככח בעל השפעה [כח שליילי אומנם - ובכל זאת כח]. רק שבט לוי לבדו לא החשיב כלל את העבודה זרה, ולא השתתף אפילו במשהו בחטא העגל.

באותה שעה שבה רקדו ישראל לפני העגל ואמרו לפניו: "אלה אלוהיך ישראל!" - נעשה רעש גדול בשמים. ענו המלאכים ואמרו: "שָׁכַחוּ אֵל מוֹשִׁיעֶם, עֲשֵׂה גְדוּלוֹת בְּמִצְרָיִם!" אמר הקדוש ברוך הוא למשה: "לָךְ רֹד כִּי שָׁחַת עַמְּךָ" - רד מגדולתך שניתנה לך בזכותם של ישראל!

נשתברו הלוחות

ירד משה ועיניו חשכו לנגד המחזה שנגלה לעיניו. עם ישראל נכשלו בעבודה זרה - ארבעים יום לאחר קבלת התורה! לוחות הברית שהיו בידו, נעשו לפתע כבדות מאוד. האותיות הקדושות שהיו חקוקות בהן לא יכלו לסבול מעשה נורא כזה, ופרחו באויר. זעק משה רבנו מתוך שברון לב: מה חשיבות יש לה לאיגרת שאין המלך חתום עליה? כלומר: מה החשיבות שיש ללוחות הברית, אם האותיות הקדושות פרחו מהן? הריים משה רבנו את הלוחות והשליכם מידו.

אמרו רבותינו: משל למלך שנשא אשה, וכתב לה כתובה. את הכתובה הפקיד ביד השושבין. לימים יצא שם רע על האשה. מה עשה השושבין? קרע את הכתובה. אמר: מוטב שתהיה נידונה כפנויה ולא כאשת איש. כך עשה משה, אמר: אם אין אני משבר את הלוחות - אין לישראל עמידה, שהרי הלוחות עצמם יקטרו עליהם, שאין יתכן שחטאו לאחר ששמעו את קול ה' בהר סיני היוצא ומכריז: "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ, לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי!" מה עשה? שבר אותם. והסכים עמו הקב"ה במעשה זה, ואמר לו: יישר כח ששברת!

אמרו חז"ל: אלמלא נשתברו לוחות הראשונים, לא היתה אומה שולטת בישראל לעולם, ולא היה למלאך המוות שליטה על ישראל, ולא היו יסורים פוגעים באחד בישראל. ומיום שנשתברו הלוחות יוצאת בכל יום יום בת קול מהר סיני, ומכרזת ואומרת: "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה!"

פורענות שניה - בוטל התמיד

בימי חורבן הבית הראשון, לאחר שנבקעה העיר בט' בתמוז, המשיכו הכהנים להתבצר בבית המקדש, והקריבו את קרבן התמיד מידי יום ביומו במשך שמונה ימים. אולם ביום יז' בתמוז כבר לא השיגו כבשים ובוטל קרבן התמיד (כפי שסופר בהרחבה בפרק ראשון). היתה בכך פורענות גדולה לעם ישראל, שכן קורבנות התמיד היו מכפרים על העם, וכאשר בוטלה כפרה זו, נותרו ישראל מחוסרי הגנה רוחנית.

מעשה דומה אירע בתקופת הבית השני, שבכל יום היו ישראל משלשלים בידי הרומאים שתי קופות של זהב, והיו הרומאים מעלים

פרק שביעי

צום תשעה באב

חמש פורענויות

תשעה באב - הוא היום הקשה ביותר לעם ישראל מכל ימות השנה. הרבה צער, כאב ואבל ספג עם ישראל במשך הדורות, דווקא ביום זה. אמרו חכמים (משנה תענית פרק ד): חמשה דברים אירעו את אבותינו בתשעה באב, ואלו הם: א. נגזר על אבותינו כשהיו במדבר שלא יכנסו לארץ ישראל, בעקבות חטא המרגלים. ב. חרב בית המקדש הראשון. ג. חרב בית המקדש השני. ד. נלכדה ביתר. ה. נחרשה ירושלים לאחר החורבן, ככתוב: "ציון שדה תחרש".

גלגל הקב"ה את הפורענויות הקשות ביותר של עם ישראל שיתרחשו דווקא ביום זה, כפי שאמרו חכמים (תענית כט ב): "מגלגלים זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב". [נפרט כאן את הפורענות הראשונה. יתר הפורענויות טופרו בהרחבה בפרק הראשון]

חטא המרגלים

הפורענות הראשונה שהתרחשה בתשעה באב היתה "חטא המרגלים": בשנה השנייה לשהותם של עם ישראל במדבר, כאשר עמדו להכנס לארץ, ביקשו משה לשלוח מרגלים לתור את הארץ. משה נענה לבקשתם ושלח מרגלים. הלכו המרגלים לרגל את הארץ, ובשובם טענו כי ארץ ישראל הינה "ארץ אוכלת יושביה", ארץ משונה מאוד, ואין הם רוצים להכנס אליה. כך נסחפו כל ישראל אחריהם ובכו שאין הם רוצים להיכנס לארץ. כפי שכתוב בתורה (במדבר פרק יד פסוקים א-ד):

"וַתִּשָּׂא כָל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכוּ הָעָם בְּלֵילָה הַהוּא: וַיֵּלְנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל הָעֵדָה לוּ מָתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוּ בַמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ מָתְנוּ: וְלָמָּה ה' מְבִיא אֹתָנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפְל בְּחָרֵב נַשִּׁינוּ וְטַפְנוּ יְהִי לָנוּ לַבֹּד, הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיִם: וַיֹּאמְרוּ אֵישׁ אֶל אָחִיו וְתָנֶה רֹאשׁ וְנִשְׁוֶה מִצְרָיִם".

עדת מורדים - היתכן?!

בקוראנו פסוקים אלו, תמיהה גדולה ועצומה עומדת לפנינו: הרי אותו דור היו "דור דעה", דור שראה בעיניו ניסים ונפלאות בלתי רגילים. ראו הם את השפטים אשר עשה ה' בפרעה ובמצרים, ראו את קריעת ים סוף. בעת מתן תורה נפתחו לפניהם השמים ושמי השמים ויחזו את האלוקים, וישמעו את קול ה' מדבר אליהם מתוך האש! בלכתם במדבר אכלו לחם מן השמים, ושתו מים שנבעו מתוך סלע! היה זה דור שמלכו ואלוהיו הפך לו מדבר שממה לגן עדן, מוקפים ענני כבוד, וענן ה' הולך לפנייהם יומם ועמוד אש לילה!

זאת ועוד, המרגלים שנשלחו לתור את הארץ היו מן המובחרים ביותר בעם, נשיאי שבטי ישראל. גיבורי רוח וחזקים באמונה, עד שנשאים ליבם ללכת בדרך מסוכנת, ולא התייראו שמא יתפסו אותם האויבים כמרגלים. והנה - לא יאומן - אותם אנשים צדיקים מסיתים את לב העם נגד הקב"ה! והעם - דור דעה - מתפתים כולם (חוץ משבט לוי, יהושוע וכלב), כמו שנאמר: "ותישא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו", "וילוונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל", "ויאמרו כל העדה לרגום אותם (את יהושוע וכלב) באבנים". האם יתכן כי עם שלם יהפך בבת אחת לעדת מורדים לומר: "הלא טוב לנו שוב ממצרים". ויוציאו דיבה קשה על אלוהי חסדם לאמר: "בשנא את ה'".

להם שני כבשים. יום אחד אמר זקן אחד רשע לרומאים, כי כל זמן שישראל ממשיכים להקריב תמידים לא יוכלו לנצחם. ואכן למחרת החליטו הרומאים להתל בישראל, ובעת ששלשלו להם את שתי קופות הזהב, העלו הרומאים חזיר. טרם הגיע למחצית החומה, נעץ החזיר את ציפורניו בחומה, וקפץ מארץ ישראל למרחק ארבעים פרסה, ונזדעזעה הארץ.

פורענות שלישית - הובקעה העיר

בחורבן הבית הראשון הובקעה העיר בט' בתמוז, וקבעו אותה חכמים ליום של צום. אולם כאשר, בזמן בית המקדש השני, הובקעה העיר ביום יז' בתמוז, החליטו חכמים ובראשם רבן יוחנן בן זכאי, להעביר את הצום מיום ט' לחודש ליום יז' לחודש, כיון שחורבן בית שני חמור יותר, שהרי חורבן בית המקדש הראשון, נתקן בזה שנבנה מחדש כעבור שבעים שנה, ואילו בית המקדש השני לא נבנה שוב עד ימינו אנו.

חומות רבות הקיפו את ירושלים והובקעו על ידי הרומאים, אולם ביום זה הצליחו הרומאים לפרוץ את "מבצר אנטוניה", הנמצא בצפון מערב הר הבית, ומהווה הגנה מרכזית על בית המקדש ועל העיר כולה. ברגע שנבקע מבצר זה, נוצרה דרך אל הר הבית, נכנסו החיילים הרומאים והתחילו להתקיף את בית המקדש עצמו, עד ששרפוהו ביום ט' באב, כפי שסופר בהרחבה בפרק שני.

פורענות רביעית - שרף אפוסטמוס את התורה

מאורע זה הוזכר במשנה במסכת תענית. ובתלמוד ירושלמי אמרו: "היכן שרפה? רבי אחא אומר במעברות של לוד, ורבנן אומרים במעברות של טרלוסא".

האחרונים משערים כי מעשה זה מתייחס למאורע שקרה בתקופתו של הנציב הרומאי קומנוס, שהוצב על ארץ ישראל מטעם הרומאים בתקופת הבית השני. וכך מספר ההיסטוריון "יוספוס פלביוס" על אותו מעשה [הובא בספר התודעה]: פעם אחת הלך אפוסטמוס, אחד מעבדי קיסר רומי, על יד בית חורון (בדרך המעבר מלוד לירושלים - "מעברות לוד"), לפתע התנפלו עליו שודדים, בזזו אותו וכל אשר לו, וברחו. הנציב הרומאי קומנוס, שרצה להשליט סדר ולהעמיד את הדברים במקומם, חקר בדבר והגיע למסקנה כי אנשי הכפרים הסמוכים אשמים באירוע, כיון שלא רדפו אחר השודדים, ובכך כביכול שיתפו עימם פעולה. מיד ציוה לחייליו לאסור את אותם תושבים ולהביאם לפניו. אחד מחייליו של קומנוס, כשנכנס לאחד הכפרים, לקח משם ספר תורה, ובבזיון גדול קרע אותו והשליכו לתוך האש!

מכל הכיוונים חרדו היהודים, כאילו היתה כל ארצם לנגדם למאכולת אש. מיד שלחו הם שליחים אל הנציב קומנוס, לתבוע את עלבון התורה מידי אותו חייל מחוצף. ואכן כדי להשקיט את הרוחות, גזר קומנוס להעלות את החייל על הגרדום.

פורענות חמישית - הועמד צלם בהיכל

אחד ממלכי יהודה היה מנשה המלך, אשר הרשיע מאוד ומילא את ארץ ישראל בעבודה זרה. כל כוונתו היתה להכעיס את ה', וביום יז' בתמוז עשה מנשה צלם של עבודה זרה, והעמיד אותו דווקא בתוך ההיכל של בית המקדש. היה מנשה עומד ומשתחוה לו כשאחוריו כלפי היכל ה' ופניו כלפי הפסל. בגלל חטאיו המרובים של מנשה נגזרה גזירת החורבן, כפי שנאמר (ירמיה טו. ד): "וַנִּתְּתִים לְיַעֲקֹב לְכָל סִמְלֹת הָאָרֶץ בְּגִלְל מְנַשֶּׁה בֶן יַחֲזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל אֲשֶׁר עָשָׂה בְּיְרוּשָׁלַם".

אתנו הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, לְתֵת אֶתְנוּ בְיַד הַאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידָנוּ - גוי קדוש יאמר דבר כזה?! איך יתכן?!

משל לכפרי

אלא משל לכפרי עני שהביאו אותו מן הכפר אל ארמון המלכות. הראו לו את יופי והדר הארמון, הטעימו אותו מן המאכלים המשובחים ומכל הנאות הארמון. היה הכפרי מוקסם כולו, בכל חייו לא היו לו רגעים יפים מאלו, ותענוג גדול מזה. זאת על אף שהתענוג מהול אצלו במורא מפני המלכות, וברעדה שמא יחטא ולא ינהג כראוי לארמון המלוכה. אולם כאשר יאמרו לו: "קבע דירתך כאן! בוא לגור בארמון באופן קבוע!" - זאת כבר לא ירצה. מתיירא הוא שמא לא יוכל לעמוד בחובותיו, כי לא התרגל לכל נימוסי המלכות, ויעדיף לחזור לחיי העוני והמחסור בכפר. הוא יתחנן ויאמר: בבקשה מכם, השיבו אותי לכפר שממנו באתי.

אף ישראל כך: מאתיים ועשר שנה היו בגלות מצרים, ומתוכן שנים רבות היו נתונים בשעבוד קשה תחת יד נוגשים אכזריים. חס עליהם הקב"ה, הוציאם משפלותם, קרב אותם אליו, והעלה אותם ממדרגה למדרגה, עד שלאחר קריעת ים סוף כשטבעו המצרים בים נגלה אליהם הקב"ה, וזכו כולם לראות את הקב"ה, ואמרו חז"ל: ראתה שפחה על הים, מה שלא ראה אפילו הנביא יחזקאל בנבואתו. היתה זו שעת הכניסה לחצרות בית ה', לאמונתו ולעבודתו, ולא היתה להם שעה של שמחה כשעה ראשונה זו, לכך פתחו פיהם ואמרו שירה.

בארמון המלך

מאותו יום זכו הם כביכול לגור בארמונו של המלך. את גזיו פתח להם הקב"ה, משולחנו אכלו - לחם מן השמים, ומימיו שתו. בצל ענני הכבוד חסו, ולאור עמוד האש הלכו. המדבר הפך להם לנן עדן ממש, וכל הנהגה שהתנהג עימם הקב"ה, היתה הנהגה של פנים בפנים. האם חסר משהו בבית המלך?!

אך יחד עם זאת התחייבו בני ישראל בכל נימוסי מלכותו של הקב"ה, וקבלו עליהם עול תורה ומצוות. ניסיונות רבים ניסה הקב"ה את עם ישראל במדבר, כדי לבחון אותם ולחזק את אמונתם בו יותר ויותר. אולם לא תמיד השכילו הם לעמוד בכל הניסיונות וההתחייבויות ומכיון שהמלך מדקדק יותר עם שוכני הארמון, על כן פגעה מידת הדין בבני ישראל כמה וכמה פעמים:

כאשר חנו בריפידים, לא היה לעם מים לשתות, והתלוננו כלפי משה. מכיון שהביעו בכך חוסר אמונה ובטחון, שלח להם הקב"ה את עמלק שנלחם בהם. כאשר הוקם המשכן - פרצה מידת הדין במקודשים שבעם - נדב ואביהוא, ונשרפו חיים בהקריבם אש זרה לפני ה'. כאשר התאוו ישראל לאכול בשר ולא בקשו כהוגן - גם כן חרה בהם אף ה' ומתו מהם אנשים רבים. כשהגיעו ל"חצרות", - דיברה מרים לשון הרע על משה. לשם שמים התכוונה, מפני אהבתה לאחיה ולאשתו, ובכל זאת לא נשאה מידת הדין פנים גם למרים הצדקת - והנה מרים מצורעת כשלג.

גן עדן עלי אדמות?!

חשבו ישראל: איך אפשר לחיות במצב כזה, כשמידת הדין מתוחה עלינו תמיד?! השתוקקו הם כבר להגיע למצב של חיים טבעיים, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, לשוב לסדר החיים של דרך הטבע, לאכול לחם רגיל מן הארץ, ולשתות מים ממטר השמים. אז אמנם יהיו צריכים לעמול ולעבוד קשה, ולא יזכו לשפע האלוקי שהם זוכים לו במדבר. אך יחד עם זאת ישתחררו מעט מהחובות הגדולים המוטלים עליהם, כשהם מסובים בשולחנו של המלך.

ואמנם גם הקב"ה לא חפץ שצורת הנהגה מיוחדת זו, שבה הנהיג את ישראל במדבר, תמשיך לתמיד. תקופת המדבר היתה רק "נקודת זינוק", כדי שעם ישראל יקבלו חיזוק בתחילת דרכם, יבטטו את אמונתם, ויהיו פנויים לספוג הרבה תורה, מבלי צורך לטרוח בעמל העולם הזה. אולם אין הקב"ה חפץ שמצב זה ימשיך תמיד, ובני ישראל יהיו כמו מלאכי השרת ויחיו כמו בגן עדן.

בחר ה' לעמו הנבחר ארץ מיוחדת, שבה תהיה להם הנהגה שמתאימה להם: מצד אחד - יש בה חיים טבעיים: חורשים בשעת חרישה וזורעים בשעת זריעה, שותים מים ממטר השמים, ואוכלים לחם מן הארץ. אולם יחד עם זאת - יש בה השגחה פרטית מיוחדת, יותר מבכל ארץ אחרת, כמו שנאמר (דברים יא, יב): "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָרַשׁ אֶתָּה, תְּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַמְרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה".

בקשת מרגלים

כשבאו ישראל לפני משה לבקש לשלוח מרגלים שיתורו את הארץ, חשב משה כי כוונתם היא לדעת את מקומות התורפה של הארץ שמשם יעלו ויכבשו, והיה טוב בעיניו הדבר. שכן נכון וראוי לעשות השתדלות בדרך הטבע. הרי גם היושוע עשה כן מאוחר יותר, ששלח מרגלים ליריחו לפני שכבש אותה.

אולם הקב"ה, בוחן כליות ולב, ידע שמחשבתם היתה אחרת: לדעת את טיבה של הארץ הזאת, אם היא ארץ ככל הארצות שאפשר לחיות בה כדרך הטבע, או שמא גם היא איזשהו סגנון של גן עדן עלי אדמות, וממילא מידת הדין מתוחה שם תמיד. בארץ כזו אין הם חפצים!

ידע ה' שכיון שנכנס ספק זה בלבם, שוב אין טעם לשכנע אותם בטוב הארץ. הם לא יאמינו עוד, עד שיגרשו את הספק בעצמם. לכן אמר ה' למשה: שלח לך אנשים - אני איני מצווה אותך לשלוח, כי יודע אני שהארץ טובה בשביל ישראל ומדודה להם בדיוק לפי מידתם. אולם אם בכל זאת הם רוצים לבדוק את הדברים בעצמם, תן להם. וכדי שאכן יאמינו בני ישראל לדברי המרגלים, תשלח דווקא אנשים חשובים וצדיקים, ראשי השבטים, ולא אנשי צבא פשוטים.

לא רוצים לגור בארמון!

הולכים המרגלים ורואים שפע גדול בארץ, פרות גדולים ביותר, אנשים ענקיים. מבינים הם כי כנראה התאמת חששם, וגם בבואם לארץ ימשיכו הם לחיות חיים מעל הטבע. בכך כמובן אין הם חפצים.

אומר להם כלב: "עֲלֵה נַעֲלָה וְיִרְשָׁנוּ אֶתָּה פִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ" - הקב"ה בודאי התאים את הארץ ליכולת שלנו, ובודאי שנוכל להתקיים בה, גם עם המעלה המיוחדת שהיא כפלטרין [ארמון] של מלך. כיון שאין הקב"ה בא בטרוניה עם בריותיו, ובודאי לא ידרוש מאתנו דבר שאין אנו מסוגלים לעמוד בו.

אולם המרגלים לא משתכנעים, וסוחפים הם את כל העם בטענתם: הארץ שאנו באים לרשת אותה - כולה כמחנה שכינה היא, כמו כאן במדבר. האם ראיתם ארץ כזו - שברְכָתָה שופעת מאליה: ענבים של גפן אחת בארץ ישראל, מרובים מתנובת כרם שלם ומבורך בארץ אחרת. מלבד זאת, יש בה ענקים, ושוב נצטרך אנו לנס שלא כדרך הטבע כדי להכניעם, שוב נהיה כפופים להנהגה ניסית של הקב"ה.

שמעו זאת כל העם, ומיד: "וַתִּשָׂא כָל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם, וַיִּבְּכוּ הָעָם בְּלַיְלָה הַהוּא... הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוֹב מִצְרָיִם?" אין אנו רוצים לגור

בארמון המלך, זה מכביד עלינו, קשה לנו, מעדיפים אנו לחזור, לחיי העוני והמחסור, השעבוד והסבל.

בכך חרצו הם לעצמם את גורלם. שהרי במצב כזה של מורך לב ואי רצון להכנס לארץ ישראל, לחיות תחת השפעתו הישירה של הקב"ה, בודאי אין טעם שיכנסו לארץ. ולכן (במדבר יד, כח-ל): "אמר אליהם ה' אני נאם ה' אם לא כְּאִשֶׁר דְּבַרְתֶּם בְּאָזְנֵי כֵן אֶעֱשֶׂה לָכֶם: בְּמִדְבַר הַזֶּה יִפְּלוּ סַגְרֵיכֶם וְכָל פְּקֻדֵיכֶם לְכָל מַסְפְּרָכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְקַמְעֵלָה אֲשֶׁר הִלִּינְתֶם עָלַי: אִם אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יְדֵי לְשֹׁכְנֵי אֶתְכֶם כִּי אִם כָּלֵב בְּן יִסְנָה וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון - כֹּל אוֹתוֹ דוֹר שֶׁהִתְלוֹן עַל הָאָרֶץ, לֹא יִזְכֶּה לְהִכְנֵס אֶלֶּיהָ.

תשעה באב במדבר

מאותו תשעה באב הראשון שבו יצאה הגזירה, היה להם יום זה בכל שנה ושנה יום אבל ומספד, שבו היו מתים כחמישה עשר אלף מחוטאי חטא המרגלים, כפי שמספר המדרש: כל ערב תשעה באב היה הכרוז יוצא ומכריז: "הכל יצאו לחפור קברים, והיו ישנים בהם!". וכך היו כל הגברים חופרים לעצמם קברים וישנים בהם. בבוקר תשעה באב הכריז הכרוז: "יִבְדְּלוּ הַחַיִּים מִן הַמֵּתִים!", וכל אלה שנותרו בחיים קמו מקבריהם. והשאר היו מכסים עליהם ושם היתה קבורתם. כך עשו ארבעים שנה. והתקיים מה שאמר ה': "בְּמַסְפֵּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּרְתְּם אֶת הָאָרֶץ, אֲרַבְּעִים יוֹם, יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה, תִּשְׂאוּ אֶת עֹנֹתֵיכֶם אֲרַבְּעִים שָׁנָה".

בכיה לדורות

אמר רבי יוחנן: ויבכו העם בלילה ההוא - תשעה באב היה. אמר להם הקב"ה, אתם בכיתם בכיה של חינוך, ואני קובע לכם בכיה לדורות (תענית דף כט עמוד א). גלגל הקב"ה את חורבנם של שני בתי המקדש, וכן פורענויות נוספות, דווקא ליום זה, כדי להפוך את יום תשעה באב ליום של כיסופים וערגה לארץ ישראל, ולבנין בית המקדש בתפארתו. מתוך אותם כיסופים וגעגועים, יהפך לנו יום תשעה באב לעתיד לבוא ליום של שמחה וששון, במהרה בימינו אמן.

פרק שמיני

מגילת איכה

הקדמה

בתקופת בית המקדש הראשון, בזמן מלכותו של המלך יהויקים, אשר חטא והחטיא את ישראל, היה מצבם של עם ישראל חמור מאוד, וגזירת החורבן הלכה והתקרבה. חס הקב"ה על עם ישראל ורצה לתת להם איתות אזהרה ברור על מצבם הקשה, כדי שייטיבו את מעשיהם ובכך תבוטל הגזירה. לכן צויה על ה' ירמיהו הנביא ואמר לו (ירמיהו לו): "קח לך מִגִּלְתִּי סֵפֶר וְכַתְּבָהּ אֵלַיָּה אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי אֵלַיךְ... אוֹלַי יִשְׁמְעוּ בֵּית יְהוּדָה אֶת כָּל הַרְעָה אֲשֶׁר אֲנִי חֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת לָהֶם, לְמַעַן יָשׁוּבוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הַרְעָה וְסִלְחֹתִי לַעֲוֹנָם וְלִחְטָאתָם". מיד קרא ירמיהו הנביא לברוך בן נריה הסופר, וביקש ממנו לכתוב את כל הדברים שאמר לו ה'. לאחר שנכתבה המגילה הורה ירמיהו לברוך לכנס את כל העם ליום צום ולהשמיע בפניהם את המגילה, כדי שיתעורר לבם לתשובה וטיפול תחינתם לפני ה'. ואכן בשנה החמישית ליהויקים בחודש כסלו קראו צום וקיבצו את כל תושבי ירושלים ועוד עם רב מכל ערי ישראל, וברוך הסופר השמיע באוזניהם את המגילה.

היה איש ששמו מכיהו בן גמריהו, כששמע את המגילה הלך לשרי המלך וסיפר להם את אשר שמע. מיד שלחו שליח לברוך שיבוא ויקרא את הדברים שוב גם בפניהם. בשמוע שרי המלך את דברי המגילה פחדו מאוד. הם אמרו לברוך שברצונם לספר זאת למלך, ולכן כדאי שהוא וירמיהו ילכו להסתתר מבעוד מועד מפני זעם המלך. באו השרים ואמרו למלך את דברי המגילה. יהויקים התחיל לקרוא פסוק ראשון 'איכה ישבה בדד', אמר מה איכפת לי, העיקר שאני עדיין מלך. 'בכה תבכה בלילה' - אבל אני עדיין מלך. 'גלתה יהודה מעוני' - ואני עדיין מלך. 'דרכי ציון אבלות' - אבל אני מלך. אך כשהגיע לפסוק החמישי 'היו צריה לראש', הבין שאם צריה לראש, אז הוא לא יהיה מלך, כעס מאוד וקרע את המגילה והשליכה לתוך התנור הבוזר. במקום להתעורר לתשובה מדברי הפורענות, התמלא קצף ורוגז על ירמיהו וברוך, וצויה לאושרם, אולם כאמור ירמיהו וברוך כבר הסתתרו. ואז היה דבר ה' אל ירמיהו לכתוב את המגילה שנית, בתוספת נבואות קשות נוספות, והיא היא מגילת איכה. זוהי דעה אחת בחז"ל.

אולם יש דעה כי אותה המגילה ששרף יהויקים היא מגילה אחרת, ואילו "מגילת איכה" נכתבה על ידי ירמיהו לאחר החורבן כדי לעורר את לב העם, שלא נראה את הגלות כדבר מורגל, אלא החי יתן אל לבו.

ראשי הפסוקים של המגילה כתובים לפי סדר האל"ף בי"ת, לרמז בזה על ישראל שעברו על התורה שנכתבה בעשרים ושתיים אותיות.

תקנו חכמים לקרוא את המגילה בכל שנה בתשעה באב, כדי שלא ניפול ליאוש, וכדי להשריש בלב ישראל את האמונה בביאת המשיח ובגאולה השלימה, במהרה בימינו אמן.

פרק עשירי

נחמו נחמו עמי

עקיבא ניחמתנו!

פעם אחת לאחר החורבן, היו רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכים בדרך. נכנסו לעיר רומי, ושמעו את קולות ההמון - קולות של חגיגות ותרועות שמחה. הקול היה כל כך חזק עד שנשמע למרחק של מאה ועשרים מיל (כ-120 ק"מ). התחילו החכמים לבכות, ולעומתם - רבי עקיבא שחק [חייל]. אמרו לו: עקיבא, אנו בוכים ואתה משחק? אמר להם: למה אתם בוכים? אמרו לו: הגוים שעובדים עבודה זרה ומשתחווים לפסיליהם - יושבים בטוחים ושאננים, ואילו בית אלהינו היה לשרפת אש ומדור לחית השדה, ולא נבכה?! אמר להם: דווקא לכך אני משחק! אם כזו שלוה נתן ה' למכעיסיו - קל וחומר איזו שמחה ושלוה מצפה לעם ישראל לעתיד לבוא.

שוב פעם אחת עלו החכמים לירושלים. הגיעו להר הצופים [מקום רחוק שבגובהו היו רואים את הר הבית] וקרעו את בגדיהם למראה החורבן. הגיעו להר הבית וראו שועל אחד יוצא מבית קדשי הקדשים. שוב התחילו החכמים לבכות, ולעומתם - ר' עקיבא משחק. אמרו לו: עקיבא, תמיד אתה מפליא אותנו, שוב אנו בוכים ואתה משחק? אמר להם: אתם למה בוכים? אמרו לו: מקום כה קדוש שכתוב בו (במדבר א): 'וְהָיָה הַקֶּבֶב יוֹקֵת' - שועל יוצא מתוכו ועליו התקיים הפסוק: "על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו". והיאך לא נבכה?! אמר להם: דווקא לכן אני משחק! אם התקיימה נבואת הפורענות שירושלים תהיה כה שוממה עד ששועלים ילכו בה, לבטח תתקיים

גם נבואת הנחמה שניבא הנביא זכריה (זכריה ח, ד-ה): "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת, עוֹד יִשְׁבוּ זִקְנִים וְיָקְנוּ בְּרִחְבוֹת יְרוּשָׁלַם, וְאִישׁ מִשְׁעָנָתוֹ בְּיָדוֹ מִרְב יָמִים, וְרִחְבוֹת הָעִיר יִמְלְאוּ יְלָדִים וְיִלְדוֹת מִשְׁפָּחִים בְּרִחְבֹּתֶיהָ". אמרו חכמים לרבי עקיבא: עקיבא ניחמתנו! ויהי רצון שנזכה להתנחם ברגלי מבשר, בביאת המשיח במהרה!

ציון שדה תחרש

פורענות קשה נוספת שארעה בתשעה באב היא חרישת ירושלים לאחר החורבן. היה זה בשנת ג' תתצ"ט (135 למנינם), ששים וחמש שנה לאחר החורבן. הקיסר הרשע אדרייאנוס חרש את ירושלים כולה והחריב אותה עד היסוד. על חורבותיה נבנתה במשך הזמן "עיר חדשה". היא כונתה "אליה קפיטולינה", על שם אליל רומי. היתה זו עיר נוצרית לכל דבר. על אדמתה נבנו כנסיות, ואת רחובותיה מילאו בליל של עמים וגויים. על היהודים נאסר להיכנס לירושלים. רק פעם אחת בשנה - ביום החורבן - הותר ליהודים להיכנס, תמורת מס של דינר לנפש.

"באו גויים בנחלתך..."

מאז עברה ירושלים תלאות וכיבושים רבים. בשנת ד' שפ"ח נכבשה ירושלים בסערה על ידי החליף [המושל] עומר, יורשו של מוחמד. הוא הפך אותה לעיר מוסלמית, בנה עליה מסגדים, ואת שמה החליף מ"אליה קפיטולינה" ל"אל קודס".

שנים נוספות חלפו ושוב עברה ירושלים מיד ליד. הפעם כבשו אותה הנוצרים נוסעי הצלב, ששפכו בדרכם דם יהודי כמים. המסגדים שבנה עומר על הר הבית הפכו לכנסיות נוצריות. קרבות בלתי פוסקים בין הצליינים והמצרים, העבירו את הבעלות על ירושלים לידי הסולטן המצרי צאלח א-דין. רומאים, ביזנטים, ערבים, צליינים ומצרים, כולם רבו על ירושלים. קסם מיוחד אפף את העיר הקטנה והעניה, אבל כולם ידעו את הסוד הגדול, ידעו וניסו להדחיק את הידיעה הזו, כי ירושלים היתה הווה ותהיה של העם היהודי.

הכותל - שריד בית מקדשנו

נשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם נאמר בשיר השירים (ב, ט): "הֲנֵה זֶה עוֹמֵד אַחַר כְּתָלָנוּ, מִשְׁצִיגִים מִן הַחֲלוֹנוֹת, מְצִיץ מִן הַתְּרָכִים". ואומרים חז"ל במדרש: הנה זה עומד אחר כותלנו - אחר כותל המערבי של בית המקדש, שנשבע לו הקב"ה שאינו חרב לעולם. ולמה? ששכינה במערב."

במשך אלפיים שנות הגלות, עברו על ירושלים מלחמות רבות, היא נחרבה ונבנתה שוב ושוב, ורק קיר אחד נותר לו איתן ויציב - הכותל המערבי, שריד בית מקדשנו.

מספרים רבותינו: כשכבש אספסינוס את העיר, חילק חומותיה לארבעה דוכסים: דוכס של ערביים, דוכס של אפריקה, דוכס של אלכסנדריה ודוכס של פלסטיני. ועלה השער המערבי לפגור דוכס של ערביים. גזרו מן השמים שלא יחרב לעולם. למה? ששכינה במערב. הללו החריבו את שלהם והוא לא החריב את שלו. שלח אספסינוס והביאו. אמר לו: למה לא החרבת את שלך? אמר לו: חיך, לשבחה של מלכות עשיתי. שאילו החרבתי אותו לא היו יודעים מה החרבת. עכשיו יראו הבריות ויאמרו: ראו כוחו של אספסינוס מה החרבי! אמר לו יפה עשית, אולם כיון שעברת על מצותי - עלה לראש הגג והפל את עצמך. אם תחיה תחיה, ואם תמות תמות. עלה והפיל עצמו ומת.

עוצו עצה ותופר

טיטוס הרשע, לאחר שהחריב את ירושלים, ניסה בכל כוחו להרוס את הכותל המערבי. הוא הפעיל אל "אילי הברזל" החזקים ביותר, שינגחו את הקיר, אולם כל נסיונות הביקוע בקיר ה"פשוט" הוא, שממערב להר הבית, עלו בתוהו. אילי הברזל האימתניים, שהפילו חומות אדירות, לא הצליחו להבקיע קיר זה. הקיר העומד לו איתן כמו הכריז ואמר: הראית, טיטוס הגאה? לא אתה החרבת את מקדש היהודים. אלוהיהם נתן לך את הכח להחריבו, בית הרוס הרסת. הנה אפילו כותל פשוט איך יכול לשתור...

כשראו הרומאים שאין באפשרותם להחריב את הכותל, ניסו תחבולה אחרת. הם ציוו את תושבי ירושלים לרוקן את אשפתם שלוש פעמים בשבוע ליד הקיר הקדוש הזה. אלה שמתגוררים במרחק יום הליכה מהמקום, הצטוו לעשות זאת אחת לשבוע, והגרים במרחק של יומיים הליכה - אחת לשבועיים. בדרך זו היה הכותל מכוסה אשפה במשך שנים רבות. אולם בהגיע הזמן, שם הקב"ה קץ לביזיון הלזה. הרבה שלוחים לו למקום. השליח ששלח ה' כדי לטהר את המקום הקדוש הזה היה הסולטן סלים. הוא קבע את ביתו מול הר הבית, בבית שחלונותיו משתקפים אל מקום המקדש. אהב הסולטן להתבונן מן החלונות הללו, שנוף בעל הוד קדומים נשקף מהם. והנה בהלה וכעס גורא אחזוהו יום אחד, כשראה מחלון ביתו אשה זקנה הנושאת בידה מספר שקים מעלי צחנה, ומשליכה אותם בפניה המערבית להר הבית. לתדהמתו הבחין כי המקום כולו מלא אשפה. מברורים שערך וחקר, נודע לו על המסורת העתיקה של צאצאי הרומאים, לזרוק את אשפתם דווקא במקום הזה. הוא החליט לפעול מיידית לפינוי הרי האשפה שהצטברו שם. מה עשה? ניגש אל הר הזבל, ופיזר לתוכו מטבעות זהב רבים. עד מהרה נהרו אנשי העיר אל המקום, כדי לפנות את האשפה ולזכות באוצר. תילי אשפה פונו, ולעין כל נחשף הכותל המערבי.

לעולם אין השכינה זזה מהכותל המערבי אמר רבי אלעזר בן פדת: אף בזמן שחרב בית המקדש, אין השכינה זזה ממקומה, שנאמר (מלכים א ט ג): "וְהָיוּ עֵינֵי יְלָבִי שָׁם כָּל הַיָּמִים". אמר רב אחא: לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי של בית המקדש, שנאמר: "הנה זה עומד אחר כותלנו".

הסבר על ענין קיומו של הכותל המערבי כתוב בספר אמונה והשגחה: "מקום מקדשנו - כשנתבונן בו נכיר ענין נצחיותו... אף כששלטו כמה ימים ורצו לעוקרו, לא עלתה בידם. וזהו סימן מובהק שלא זזה שכינה משם... והוא כמו עצם "לזוז" שנשאר באדם לאחר מותו, שהוא יהיה יסוד לבנין האדם בתחיית המתים. והוא רמז לכלל ישראל, שלא יכלה ממנו שארית הפליטה!"

ואכן הכותל, אשר גם בחורבנו יכול כל יהודי להרגיש ולחוש כי זה בית אלוהים וזה שער השמים, מחזק בנו את התקוה ואת האמונה שבמהרה נזכה להתגלות השכינה בהר ה' ובבנין בית המקדש, כמו שניבא ישעיהו הנביא מפי ה' (ישעיה ב, ב ג):

"וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכְוֵן יְהִיֶה הַר בְּיַת ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂאָ מִגְבְּעוֹת, וְנִבְהָרוּ אֱלֹהֵי כָּל הַגּוֹיִם: וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בְּיַת אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנֹנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאַרְחֻתָיו, כִּי מְצִיּוֹן תִּצְאָ תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם".

פרק אחד עשר

ביאת משיח צדקינו

"עם ישראל חי!"

זהו פלא היסטורי, אשר אין שום היסטוריון או חוקר שיוכל להסבירו. עם קטן, מדוכא ומושפל, נתון למרמס, כבשה קטנה בין שבעים זאבים, עבר גלויות כה קשות ומרות, ובכל זאת - עודנו חי וקיים! הכיצד?!

דומה עם ישראל לאשה היושבת על המשבר ללדת, צירי הלידה קשים ומרים, כשל כח הסבל, והצירים הולכים וגוברים. אולם דבר אחד מעודד אותה ונותן לה כח: לכאבים הללו יש תכלית, והם מובילים אל הסוף הטוב והמשמח - הלידה.

בכל שנות הגלות הקשות, חיזקה את עם ישראל האמונה והידיעה שכל הרדיפות, הצרות והיסורים נועדו אך ורק - לטובתנו. יש להם תכלית, והם מובילים אותנו לקראת הסוף הטוב.

ומה אותו סוף טוב?

מהי ה"לידה" שאליה מצפים ומייחלים עם ישראל מתוך צירי הגלות? זוהי ביאת המשיח. או אז - כשיבוא המשיח - נבין ונראה במוחש כי כל הסבל, כל הצרות, כל הרדיפות והצער הקשה - הכל היה "משתלם", שהרי הכל עבר כמו חלום, ואילו הטובה הגדולה שזכינו בה הינה טובה נצחית וקיימת לעד, ואין ערוך לגודלה. כמו שאמר דוד המלך ע"ה בספר התהלים (פרק קטו): "...בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחלמים: אז יפלא שחך פינו ולשוננו רנה, אז יאמרו בגוים - הגדיל ה' לעשות עם אלה!"

עם ביאת המשיח יגיעו "מות משיח", אלו ימים שבהם יוסר הרע ויאבד מן העולם, ורק הטוב ימלא את העולם. האדם יזכה לחוש קרבת אלוקים ופלאה, שזהו התענוג האמיתי הגדול ביותר שיכול להיות. יחד עם השפע הרוחני העצום שירד לעולם, יבוא גם שפע גשמי, כמו שכתב הרמב"ם (הל' מלכים יב ה'): "ובאותו הזמן לא יהיה לא רעב ולא מלחמה, לא קנאה ולא תחרות. שהטובה תהיה מושפעת הרבה וכל המעדינים יהיו מצויים כעפר. ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד."

בפרק שלפנינו מובאים ומלוקטים מעט ממדרשי חז"ל על ביאת המשיח. יתכן שחלק מן הדברים ייראו בעינינו כתמוהים ולא מובנים, אך זאת - "מעומק המושג ומקוצר המשיג", מקוצר הבנתנו במושגים עמוקים שרחוקים מאתנו, אולם כאשר בעז"ה נזכה בקרוב שתחזינה עינינו בשוב ה' לציון, או אז נבין היטב כל מילה מדברי הנביאים וממדרשי חז"ל. וכפי שכותב הרמב"ם (שם ב): "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן - לא ידע אדם איך יהיו, עד שיהיו".

מיהו המשיח?

אומר הנביא ישעיה (פרק יא) "וַיֵּצֵא חֲטָר מִגֵּזַע יִשְׂרָאֵל וַיִּצְרַח מִשְׁרָשָׁיו יִפְרָה: וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ה' - רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה, רוּחַ עֲצָה וּגְבוּרָה, רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת ה': וְהָרִיחוּ בִּירְאֵת ה', וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו וְשִׁפּוֹט, וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ: וְשִׁפֵּט בְּצַדֵּק דְלִים, וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לַעֲנֵי אֶרֶץ, וְהָפָה אֶרֶץ בְּשִׁבְט פִּי, וּבְרוּחַ שְׁפָתָיו יִמִּית רָשָׁע: וְהָיָה צֶדֶק אֲזוּר מְתַנֵּי, וְהֶאֱמַנְהָ אֲזוּר מְלֻצָיו".

וכך כותב הרמב"ם (שם יא ד): אם יעמוד מלך מבית דוד, הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי התורה שבכתב ושבעל פה,

ויכוף את כל ישראל לילך בה, וילחם מלחמות ה' - הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח וניצח את כל האומות שסביביו, ובנה מקדש במקומו, וקבץ נדחי ישראל - הרי זה משיח בודאי.

אומר המדרש כי עוד מששת ימי בראשית, צפה הקב"ה בדורו של משיח ובמעשיו, וגנז את אורו של משיח תחת כסא הכבוד. אמר השטן לפני הקב"ה: רבונו של עולם, האור שגנזת תחת כסא הכבוד שלך - למי? אמר לו: למלך המשיח, שעתיד להחזירך ולהכלימך בבושת פנים. אמר השטן: רבונו של עולם, הראהו לי! אמר לו הקב"ה: בוא וראה אותו. כיון שראה השטן את אורו של המשיח, נזדעזע ונפל על פניו. אמר: בודאי זהו משיח שעתיד להפיל אותי ואת כל שְׂרֵי עוֹבְדֵי אֱלִילִים בגהינם! באותה שעה התרגשו והזדעזעו עוֹבְדֵי אֱלִילִים, אמרו לפניו: רבונו של עולם, מי הוא זה שאנו נופלים בידו, מהו שמו ומה טיבו? אמר להם הקב"ה: אפרים, משיח צדקי - שמו, שהוא יגביה קומת אנשי דורו ומאיר עיני ישראל ומושיע עמו, ואין כל אומה ולשון יכולים לעמוד בפניו, וכל אויביו וצריו נבהלים ובורחים מלפניו.

אמרו רבותינו, בשעה שמלך המשיח נגלה, בא ועומד על הגג של בית המקדש והוא משמיע להם לישראל ואומר להם: עניים הגיע זמן גאולתכם! ואם אין אתם מאמינים - ראו באורי שזרח עליכם, שנאמר (ישעיה פרק ס פסוק א): "קוּמִי אוּרֵי כִּי בָא אוֹרְךָ וְכִבֹּד ה' עִלְיָךְ וְנֶחֱךָ". (פסיקתא רבתי פרשה לז סימן ב)

קיבוץ גלויות

כאשר יבוא המשיח, יקבץ ה' את כל היהודים הנמצאים בארצות ובגלויות השונות, ויביאם אל ארץ ישראל, כפי שנאמר בתורה (דברים ל ג): "וְשָׁב ה' אֶלְהֵיךָ אֶת שְׁבוֹתֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ, וְשָׁב וּקְבָצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְצִיךָ ה' אֶלְהֵיךָ שָׁמָּה".

אמר רבי יהודה בר סימון: עתידים אומות העולם להביא דורות למלך המשיח, וכיון שהם באים אצל מלך המשיח, הוא אומר להם: יש ביניכם יהודים שהבאתם לי מהגולה? הביאו אותם אלי! ואז יבאו המלכים את ישראל כדורון למלך המשיח. אמר רבי ברכיה, כי כל אחד ואחד מעם ישראל - יביאו אותו הגויים בדרך של כבוד, באופן הראוי לו ביותר, ובצורה הנחה לו ביותר לפי גילו ומצבו. והזקנים המופלגים - עושים להם הגויים כמין ערסלים, ומציעים בהם כרים של משי, וטוענים אותם על כתפיהם, וסומכים אותם בידיהם.

דרכם של כל אותם יהודים שמתקבצים לארץ ישראל תהיה ניסית ומיוחדת, ללא כל צער וטרחה כפי שמתאר זאת הנביא (ישעיה מט י-יב): "לֹא יִרְעָבו וְלֹא יִצְמָאוּ וְלֹא יָכֶם שָׁרֵב וְשִׁקְשֵׁ, כִּי מִרְחֻקֶם יִנְהָגוּ, וְעַל מְבוּעֵי מַיִם יִנְהָלֶם: וְשִׁמְתִי כָּל הָרִי לְדָבָר [ההרים יתיישרו] וּמִסְלֵתִי יִרְמֹן [הבקעות יוגבהו]: הִנֵּה אֶלֶּה מְרֻחֹק יָבֹאוּ, וְהִנֵּה אֶלֶּה מִצְפּוֹן וּמִיָּם, וְאֶלֶּה מֵאֶרֶץ סִינַיִם".

עוד אומר המדרש, כי יש חלק מעם ישראל שהלכו לגלות ונבלעו ברבלתה. וכיצד יביא אותם ה' אל ארץ ישראל? הקב"ה עושה להם מחילות מחילות באדמה, והם הולכים בהם עד שהם באים תחת הר הזיתים שבירושלים, והקב"ה עומד עליו והוא נבקע, והם עולים מתוכו, כמו שאמר זכריה הנביא (זכריה יד ד): "וְעָמְדוּ רַגְלֵי בְּיָוֶם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם מִקֶּדֶם, וּנְבָקַע הַר הַזֵּיתִים מִחֲצִי מִזְרְחָה וְיָפָה גַּיָּא גְדוּלָה מְאֹד...".

תחיית המתים

אחד הניסים היותר גדולים ומפליאים שיתרחשו עם ביאת המשיח, יהיה נס "תחיית המתים". הקב"ה יחיה את המתים שוכני עפר, שמימות אדם הראשון ועד אז. הפלא הגדול הוא שהקב"ה לא יברא את גופות המתים מחדש, אלא יקים את אותו גוף עצמו, שנהפך

כבר לעפר! אותו גוף שכבר נרקב כליל וכלה כל בשרו - ישוב ויקבל חיות מחודשת.

והנה יש גופות של מתים אשר קברם נחרש, והרוח נשאה את עפרם לכל עבר, או שהושלכו הרבה מתים יחד לתוך בור או לירכתי מערה, ודמים בדמים נגעו ביום הרג רב וכובד מלחמה. וכמה וכמה היו מאכל לעוף השמים ולחיות הארץ ולדגי הים, וכן כל כיוצא בהם מקרים ממקרים שונים שבאו לשוכני עפר ולירידי שחת. ומעתה - מי הוא זה שיוכל לאסוף ולשקול ולמדוד את כל חלקיקי העפר הללו, ולקבץ חלקי העפר של כל גוף וגוף בפני עצמו?

רק המושל בגבורתו בכל העולם - לו זרוע עם גבורה, לברור ולאסוף ולקבץ את כל חלקי העפר, של גוף זה לבד, ושל גוף זה לבד, גם אם יהיו מפוזרים בארבע קצוות הארץ או בין שיני אריות. ולא עוד אלא שמחזיר הקב"ה את אותו עפר של כל אבר לאותו אבר עצמו, והיינו חלקי העפר הבאים מן העין יחזיר אותם לעין, חלקי עפר האוזניים - לאוזניים, והידים - לידים, והרגליים - לרגליים, כל חלקיק למקומו המדויק בגוף!!!

ומעתה, בוא וראה, מיהו אשר יוכל למנות את כל מיליירידי חלקיקי העפר הללו, ומיהו שיוכל לסדר ולהעריך כל החלקיקים במצבם ובמקומם הראשון?! ואם יתבונן האדם בזה, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויראה ורעד יבוא בו מאימת מלך איום ונורא, גבור וחזק, אמיץ ועזוז, אשר לו הכח והיכולת והגבורה הנפלאה, עוז ותעצמות כאלה, יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד אמן.

גלגול מחילות

אולם אין הקב"ה מחיה את המתים, אלא בארץ ישראל! שנאמר: (ישעיה מב ה): "כֹּה אָמַר הָאֱלֹהִים... נִתַּן נַשְׁמָה לָעָם עֲלֵיהֶם וְרוּחַ חַיִּים לְהַלְלֵיהֶם בָּהּ [בארץ ישראל]". אם כן הצדיקים שנקברו בחוץ לארץ, כגון משה ואהרן ושאר כל הצדיקים שבארבע פינות העולם - היאך חיים ובאים לעולם הבא?

אלא שבשעת תחיית המתים הקדוש ברוך הוא יורד משמי השמים העליונים, ויושב על כסאו בירושלים, וקורא הקב"ה למלאכי השרת ואומר להם: בני, לא בראתי אתכם אלא בשביל שעה זו, כדי שתעשו לי קורת רוח! משיבים לו מלאכי השרת ואומרים לפניו: רבון העולמים, הננו נעמוד לפניך בכל דבר שאתה רוצה! משיב הקב"ה ואומר להם: לכו שטטו בארבע רוחות העולם, והגביהו את ארבע כנפות הארץ, ועשו מחילות מחילות בקרקע הארץ לכל צדיק וצדיק שבחוצה לארץ, עד ארץ ישראל, והביאו לי כל צדיק וצדיק, ויבואו לארץ ישראל ואני מחיה אותם!

מיד הולכים כל מלאך ומלאך, וכל שרף ושרף, וכל שר ושר, וכל גדוד וגדוד, ומשוטטים בארבע רוחות העולם, ומגביהים את ארבע כנפות הארץ, וינערו את הרשעים מן הארץ, ואחר זה עושים מחילות מחילות בקרקע הארץ בשביל כל צדיק וצדיק שבחוצה לארץ, ומביאים אותם בתוך מחילות לארץ ישראל אצל הקב"ה לירושלים, והקב"ה עומד בעצמו ומחיה אותם ומעמיד אותם על רגליהם.

וכיצד מחיה ה' את המתים לעולם הבא? נוטל הקב"ה שופר גדול בידו ותוקע בו, וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו. בתקיעה ראשונה העולם כולו רועש, בתקיעה שניה העפר מתפרד, בתקיעה שלישית עצמותיהם של הצדיקים מתקבצים, בתקיעה רביעית אבריהם מתחממים, בתקיעה חמישית עורותיהם מתקרמים, בתקיעה ששית רוחות ונשמות נכנסות לגופיהם, בתקיעה שביעית חיים ועומדים על רגליהם בלבושיהם! והצדיקים יקומו בכמה לבושים שריחם הולך מסוף העולם ועד סופו כריח גן עדן!

בניית בית המקדש

עם ביאת המשיח, יבנה לנו הקב"ה את בית המקדש השלישי, אשר יעמוד על מכוננו ולא יחרב לעולם. בית המקדש יהיה המקור להשראת השכינה בעם ישראל, ולהשפעת השפע הרוחני לעולם כולו, כפי שאומר הנביא ישעיה: "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים, נִכְוֵן יְהוָה הַר בְּיַת ה' בְּרֵאשֵׁי הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְבְּעוֹת, וְנִהְרָו אֱלֹהֵי כָל הַגּוֹיִם: וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֵל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וְיָרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכֶה בְּאַחֲרֵיתָיו, כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַיִם" (ישעיה ב ב ג).

אמר רבי יוחנן: משל לאדם המהלך בדרך בלילה. בא אחד והדליק לו את הנר, וכבה. ובא אחר והדליק לו את הנר, ושוב כבה. אמר: מכאן ואילך איני ממתין אלא לאורו של בקר! כך אמרו ישראל לפני הקב"ה: עשינו לך מנורה בימי משה [במשכן] - וכבתה, בימי שלמה [בבית המקדש] - וכבתה, מכאן ואילך אין אנו ממתנים אלא לאורך! (ילקוט שמעוני ישעיה פרק ס סימן תצט)

הנביא יחזקאל התנבא על נס נפלא שיתרחש בשערי בית המקדש: "כֹּה אָמַר ה'... יַשְׁעַר הַחֲצַר הַפְּנִימִית הַפְּנִיָּה קְדִים יְהוָה סָגוּר שְׁשֶׁת יָמִי הַמַּעֲשֶׂה וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיט יִפְתָּח וּבַיּוֹם הַחֲדָשׁ יִפְתָּח" (יחזקאל מו א) - רבי אליעזר אומר: השערים שטבעו בארץ [לאחר חורבן בית המקדש] עתידים לעלות ולהתחדש כל אחד ואחד במקומו, ושער החצר הפנימית הפונה לצד מזרח - בששת ימי השבוע יהיה סגור, וביום השבת שעריו נפתחים מאליהם, ויודעים כל העם שבא יום השבת! וכן בראש חודש יהיו ישראל עומדים ורואים את הדלתות נפתחות מאליהן, ויודעים שבאותה שעה עלתה הלבנה, ומחדשים את החודש בעולמות העליונים.

גבולות העולם ישתנו

נאמר בתורה (דברים יב ט): "כִּי יִרְחִיב ה' אֶלְהֵינוּ אֶת גְּבֻלָּנוּ" - כיצד יתכן שהקב"ה ירחיב את ארץ ישראל? אמר רבי יצחק: דומה ארץ ישראל למגילה, שכאשר היא מגולגלת אין אדם יודע כמה אורכה וכמה רוחבה, ורק כשהיא נפתחת - יודעים את מידותיה. כך ארץ ישראל - כל רובה הרים וגבעות, וישר אותה הקב"ה שנאמר (ישעיה מ ד): "כָּל גֵּיא יִנְשָׂא, וְכָל הַר יִגְבְּעָה וְשָׁפְלוּ, וְהָיָה הָעֶקֶב לְמִישׁוֹר וְהַרְקָסִים לְבִקְעָה" - אותה שעה ידעו כולם את מידותיה האמיתיות. אמר רבי יוחנן: עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדיה עד שתהא מגעת לשערי דמשק, וגלויות באות אליה, לקיים מה שנאמר (ישעיה נד ג): "כִּי יִסִּין וְשָׂמַאל תִּפְרָצֵי".

עוד נאמר: "בְּצֵאת הַיָּהּ יִקְרָאוּ לִירוּשָׁלַיִם כְּסָא ה', וְנִקְוּוּ אֱלֹהֵי כָל הַגּוֹיִם..." (ירמיה ג יז) - כל הגויים יתאספו בירושלים כדי לזכות לשאוב ממנה קדושה והשראת שכינה. שאל רבי אלעזר בן עזריה את רבי אלעזר המודעי: וכי יכולה ירושלים להיות מכילה את כל הגויים בקרבה? השיב לו: עתיד הקב"ה לומר לה לירושלים: "האריכי, הרחיבי, קבלי אוכלוסיך, הרחיבי מקום אהלך!"

אמר רבי יוחנן: עתיד הקב"ה להגביה את ירושלים שלושה פרסאות [כ-12 ק"מ] למעלה. ושמא יש צער לעלות? לא ולא! שנאמר (ישעיה ס ח): "מִי אֵלֶּה כָּעֵב תַּעֲוִפְיָהּ וְכִיּוּנֵיהֶם אֶל אֲרֻבְתֵיהֶם" - מלמד שהקב"ה עושה לצדיקים כנפיים כינוה ויוכלו לעלות לאן שירצו.

פעמי רגלים

אמרו ישראל לפני הקב"ה: "אָצְמָהּ נַפְשֵׁי לְאֵלֵהֶם לְאֵל חַי! מִתֵּי אָבוֹא וְאֶרְכָּה פְּנֵי אֱלֹהִים? רבונו של עולם, אימתי אתה מחזיר לנו את הכבוד שהיה לנו, שהיינו עולים לבית המקדש בשלושת הרגלים ורואים את השכינה? אמר להם הקב"ה: בני! בעבר הייתם עולים שלוש פעמים בשנה, כשיגיע הקץ אתם עתידים להיות עולים בכל חודש וחודש, ובכל שבת ושבת! שנאמר (ישעיה סו כג): "וְהָיָה מִדְּיָ"

חֲדָשׁ בְּחֻדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבַּת בְּשַׁבְתּוֹ יָבֹא כָּל בְּשֵׁר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנָיו, אָמַר ה'."

והיאך אפשר שיבוא כל אחד לירושלים בכל חודש ובכל שבת? והלא אמר רבי לוי, עתידה ירושלים להתרחב ולהיות כארץ ישראל, וארץ ישראל - ככל העולם כולו, ואם כן כיצד יבואו עם ישראל ממרחקים כה גדולים אל בית המקדש בראש חודש ובשבת? אלא אומר המדרש שהעננים באים וטוענים אותם ומביאים אותם לירושלים, והם מתפללים שם בבקר. וכשחל ראש חודש בשבת מביאים אותם העננים פעמיים, בבוקר בהשכמה לתפילת שחרית, ופעם שניה במנחה.

שפע רוחני

בימות המשיח הרמה הרוחנית של העולם כולו תעלה לאין שיעור, כפי שהתנבאו הנביאים: "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' ... וְהִשְׁלַחְתִּי רֶעֶב בָּאָרֶץ, לֹא רֶעֶב לֶלֶחֶם, וְלֹא צָמָא לַמַּיִם, כִּי אִם לְשִׁמְעַת אֶת דְּבָרֵי ה' (עמוס ח יא). "כִּי אֲזַיְחֶפֶךְ אֶל עַמִּים שָׁפָה בְרוּחַהּ, לְקַרְא כָּלֵם בְּשֵׁם ה' לְעַבְדוֹ שֶׁכֶם אֶחָד" (צפניה ג ט). "לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קְדֹשֵׁי, כִּי מְלֶאכֶה הָאָרֶץ דַּעָה אֶת ה' כְּפִימֵם לַיָּם מְכַסִּים" (ישעיה יא ט). אמר הקב"ה: בעולם הזה על שהיו רואים את כבודי היו כלים ואובדים, שנאמר (שמות לג כ): "כִּי לֹא יִרְאֶנִי הָאָדָם וְחָי". אבל לעתיד לבוא כשאחזיר שכינתי לציון, אני נגלה בכבודי על כל ישראל והם רואים אותי וחיים לעולם! שנאמר (ישעיה נב ח): "כִּי עֵין בְּעֵין יִרְאוּ בְּשׁוֹב ה' צִיּוֹן" (תנחומא פרשת במדבר סימן יז).

אמר רבי שמעון בשם רבי סימון החסיד: בעולם הזה אדם הולך ללקוט תאנים - האם התאנה אומרת משהו?! אבל לעתיד לבוא אדם הולך ללקוט תאנה בשבת והיא צורחת "שבת היא!" (מדרש שוחר טוב מזמור מג)

אמר הקב"ה: בעולם הזה ישראל לומדים תורה מבשר ודם, לפיכך שוכחים אותה, שכשם שבשר ודם עובר, כך לימודו עובר. אבל לעתיד לבוא אין ישראל למדים תורה אלא מפיו של הקב"ה, וכשם שהקב"ה חי וקיים לעולם, כך מה שלמדים ממנו אינם שוכחים לעולם (ילקוט ישעיה תעט).

שפע גשמי

אל השפע הרוחני העצום, יתלווה גם שפע גשמי גדול, אשר נועד לספק לישראל את התנאים הטובים ביותר ללימוד התורה ולעבודת ה' בהשקט ובשלוה, ללא כל טרדה וטורח. וכך אמרו חז"ל: - "עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות [מיני מאפה משובחים] וכלי מילת [בגדי משי]" - מאכלים ובגדים יגדלו מוכנים על העצים, ולישראל לא נותר אלא לקטוף מהם כרצונם ולקחת. - אפילו אילנות הסרק שבארץ ישראל יתברכו, ולא יהיה אילן שאינו מוציא פירות לפחות בכמות של משא שתי אתונות. - לכל אחד ואחד מעם ישראל יהיו סוגים רבים של שדות - בהר, בשפלה ובעמק. - אמר רבי בנימין: עתידים תחומי ירושלים להיות מלאים אבנים טובות ומרגליות, וכל ישראל באים ונוטלים מהם כרצונם. בעולם הזה ישראל גודרים גדרות ועושים גבולות באבנים ובצורות, אבל לעתיד לבוא גודרים ועושים גבולות באבנים טובות ובמרגליות, שנאמר (ישעיה נד יב): "יָכַל גְּבוּלֶיךָ לְאֶבְנֵי חֶפֶץ" (ילקוט יחזקאל שפג). - יהיו החיטים מתחככות זו בזו מרוב גודלן, ונושרת הסולת שלהן בארץ, ואתה בא ונוטל ממנה כדי פרנסתך. (ספרי, האזינו פייסקא שטו) - "וְיָדָם עָנַב תְּשִׁתָּהּ תְּקַר" (דברים לב יד) - שלא יהיו יגיעים לא לבצור את הענבים ולא לדורכם, אלא אתה מביא בעגלה ענב אחד ומעמידו בפינה, והיין יוצא ממנו כמו מתוך חבית. (ספרי, האזינו פייסקא שיז) - כל הספינות וכל כלי החמדה שאבדו בים הגדול - מקיאים הים אל חופי יפו.

מצב מדיני מזוהר

בימות המשיח, שלום ושלחה ישררו בעולם, כמאמר הנביא (ישעיה ב ד): "יִכְתְּתוּ חֲרָבוֹתֵיכֶם לְאֵתִים [ישברו את החרבות ויעשו מהם אתי חפירה] וְחַיִּיתוּתוֹתֵיכֶם לְמִזְבְּחוֹת [ומן החניתות יעשו כלי קצירה] לא יִשָּׂא גוֹי אֶל גוֹי חֶרֶב, וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה". אפילו בין בעלי החיים ישררו שלום, שנאמר (ישעיה יא ו): "וְגֵר יֵאָבֵד עִם כְּבֹשׁ וְנִמְרָם עִם גְּדֵי יִרְבֵּץ וְעֵגֶל וְכִפְיָר וּמְרִיא יִחְדָּו, וְנִעַר קֶטָן נִהְגֶּה בָּם...". כבודם של ישראל יגדל לאין שיעור בעיני אומות העולם, עד שאפילו גדולי וחשובי אומות העולם, כאשר יראו קטן מישראל - יתאוו לכרוע לפניו לכבוד ה' יתברך! [לשם המחשה נתאר לעצמנו שהנשיא קלינטון יתאוה וישתוקק להשתחוות לילדים קטנים החוזרים מן התלמוד תורה]. יבואו כל אומות העולם ויפלו על פניהם לפני המלך המשיח ולפני עם ישראל, ויאמרו: נהיה לך לישראל לעבדים! וכל אחד מישראל שקיים מצות ציצית, יהיו לו 2,800 עבדים!

שכר טוב לצדיקים

רבי יונה בשם רבי סימון בר זבדי אמר: כל שלוח שאדם רואה בעולם הזה, הבל הוא לפני שלוחותו של עולם הבא! (מדרש קהלת ב סימן א). וכשיראו כולם מתן שכרן של מצוות לעתיד לבוא, יהיו תמהים מגודל השכר העצום! (מדרש רבה שמות ל כד)

לעתיד לבוא מביא הקב"ה את אליהו הנביא ואת המשיח, ומתקבצים כל ישראל לפניו, ומוליכים אותם אל עמק יהושפט, ונקבצים כל הגויים שם. באותה שעה מביא הקב"ה את אלילי העבודה זרה ונותן בהם רוח ונשמה, ואומר: יעברו על גשר גהינם! ועוברים, ונופלים לגהינם. ומיד ישראל מתייראים ואומרים לפניו: רבש"ע, שמא כאשר עשית עם אלו - כך תעשה עמנו? אומר להם: מי אתם? אומרים לו: אנחנו עמך ונחלתך ישראל! אומר להם: מי מעיד על כך? מיד באים האבות הקדושים להעיד על ישראל שהם עמו ונחלתו. באותה שעה מביא הקב"ה את התורה ומניחה בחיקו, ומבהיק זיון של ישראל מסוף העולם ועד סופו. אומר גבריאל לפני הקב"ה: רבש"ע, יבואו עובדי האלילים ויראו בטובתן של ישראל. באותה שעה נפתחת גהינם ויוצאים כל עובדי האלילים ורואים בטובתם של ישראל, ונופלים על פניהם ואומרים: כמה נאה אדון זה, כמה נאה אומה זו שאוהב אותם ביותר - אשרי העם שככה לו! ומיד מתביישים ושבים לגהינם. וצדיקים יושבים בתוך גן עדן, ויושב הקב"ה בראשם ומביא את האור הגנוז לצדיקים, ומכפיל אותם פי 343. אומרים הצדיקים: רבש"ע, היינו מצפים לאור זה! שנאמר (תהלים מב ג): "צִמְאָה נַפְשִׁי לְאֵלֵהִים לְאֵל לֹא חָי! קִנִּי אָבֹא וְאָרְאָה פָּנָיו אֶלֵהִים?".

אמר רבה אמר רבי יוחנן: עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של ליתן. ומעורו של הליתן עתיד לעשות סוכה לצדיקים. ואת שיירי העור פורס הקב"ה על חומות ירושלים, וזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו (בבא בתרא עה ע"א).

תנא דבי אליהו: כבוד ועוז לצדיקים לעתיד לבוא, כיצד? הקב"ה יושב בבית המדרש שלו, וצדיקי עולם יושבים לפניו, ולכל אחד ואחד נותנים לו מאור פנים לפי התורה שיש בו, ומלאכי השרת עומדים סביב לישראל ובוכים בלבם ואומרים: "אשריהם ישראל, שכל הצער והעינוי והלחץ שהיה להם חלף והלך לו, ועכשיו כל אותה הטובה והגדולה יש להם". (תנא דבי אליהו רבא פרק ה)

"אני מאמין באמונה שלימה בביאת המשיח, ואף על פי שהתמהמה, עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא".

כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת צוּם הַרְבִּיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי וְצוּם הַשְּׁבִיעִי וְצוּם הַתְּשִׁיעִי וְהָיְתָה לְבֵית יְהוָה לְשִׁטּוֹן וְלְשִׁמְחָה וְלְמוֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֲמַת וְהַשְּׁלוֹם אָהָבוּ: